

15.-19.YÜZYIL FİLOZOFLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Notların bu bölümünde , yaklaşık 400 yıllık bir dönemin felsefi anlayışını, bu anlayışta etkili olan akımları ve filozofları tanıtmaya gayret edeceğiz...

FRANCIS BACON(1561-1626)

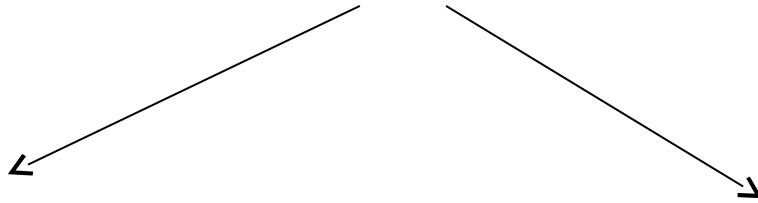
“Bilgi,güçtür.”

Rönesans'ın sonlarına doğru gerçek modern düşüncenin öncüsü olan isimler ortaya çıktılar ve bunların başlıcalarından biri de Yeniçağ'da özel felsefi düşünümüne önemli katkıları olan Francis Bacon idi. Bacon un bilime ve bilimsel yöntemlere büyük bir ilgisi vardı. Ona göre bilgi güçtür ve bilmek doğaya Egemen olmaktır. Tabii buradaki bilgi türü bilimsel bilgidir Bacon ilkçağ felsefesinin özellikle metafizik alanını, Aristoteles ve Skolastik felsefeyi eleştirmiştir. modern öncesi Dönemi boş ve bir tekrar kümesi olarak görür . Pragmatist bir bakış açısı olan Bacon bilim sınıflandırması yapmış bilgiye dair yöntemleri novum organum (yeni organon/ Aristoteles'in Organon adlı kitabına gönderme)adlı eserinde açıklamış ve yeni Atlantis adlı ütöpik eserde ise bilime dayalı bir toplum kurgulanmıştır.Şimdi Bacon'u belirli başlıklar altında kısaca inceleyeylim:

❖ BİLİMLER SINIFLANMASI

Belki bir Kopernik, Galileo, Newton gibi modern bilimin büyük icracılarından olamamıştır ; ancak modern bilimin anlayışının en önemli kurucu ya da yaratıcılarından. Bu yüzden O'nun bilim üzerine düşünceleri sadece yöntem üzerine bir söylemden ibaret olmamıştır. Bunu en iyi , gerek Aristoteles'ten gerekse ortaçağ felsefesinden ilham aldığı bilim sınıflandırmasında görebiliriz. Bacon'a göre iki tür bilgi vardır:

BİLGİ

BEŞERİ BİLGİ

(doctrina humana

İLAHİ BİLGİ

(theologica)

Bu ayırım,bilginin kaynaklarına göre yapılmıştır ve bu bilgi türleri,kaynakları olsun ürünleri olsun birbirinden tamamen farklıdır.şimdi aşağıda daha ayrıntılı görelim...

Beşeri bilginin kaynağında duyular,ilahi bilginin kaynağında ise vahiy bulunur.Böylece bilginin ana gövdesini duyulara dayandıran Bacon,duyulardan gelen malzeme üzerinde yükselen bilgiyi de üçe ayırır.Aslında bilgiyi zihnin süreçlerine ya da yetilerinde gör üçe ayırır: **Bellek-hayal gücü ve akıl.**Bu üç bölüm de kendi içerisinde bilgi türlerini barındırır.

- *Belleğe dayanan tarih,kendi içinde doğa tarihi ve sivil tarih şeklinde ikiye ayrılır.Doğa tarihi,felsefenin malzemesini vermesi bakımından daha büyük önem taşır.Sivil tarih ise siyaset tarihi,kilise tarihi ve kültür tarihi olarak üçe ayrılır kendi içinde.*
- *Hayal gücüne dayanan şiir ya da edebiyatı ,”taihin haz vermeye ve eğitmeye dönük bir taklidi olarak görür.Bununla birlikte ,Bacon’un bilgiyle kastettiği şey,deneyim temelli rasyonel bilgidir ki bu bilgiye felsefe adını verir.O’nun döneminde felsefe ile bilim birbirinden ayrılmamıştı.Felsefenin ise üç konusu vardı: Tanrı,doğa(evren) ve insan. Burada Tanrı’yi,onun doğası ve ontolojisini akıl ile ,yaratılmış şeylere bakarak anlamaya çalışır.Yaşadığı yüzyılda gelişen doğal teolojiiyi,akla dayalı teoloji türü görmüştür.Doğa felsefesini de fizik ve metafizik olarak ikiye ayırır.*
- *Bacon’un bu sınıflandırmasını yeniliği ise Aristotelesçi bir anlayış olan teorik disiplinlerle,pratik disiplinlerin ayrışması kuramının tersine bunların bir arada ele alınması gerekliliğini ortaya koymasındır.O’na göre filozoflar veya üniversitelerdeki hocalar,ampirik araştırmaya hiçbir önem vermeden,ölü teoriler inşa ediyorlardı.Bu yüzden Aristotelesçi akıl yürütme yöntemi olsan tümdengelim reddedip,bilimde en tutarlı yöntemin tümevarım olduğunu savundu.*

İDOLLER/PUTLAR

Bacon,insanların bilgiye ulaşmada insanların zihinlerinde bir takım engellerin olduğunu düşünüyordu ,bu bağlamda **“idoller kuramını”** ortaya kurdu.Buna göre ,insan zihni çeşitli ön yargılar,yanlış fikirler ve kavram kargaşasından dolayı yetisini kullanamıyordu.Bacon işte bu engellere idol veya put adını veriyordu ve 4 ana idol olduğunu ifade ediyordu:

1.Kabile/Soy Putları

İnsan doğasının sınırlama ve zayıflıklarından kaynaklanan putlardır.Bu soy idollerinin ön yargılardan,tutkuların müdahalesinden,duyuların yetersizliğinden ortaya çıktığını belirtir./Novum Organum

2.Mağara İdolları

Bunlar yukarıdan farklı olarak,bireyden bireye değişen daha çok bireyin eğitim seviyesiyle alakalı kalıp ve ön yargılardır.Daha net ifade edersek,soy idolları gibi doğrudan insanın doğasından kaynaklanmayıp kültürün,çocukluk deneyimlerinin,eğitimlerin,sınıfsal veya

cinsiyet aidiyetlerinin inanç ve önyargı şeklindeki tezahürleridir.Mağara idolleri adını ,Platon’un mağara alegorisinden almıştır.

3.Çarşı/Pazar İdolleri:

İdollerin en kaygı verici olanları olarak görür.Kelimelerin,insan zihni üzerindeki olumsuz etkileri ve yanlış kullanımlarının yer aldığı idol tipidir.Çünkü sözcükler anlam karmaşasına ve yanlış kullanımlarından dolayı bir tür bulanıklığa yol açarlar.

4.Tiyatro İdolleri:

Diğer üç idol,araştırmayı ve keşfetmeyi engellerken bu idol tipi ,hatalı kullanılan yönetmlerden meydana gelir.Buradaki hatalı yöntemler ise geçmişin felsefe sistemlerinin yöntemleridir.İşte bunların kullanılması da insan zihninde dogmalara ve çarpıtmalara yol açar.Bu idoller geçmişin boş sistemlerinin yarattığı bir sahnedir.Bunların başında da doğa felsefesini mahvettiğini söylediği Aristoteles gelir.

Evet özellikle doğa biliminde gözlem ve deneyi n önemini vurgulayan ve tümevarım metodunu öne çıkaran Bacon’a burada veda ediyoruz.Yazdığı Yeni Atlantis adlı ütopya eserini ve içeriğini ,diğer notlarımızda anlatmıştık.Bacon’a hoşçakal diyerek Thomas Hobbes’a geçebiliriz.

THOMAS HOBBS(1588-1679)

“Homo homini lupus /insan,insanın kurdudur.”

“ Evrenin her bir parçası,cisimdir.Cismi olmayan ise bir hiçtir ve hiçbir yerde değildir.” Önermesini dile getiren Hobbes ,empirist bilgi görüşüne sahip olduğu gibi kendisini, Locke ile İngiliz deneyciliğinin kurucularından birisi olarak görebiliriz .Hobbes’a göre felsefe ,nedensel açıklamayla ilgilenir.Konusu,oluşumunu tasarlayabileceğimiz birleşme ve çözülme özelliği taşıyan her türlü cisimsel şeydir.Bu yüzden oluşturucu süreçlerle var olmamış Tanrı ve tinsel varlıklar,felsefeden dışlanmalıdır.

Az önce de belirtildiği gibi felsefe sadece cisimler ve onun özellikleriyle ilgilenir.Buradaki cisim kavramı,sadece maddesel değildir.O’na göre iki tür cisim vardır:

- 1.Doğa tarafından imal edilmiş doğal cisim
- 2.İnsanların istenç ve anlaşmalarıyla oluşturulmuş devlet.

Böylece felsefe de doğal felsefe ve yurttaş felsefesi olarak ikiye ayrılır.Yurttaş felsefesi de psikoloji ve siyaset adı ile iki dala ayrılır.Psikolojinin yurttaş felsefesinde ne işi var dersanız,Hobbes’a göre,devleti anlamak için insanların tutum ve davranışlarını anlamak gerekir.

Felsefi yöntemini “buluş yöntemi” olarak niteler: Bir ölçüde analitikçi bir ölçüde de sentezcidir. Yani tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini bir arada kullanır. Tiket şeyler, çözümlenerek en tümel ilkelere ulaşılabilir; bu esas dahilinde evrendeki ilk tümel neden devinimdir. Devinim, fiziksel cisimlerin, insan cisminin ve politik cisim olan devletin üçünü birden kapsayan tek temel ilkedir. Çünkü bunların üçü de devinim halindedirler.

O’na göre, fiziki nesneler duyumlara, duyumlar da düşüncelere sebep olur. Düşünce ise genelde nesne denilen bir varlığın niteliği ; özelliğinin simgesi ya da görüntüsüdür. Maddenin temeli ise harekettir. Aristoteles felsefesinde aslolan sükunet iken Galileo ile beraber hareket, ivme kazandı düşün dünyasında.

Hobbes, hareket derken, hareketi de ikiye ayırır:

a) Hayati Hareket: Burda kastedilen doğumla başlayan, beslenme, kan dolaşımı, nefes alma gibi canlıların temel özellikleri kastedilmektedir.

b) Hayvani / İradi Hareket: Hayvani hareketin temelinde kendini korma çabası vardır. Eğer bu çaba, herhangi bir varlığa ya da canlıya yöneliyorsa istek/arzu; o varlıktan kaçınılıyorsa nefret oluşur. Burada iyi veya kötü kavramları yoktur, istence göre değerlendirme vardır.

❖ TÜMELLER

Hobbes’a göre imgelenebilir olan ile tasarımılanabilir olan özdeşdir. Sonsuz olanın ya da maddi olmayanın düşünce veya imgesi olamaz. Düşünülebilir olan ile imgelenebilir olanı özdeşleştirdiği için zihinde tümel nitelikli kavramlara yer olmadığını ifade eder. Çünkü tümeller, ortak adlardır, tümellik ada ilişkindir yoksa işaret ettiği bir varlığa değil. Yani tümel, doğada karşılığını somut olarak bulan bir ad değildir. İnsan, bitki, taş gibi somut varlıklara uygulanan adlar, birinci yönelimsel tümel adlar; cins, tür, ayırım gibi mantıksal terimler ise ikinci yönelimsel tümel adlardır. Böylece Hobbes, ideaların veya imgelerin beyindeki devinim sonucu ortaya çıktığını söyler ki bu devinimin adı da zihindir.

❖ SİYASETİ

Hobbes’un etiğine bakarsak, **atomsal bireycilik** anlayışı başlığında ifade edebiliriz: İnsan sosyal bir varlık olup toplu halde yaşasa bile neyin iyi veya neyin kötü olduğuna kendisi karar verir. Bu bireyciliğin getireceği sorunlardan uzaklaşabilmek adına insan yaşamını bireycilikten, devlet yaşamına doğru evrimleştirmiştir. Böylece de siyaset felsefesine adım atmaktadır.

Hobbes’un siyaset felsefesi, (Leviathan adlı kitabı) insanı negatif yönden elenir. (homo homini lupus: insan, insanın kurdudur: doğa durumunu açıklar.) Ona göre insan, doğa durumundadır. Doğa durumu ise herkesin herkesle savaş halidir. İnsanlık olağanüstü hal durumundadır. Bu savaşta herkes de eşit haldedir şöyle ki daha güçsüz ve kabiliyetsiz olanlar, daha parlak kişilere karşı bir koalisyon kurarak savaşabilirler ve böylece güç manasında eşit konuma gelebilirler. Bu eşitlik dahilinde savaşan herkes, gasp, ölüm, emniyetsizlik gibi tehlikelerle beraber yaşıyordu.

Öte yandan insan,akıllı,siyasi bir varlıktır;bu kaostan kurtulmak maksadı ile yaşamlarını karşılıklı güvence altına almak istediler.Bunun için de birbiriyle müşretek bir sözleşmeye imza atacaklardı lakin bu sözleşmedeki kurallara insanları uyduracak bir hakem,3.bir şahıs gerekiyordu ki bu da iktidar sahibi olacak kişidir.Tamamen insanların yetki devrini teslim alan ve içerdiği kurallar/yasalar bütünü ile yaptırım gücünü elinde bulunduran bu karakter devlet ya da en iyisi monarktır.Devleti yöneten ,tek kişi olmadıdır.Devlet,bir grup ile yönetilirse görüş ayrılıklarından dolayı sorunlar çıkabilir.Böylece en iyi yönetim ,iktidarın tek kişi de olması yani monarşidir.Monark,hiçbir şekilde gücünü paylaşmaz ve egemenliğini tebası ya da halkı ile paylaşmaz ;çünkü yapılan sözleşmede onun ortaklığı yoktur.Halk veya kişiler,ellerindeki gücü kendi rızaları ile (tehlikeleri bertaraf etmek adına) monarka,yöneticiye devretmişlerdir.Devletin,böyle bir sözü olmamıştır yetki devri manasında.Buna binaen egemen,mutlak güç sahibidir ve her zaman doğrudur,haklıdır.Yaptıkları,yasaya uygundur;çünkü yasaları kendisi koyar. ^ (ayrıntı için bakınız Leviathan adlı eser)Şimdi bir diğer empirist filozofumuz John LOCKE' a geçelim

JOHN LOCKE (1632-1704)

“Zihnin hiç bilmediği,farkına varmadığı bir önermenin zihinde olduğu söylenemez.”

Locke deyince hemen hemen herkesin aklına ***“tabula rasa/boş levha”*** kavramı ve bu kavram dahilinde ürettiği varsayımlar gelecektir.Locke,empirisit bir filozoftur ve öncelikle içebakış ,kişisel yöntem,analize dayalı metodlarla insan zihninin yapısını ortaya koymaya çalıştı.İkinci olarak da bilimsel yöntemi,etiğe ve tin bilimlerine uygulamaya girişti.

Evet,onun bu görüşünü güncellersek,insan zihni boş bir hard diskdir.Bu hard disk,deneyimlerle ampirik bilgi ile işlenmeye başlar.Buna karşı çıkan,kökleri Platon'a uzanan doğuştancılara(bilgi,biz doğduğumuzda yerleşik halde kodlanmıştır ,dolayısıyla öğrenme yerine hatırlama/anemnesis vardır.) göre insan zihninde bir takım ilkeler vardır ve bu ilkeler: spekülatif ilkeler (mantıksal /çelişmezlik ilkesine dayalı) ve pratik ilkeler(ahlaki ilkeler) şeklinde ikiye ayrılır.Doğuştancılardan “evrensel ittifak” dediği ahlaki ilkelerin,evrensel olduğu tezine Locke karşı çıkar.Locke'un temel amacı,metafizik nesneleri tartışmadan evvel aklın sınırlarını belirleyebilmektir.

❖ DOĞUŞTAN İDELER ELEŞTİRİSİ

Locke'un ***“İnsan Anlığı Üzerine bir Deneme*** “adlı yapıtında,rasyonalist iki filozof Descartes ve Leibniz ‘in bilgi kuramında önemli yer tutan “doğuştan ideler”kuramını eleştirir.Locke,bilginin duyu deneyimiyle başladığını savunan biri olarak ,aklın doğuştancı idelerle donatıldığı fikrine karşı çıkar ve yukarıda bahsettiğimiz doğuştancı diyebileceğimiz kişilerin ilkelerinde bulunan çelişmezliği ve özdeşliği de eleştirir.Şöyle ki : Bu idelerin başında “a,a”dır ve a,hem a hem –a olamaz “gibi temel mantık ilkeleri gelir;ancak bu ilkeler çocuklar veya akli melekeleri tam olmayan insanlar için varsayılmaz,tüm insanlar bunlardan haberdar değildir ,demek ki bunlar herkeste doğuştan bulunmaz.Küçük bir çocuk ,çelişmezlik ilkesinden önce acıyı,tatlıdan ayırmayı;renklerin farkını öğrenir.Kısaca ideler

doğuştan değilse ,onların oluşturduğu ilkeler de doğuştan olamaz,evrensel ittifak denen ahlaka da gelirsek;bu onun doğuştan içimizde yer aldığını göstermez,erdemın genel onaylanması yararlılığındandır.

Peki, nedir idelerin kaynağı?

İdeler,düşüncenin nesneleridir.(Aynı adlı kitaptan alıntı)yukarıda da bahsettiğimiz üzere insan zihni boş bir kağıt,hard disk gibiydi ve bu kağıt deneyimlerle dolmaya başlar .Deneyimin yolu da duyumlardan ve iç algıdan geçer.İdelerimizin çoğu duyumlar yolu ile kazanıldığından Locke bu kaynağı duyum olarak adlandırır.İdelerin diğer kaynağı ise zihinsel işlemlerdir:Zihnımız,duyumlar yoluyla kazandığımız ideler üzerinde çalışıp onları algılar,böylece nesneler üzerinden elde edemeyeceğimiz başka ideler kategorisi sağlarız: algılama,düşünme,bilme,isteme... gibi zihinsel edimlerdir.Bunlardan da seçik ideler elde ederiz,düşünüm de böyle ortaya çıkar.(zincirleme gidiyor her şey ^) Önce duyumlar yolu ile dış dünyadaki nesnelerden sağlanan ideler algılanır,ardından da zihin bunları düşünür.Yani zihinde duyumlardan daha önce gelmiş hiçbir şey bulunmaz.(olay duyu ve düşünümdür.)

❖ İDELER

İDE,düşüncenin nesnesi idi.İdeler de kendi aralarında ikiye ayrılır Locke'un felsefesinde

1.Basit İdeler :

Bu ideler de kendi içinde dış duyum ve düşünüm(iç duyum) ideleri olarak ikiye ayrılır.Dış duyumun basit ideleri,gözle algılanan aydınlık,dokunmayla algılanan sertlik gibi basit idelerdir.Bunlar tek duyumdan elde edilirler.Hem göz hem dokunma ile beyne ulaşan ideler de vardır:uzam,uzay,biçim,devinim gibi.

Basit ideler,bilgimizin ilk ve yalın materyalleridirler.Hem iç hem dış duyum idelerinin başında ise haz ve acı gelir.İdeler,zihinde işleme girip düşünümün konusu olmaya başladıklarında basitliklerini kaybederek karmaşık/bileşik idelere dönüşürler.

2.Bileşik ideler:

Birleşik ideler,basit idelerden zihnin faaliyeti sonucu oluşur.Zihnin birleşik ideleri elde etmesi ,üç tip faaliyetle mümkündür(örneklerle açıklayalım)

- Aynı türden ideleri birleştirerek:Beyazlık,katılık,tatlılık idelerini birleştirerek,kesme şeker idesini oluşturur.
- Karşılaştırma yaparak:Basit ya da karmaşık iki ideyi birleştirmeden yan yana koyar .Zihin bütün bağıntıları bu yolla yapar:Örneğin nedensellik de bu şekilde oluşur.Bir şey,bir şeyin sebebi ya da etkisidir .
- Soyutlama:Nesnelerin bazı özellikleri çekip alınır ,soyutlanır ve soyutlananlar bir araya getirilerek tümel kavramlar oluşturulur:bitki,insan vs.

Birleşik ideler,sonsuzdur ve üç madde halinde incelenir:

a)Modüslerle ilgili olanlar: Kendi başlarına var olamayıp,tözlere bağlı olanlar.

b)Töz ideleri: Kendi başlarına var olabilen idelerdir.(insan,hayvan ,beden,tin idesi gibi)

Töz ideleri de tekil ve kollektif şeklinde ikiye ayrılırlar.Aynı zamanda töz,muğlak bir ifadedir.

c) Bağıntı ideleri: Karşılaştırma yapılan idelerdir(oran bağıntıları,ahlak ilkeleri gibi)

İşte ,ideler arasındaki bağlantı ya da ayrılığın algılanması sonucu da bilgi elde edilir.

Bilgi de sezgisel (ilk bakışta anlaşılan:karenin üçgen olmadığı gibi),tanıtlamalı(açık ve seçik olarak algılama) ve duyusal olarak derecelendirilir .Sezgi ve tanıtlamaya dayalı olmayan her türlü bilgi kanı,inanç düzeyinde kalır.Duyusal bilgi de deneyimsel bilgidir.

❖ SİYASETİ

LİBERAL DEMOKRASİ

Bilgi ve siyaset felsefesine dair önemli katkıları olan John LOCKE'in fikirleri,Amerika Bağımsızlık Bildirgesi'ne,anayasasına ve Fransız Devrimi İnsan Hakları Bildirgesi'ne ilham vermiştir.

Locke'da da doğa ve modern durum düalizmi vardır.Locke'un doğa durumunda da insanlar mutlu idi.Doğada öyle Hobbes'taki gibi bir karabasan saldırısı altında yaşamıyordu insanlar.Bir tür doğa yasası vardı ve insanlar kabiliyetleri ölçüsünde o doğa yasasının egemenliğinde yaşıyorlardı.(Herakleitos'un logos'u ya da kozmik aklı örnek verebiliriz.) ancak burda da ortaya rousseau'daki gibi iki hınzır para ve özel mülkiyet çıktı,ilişkileri bozdu,viran eyledi ,Hobbes'in savaş haline gelindi..Sonuçta çıkan hak ihlalleri ve paranın getirdiği sosyal hayattaki sıkıntılar,insanları yine bir arayışa itti ve bu arayış devlette nihayete erdi.Devleti hoşgörü kuramı üzerine inşa eder .Devleti tek görevi,bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamak,dışarıdan gelecek tehditleri önlemektir.Onun dışında müdahalede bulunamaz.

Erkleri birbirinden ayırır:yasam-yürütme ve federatif güç şeklinde.Yasa yapıcılar,halk adına yürütmeyi denetler ve yanlış yaptığını düşündüğü anda görevlerine son verebilirler.En büyük güç,yasama gücüdür.Devlet ,halkın vekilidir ,görevi ise mülkiyeti düzenleyip devam ettirmek,toplumu korumak adına kanunlar yapmaktır.Locke'a göre insanların doğuştan gelen hak ve özgürlükleri: yaşam hakkı,mülkiyet edinme ,din ve vicdan hürriyetidir.

Yukarıda da görüldüğü üzere Hobbes ile ortak noktaları: insanlarda doğa durumu olması ve bu doğa durumunu terk ederek ,sözleşme aracılığı ile insanların devletin himayesi altına girmeleri.Ayrıldıkları nokta ise Hobbes'ta bu doğa durumu berbat bir halde iken ,teyakkuz hali varken, Locke'da ilk etapta bu doğa durumu ,huzur ve barış ortamıdır.Para ile bu ortam bozulunca eski günlere kavuşmak için kendilerini bir koruyucunun yani devletin kollarına bırakırlar.İncelendiğinde Locke'un günümüz demokrasisinin ve liberalizminin temellerini attığı görülecektir.

Locke yine Denemeleri'nde bahsettiği üzere üç tip yasayı sunar:

- 1.Kutsal Yasa
- 2.Yurttaşlık Yasası
- 3.Ahlak Yasası

Böylece Locke mevzusunu da kapayıp üç büyük rasyonaliste geçebiliriz.

KITA RASYONALİSTLERİ

Descartes,Spinoza ve Leibniz'i dahil edeceğimiz bu grup,akılcı filozoflardan oluşmuştur.Anlatıma,Descartes ile başlayalım:

RENE DESCARTES (1596-1650)

COGITO ERGO SUM / DÜŞÜNÜYORUM ; O HALDE VARIM...

Modern felsefenin babası ,Yeni Çağ felsefesinin kurucusu gibi kelimelerle anılan Descartes, ortaçağ etkilerinden kurtulma yolunda tümüyle olgunlaşmış felsefi tutumun ilk büyük örneğini ortaya koyarak Özgür düşünen insan felsefesinin kurucusu olma onurunu elde etti.

❖ YÖNTEMİ

Descartes, Felsefede Kesin ve sağlam bilgiye ulaşabilmek için matematiği kesinliğini kazandıran yöntemleri izlemek gerektiğini düşünmekteydi.Cizvit okulunda gördüğü eğitim sırasında,matematikteki kesinliğin diğer bilgi türlerinin hiçbirinde olmadığını anladı.

❖ TÜMDENGELİM VE SEZGİ

Tümdengelim Yöntemi

.Aklın kesinliğinin en güzel örneği olan matematiğin açık ve net bir bilgi dalı olmasının sebebi hiç kuşkusuz uyguladığı yöntemlerden ileri gelmektedir. Peki nedir bu yöntem? tümdengelim ve Sezgi yöntemleri çıkmaktadır. o halde evrensel bir doğruya ulaşabilmek için felsefede de bu yöntemlerin uygulanması uygun olacaktır. Çünkü Descartes'e göre felsefik kesinliğin de yakalanması gerekmektedir.O'na göre tümdengelim, kesin olarak bilinen olgulardan yapılan zorunlu çıkarımdır. tümdengelimde açık ve seçik öncülleri türetilmesi sonucu kuşkuya yer bırakmayan doğru bir sonuç ortaya çıkmaktadır, temel soru ise şudur:Kesin olarak bilinen olgular nelerdir?' işte burada Sevgi dediğimiz düşünce biçimi ya da yöntemi devreye girer.

❖ Sezgi Yöntemi

Descartes'e göre ,Zihinde hiçbir kuşkuya yer bırakmayan bir açıklık ve seçikliğin zihinsel olarak görüşüne sezgi diyoruz.Örneğin Matematikteki başlangıç önermeleri doğruluğu sezgisel olarak bilinen doğruluklardır.Çünkü Çünkü burada açıklık ve seçiklik vardır. şimdi bu iki kavramı ele alalım:

❖ Doğruluğun Ölçütü Olarak Açıklık ve Seçiklik

Açıklık bir nesnenin özelliğinin kavranması iken **seçiklik** ise bir nesne veya fikrin diğerlerinden ayırt edici özelliklerini de kavramaktır. Descartes, burada diğ örneği verir: dişimizin ağrıdığını bilmek bizim için **açık** bir bilgidir ancak Hangi dişin ne sebeple ağrıdığının bilinmesi ise **seçiklik**tir. Görüldüğü üzere seçiklikte daha net ve detaylı bir bilgi ölçütü vardır.

Görüldüğü üzere Descartes insan zihnine büyük önem atfetmiştir ve insan zihninin iki büyük gücü olduğunu ifade eder:

- a)Entelektüel sezgi(yukarıda ifade etmiştik)
- b)Yeni doğrular elde etme/çıkarımda bulunma.

Descartes zihnin bu iki gücüne dayalı yönteminin basamaklarını 4 madde ile sıralar:

- **Doğruluğu apaçık seçik bilinmeyen hiçbir şeyi kabul etme.**
- **Araştırdığın problemi ,en ince ayrıntısına kadar böl:analiz et.**
- **Verileri,basitten zora doğru,merdiven çıkar gibi birleştir:sentez basamağı**
- **Genel kontrol,geriye dönüp eldeki verileri saymak .**

Eğer felsefede de kuşkuyla yer vermeyecek doğrulara ulaşmak istiyorsak bu yöntem basamaklarını uygulamayı salık verir .

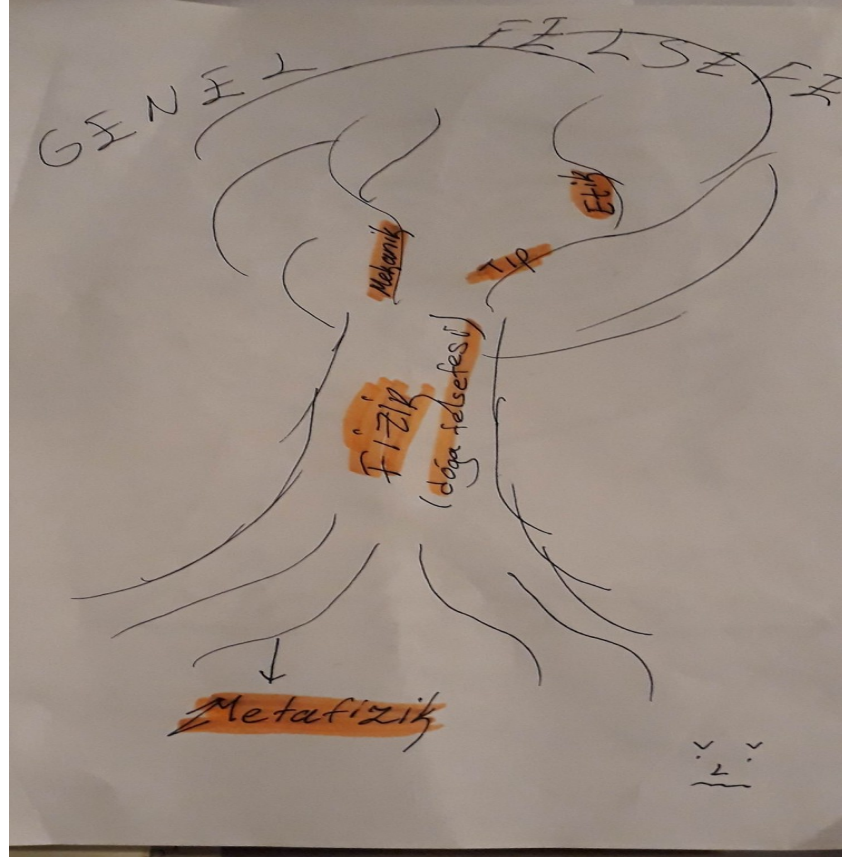
Descartes ,**Felsefenin İlkeleri** adlı yapıtının 1. bölümünü insan bilgisinin İlkeleri İle başlatır. bu bölümde

1. kural: gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelerden kuşku duyması gerektir. **7. Kural** ise ilk ilke olarak ele alabileceğimiz:” **Düşünüyorum o halde varım**” sözüdür. bunu açarsak kuş kullanmam için düşünmem lazım; düşünebilmem için de var olmam lazım,burada kuşkuyla hiçbir şekilde yer yoktur. Descartes , her şeyden kuşku duymuş fakat sonunda kuşku duymak da olduğundan kuşku duyamayacağı sonucuna varmıştır. şüphe etmek için bir düşünce eğitimi olduğu düşünmek için de var olmak gerektiği için, sonunda bahsi geçen ilkeyi dile getirmiştir.

8. Kural da ruh- beden ayrılığını ele alır: Ruhumuz yada düşüncemizden edindiğimiz kavram bedenimizden önce gelir.

14.kural: “Tanrı idesi,zorunlu ve sonsuz olarak zihnimizdedir.” (Descartes’in stratejisi, din ile bilimi barıştırmak tır Örneğin harita üzerinde bir ülkeyi ikiye ayırıp yarısını bilime yarısını dini bırakmak gibi düşünebiliriz bunu.

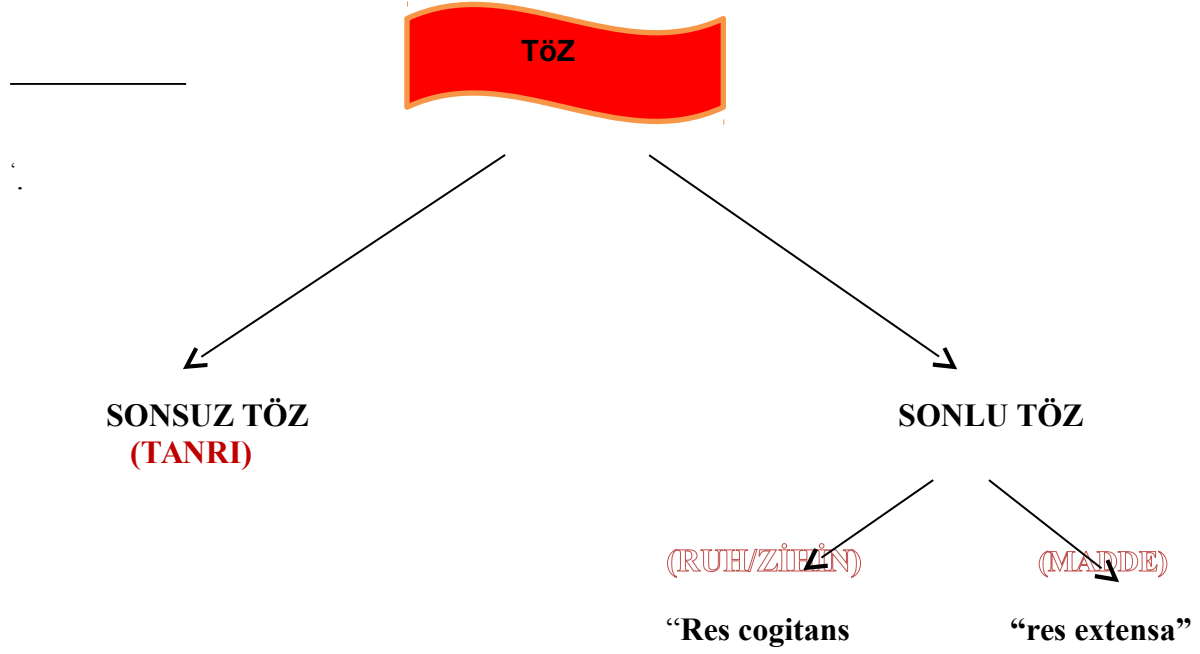
Descartes’te amaç,aklımızı ve yetilerimizi ortaya koymak;yöntem ve tekniklerle donatmaktır.Böylece kendine bir bilgi ağacı oluşturmuştur.Çizimi dandik olmakla beraber,aşağıda görselde de görüleceği üzere “genel felsefe”adı vereceği bu ağacın kökü,**Metafizik**; gövdesi doğa felsefesi dediği **fizik** ve dalları **da mekanik,tıp,etik** gibi alanlardan oluşur.(görseli kullanmasanız da olur ^^)

Bir kez daha tekrar edersek: bir bilginin doğru kabulü için açık ve seçik olması gerekir. “**Düşünüyorum; öyleyse varım**” da böyle bir önermedir. yalnız açık ve seçik olan/olmayan düşüncelerimizin yanında doğuştan gelen düşünceler vardır ki : Bunlar matematik ve tanrıdır. Tanrı’nın ezeli - ebedi, bitimsiz, yaratan gibi yüklemeleri vardır ve bu kavramlar dış dünyada yoktur ve deneyle de elde edilemezler, öyleyse Tanrı fikri doğuştan yerleşmiştir. Tanrı mükemmel ve yetkin bir varlık olduğundan, insanları hiçbir şekilde aldatmaz; aldatmak bu yetkinliğe zarar verir. bu düşüncelerin ışığında Descartes’in Tanrı’nın var olduğunu ve asla kötü olamayacağını savunur.

❖ DESCARTES’TE TÖZ

Descartes’e göre töz, var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye gereksinim duymayan şeydir. bu töz, evrende sonlu ve sonsuz olmak üzere ikiye ayrılır: sonsuz töz **Tanrı**, sonlu töz de, **ruh/zihin ve madde tözleridir**. (görüldüğü gibi sonlu töz de ikiye ayrılmış) Ruh veya zihin tözüne, **res cogitans/düşünen şey** adını ;madde tözüne de **res extensa/uzamli şey** adını verir. Ruh tözünün özü düşünmek, madde tözünün özü de yer kaplamaktır.

Maddesel tözün hüküm sürdüğü fizik doğa, mekanik yasalara göre işleyiş gösterir. yani doğa değil bir makine gibidir, mekaniktir. doğada bizim boş gibi gördüğümüz yerlerde bile homojen bir yapı gösteren uzay maddesi vardır demek ki Descartes'in felsefesi boşluk kabul etmiyor .bu maddi töz, devinim niteliğine sahiptir. devinim Tanrı tarafından eklenmiş ve cisimden cisime sürtünme yolu ile aktarılabilir. Tanrı Doğa yaratırken sabit bir güç ve buna bağlı olarak sabit bir değerinin miktarı vererek yaratmıştır tanrı bu devinime hiçbir şekilde müdahale etmez. Bu da onun yetkinliğinin bir başka simgesidir.

❖ FELSEFE'NİN İLKELERİ'NDEN Üç Devinim Yasası

1. Bir şey, başka bir şeyden etki almadığı sürece dinginlik ya da devinimini sürdürür.
2. Devinen her cisim, devinimini düz bir çizgi doğrultusunda sürdürme eğilimindedir.
3. Her cisim, hareket esnasında direnç gücü daha yüksek bir cisimle karşılaşarsa, onun hareketinin etkisiyle yönünü değiştirir, kendi direnci daha güçlü ise o cismi de kendisi ile birlikte hareket ettirir.

Zihin-Beden Düalizmi

Bu iki uzlaşmaz töz, nasıl bir araya gelmişler ya da birbirlerine nasıl etkilemiştir? Descartes'in açıklaması “**karşılıklı etkileşimcilik**” adını taşımaktadır. Bunun anlamı şudur: zihin ister, beden yapar; bedenin bir gereksinimini de zihin, karşılama yoluna gider.Descartes, Ruhun işlevlerini belli bir organda Ötekiler de olduğundan çok daha belirgin olarak gerçekleştirdiğini,bu organın da beyin olduğunu ifade eder.Beynin tümünde değil ,**pineal glans** adı verilen çok küçük ve sayıca bir tek olan bir bezde ruhun beden üzerindeki işlevlerini yerine getirdiğini bedenden gelen etkileri de bu noktadan aldığını dile getirir.Yani bu bez,beden ile ruhun etkileşim noktasıdır.Descartes'in bu tezlerine ve savunmalarına pek çok eleştiri gelmiştir.

Descartes'in takipçilerinden (kartezyen) **Arnold Geulincx** ,Bu eleştirileri açmak maksadıyla zihin beden düalizmini mantıksal temelinde çözmeye çalıştı:**Vesilecilik** adlı bir formül/kavram geliştirdi: Ruhtaki isteme ile bedendeki devinim arasındaki ilişkinin Tanrı

tarafından kurulduğu ve tanrının tek gerçek neden olduğu görüşüne dayanan bir felsefi yaklaşım ele aldı. Ruh, hiçbir gerçek ilişki içinde olmadığı madde dünyasından bir şey ummamalı kendisini bütünüyle tanrıya ve akla dayanarak yaşamalıdır. Evet, Arnold, bu “farklı iki töz nasıl birbiriyle etkileşimde olur?” eleştirel sorusunu Tanrı ile cevaplamıştır.

❖ ETİK

Son olarak Descartes’in etiğine göz atalım. O’na göre insan özgür bir varlıktır. Bu özgürlük idesi de doğuştan bir idedir.” Biz insanlar istenç özgürlüğümüzü kullanarak kendi eylemlerimizin efendisi oluruz ve bu yüzden övgüyü ya da yergi hak ederiz.”/Yöntem Üzerine Konuşma . bu yolda da Bazı kurallar ortaya koyar:

1. *ulusun yasalarına, tinsel inancına ve aile geleneğini uy, aşırılıktan kaçın.*
2. *taşıdığım kanılara bağlı kal ve seçtiğin eylem yolunda kararlı ol.*
3. *senin için en iyi olacak yaşam uğraşına dikkatlice seç.*

“ ve erdemi izlemek, en iyi oldukları yargısında bulunduğumuz eylemleri yerine getirmekten oluşur.”

Son cümlelerini aldıktan sonra artık Descartes sayfasını kapatıyoruz ve diğer bir rasyonalist Spinoza’ya geçiyoruz.

BARUCH SPINOZA (1646-1717)

“İNSAN EYLEMLERİNİ VE İSTEKLERİNİ TIPKI ÇİZGİLERİ, DÜZLEMLERİ VE CİSİMLERİ İNCELİYORMUŞ GİBİ İNCELEYECEĞİM.”

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Descartes ve Leibniz ile beraber akılcı/rasyonalist filozoflardan biridir. Sadece bilgi anlayışı ile değil teolojik yönü ile de dikkat çeker. Bruno’nun mistisizmi ile Descartes’in rasyonalizmi arasında özgün bir sentez yaptı. İlginç bir yaşamı olan Spinoza, Öğretim üyeliği önerilerini geri çevirip geçimini gözlük camı yontarak sağlamış ve bu işin getirdiği rahatsızlıktan dolayı ölmüştür.

✓ SPİNOZA’DA YÖNTEM VE BİLGİ

Descartes’in önerdiği ama uygulamadığı geometrik yöntemi bilgiye götüren yolda en sağlam usulamla biçimi olarak görmüştür. Felsefesinde bir nevi Öklid geometrisinin kullanmıştır. Daha doğrusu bunu kullanarak çıkarım yolunu benimsemiştir. Şöyle ki: bir takım tanım, aksiyomlardan hareketle geometri teoremlerinin tanıtılamaları yapılır; tanıtlanan teoremler sonraki teoremlerin tanıtılamalarında öncü görevi görür ve böylece tüm bir geometrik sistemi kurulur. Zincirleme bir teorem tanıtılması diyebiliriz. Koşullu tündengimsel yöntemsel yapıda tüm sonuçlar kesinlikle tutarlı bir sistem dahilinde çıkmaktadır. Ethica adlı eserinde bu yolu kullanmıştır. Ethica eseri, geometrik teoremler ile Tanrı’nın varlığını kanıtlamaya çalışır. O’na göre her tanım ya da açık ve seçik fikir- ide doğrudur. Doğru idelerin tam ve sistematik bir düzenlenişi bize gerçekliği ulaştırır.

Descartes, hatırlanacağı üzere töz kavramını sonlu ve sonsuz töz olarak ikiye ayırmıştı. Bu düalist yapıda Tanrı, sonsuz töz idi. Sonlu töz ise Ruh ve madde olarak ikiye ayrılmıştı. Descartes ile Spinoza’nın yolları burada ayrılır: Spinoza’ya göre tek bir töz vardır O da tanrıdır Ruh ve madde ise tanrının özellikleri sıfatlarıdır.

Düşünme: Ruh/zihin sıfatının modusu

uzam: madde sıfatının modusu

Modus: Tözün bir belirlenimi ya da başka bir şey de var olabilen, kavranabilen.

Descartes'teki tanrı anlayışı, bir saat ustası gibiydi yani düzeni kuruyor kurduktan sonra bir kenara çekilip müdahale etmeden izliyordu Bu da mükemmelliğin bir göstergesiydi. Spinoza'da ise Az önce belirttiğimiz gibi Tanrı biricik tözdü ve doğadaki her şey bu tözün yani tanrının görünümüdür, her şey tanrıdadır ve tanrı herşeydedir, tanrı ile doğa özünde bir tek varlıktır . Tanrı evrene içkindir, Dolayısıyla bu panteist bir görüştür.

Spinoza bilgiyi aşağıdan yukarıya üç ayrı bölümde inceler hiyerarşik bir bilgi yapısı vardır en altta duyu deneyimleri ile elde edilen **duyusal bilgi** ki İmgelem veya duyumları kafa karıştırıcı görür.İkinci aşamada aklın oluşturduğu ortak kavramlara dayanan **bilimsel bilgi** en üstte ise Tanrı'nın Sezgi yoluyla elde edilen **tam bilgisi** bulunur.

Duyusal Bilgi(İmgelem Bilgisi)

Bu en düşük derecesi bilgi türü kabaca duyu deneyimine karşılık gelir. Bulanık deneyimden türeyen kanıları ifade eder. duyu deneyiminde nesnelerin genel düzendeki yerlerinin açık ve net olmayan Bulanık kavramlarını elde ederiz Bu kaynaklar bizi tümel kavramına götürür ,Spinoza tümeller konusunda nominalisttir.(Hobbes'tan etkilenmiş) tümellerin ,zihnimizde ortak bir kavramı olamaz Herkes bunları farklı farklı düşünebilir der farklı farklı düşünebilirler der.

Bilimsel Bilgi/Us Bilgisi

Deneyim esnasında akıl devreye girer ve ortak kavramları üretir, bu tür kavramlar uzam ve gerçekliğin öteki genel kavramlarıdır.Spinoza, bunlara ortak kavramlar adını verir ve onları tümellerden ayırır, bu ortak kavramlar açık ve seçik olarak nitelendirdiği bir niteliklerin kavramlarını karşılık gelirler Çünkü onlar ussal sezgileri nesnelerdir. açıklık ve seçikliğe dayalı bu kavramlar tüm insanlar için ortaktır onlar temel kavramlar gibi öznel değildirler Bu yüzden bilim , bu ortak kavramlara dayalı,nesnel bir bilgi kümesidir; ama bilim nesneleri daha çok bir bütün olarak görmektedir bunun için sezgi devreye girmelidir ve sezgi de usun üzerinde yer alır.

Tanrı Bilgisi/Tam Bilgi

felsefenin asıl amacı bu bilgi sistemine ulaşmaktır Çünkü evren sisteminin zorunlu yapısını anlayabilmek için tüm gerçekliği görmek gerekir. O yüzden bilginin derecelendirilmesi de bu akşama yedek yükselmek gerekir en alttaki bilgi türüne eksikliğini bilimsel bilgi aşaması giderebilir bilimsel bilgide nesnesine uygun olduğu için Sezgi bilgisi gibi mutlak olarak doğrudur ancak evren gerçekliğin bütünlüğü burada tam yakalanamaz. Evreni Dolayısıyla tanrıyı anlayabilmek için , evreni bilgi düzleminde bütünlüğü bölmeden ayırışmadan görmek gerekir.

✓ ÇİFTE YÖN ÖĞRETİSİ

Az önceki konuya yine dönersek: Bir töz vardır o da tanrıdır, tanrının iki yönü yani uzamsal olması ve düşünsel olması töz değil sıfatlarıdır yani tanrının ana nitelikleridir, bunlar bir paranın İki yüzü gibidirler.Her idenin de bir nesnesi vardır. zihnin nesnesi bedendir . Bu durumda zihin ve bedenin işlemde bulunduğu yapı bir ve aynı yapıdır ;yani zihin ve beden, bu anlamda özdeş şeylerdir burada insanlık tanrının sonlu versiyonu olarak karşımıza çıkar kapat Çünkü o tanrının düşünce ve uzam sıfatlarının bir modusudur .Spinoza ,varlıkları bir cetvelle yerleştirir ki insan hayvan ile Tanrı arasındadır ve zihin /beden gücü,insanı bu cetvelde ya yukarıya doğru çıkarır ya da aşağı doğru indirir.Bu öğretisi ile Descartes'in ruh-beden düalizminden kaynaklı problemi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

✓ **ETİK**

Spinoza, İnsan eylemlerini ve isteklerini de cisimleri inceliyormuş gibi incelemeye çalışmıştır. ona göre tüm insanlar doğalarının gereği yaşamda kalmaya ya da varlıklarını sürdürmeye çaba gösteriler, bu çabaya **conatus** adını verir. Conatus,zihin ve bedene bilinçli bir gönderme yaparsa arzu denen durum ortaya çıkar.Kendimizi koruma veya kendimizi gerçekleştirme yönünde çok daha bilinçli bir hale geldiğimizde haz meydana gelir;bunun tam tersi durumda acı yaşanır.İyiye,haz;kötüyü de acı ile ilişkilendirir.Öznel bir anlayışı vardır bu konuda.

Spinoza,siyasi görüşünü şu cümlelerle betimler: “Devletin ya da mevcut politik yapının eleştirisinde kriter,özgür insanın doğayı anlamasını ve Tanrı’ya duyulacak entelektüel aşkı mümkün mü kıldığı yoksa engellediği mi hususudur.”

Ahlaki özerkliğe sahip bir görüşü vardır,ahlak felsefesi konusunda da işlenmişti.Aklımızı kullandığımız ölçüde kendi tavır ve tutumlarımızı belirleyebiliriz bu manada oto determinist bi şekilde özgürlüğü sağlayabiliriz;bizi bitimsiz mutluluğa ulaştıracak olan ise Tanrı sevgisidir;ancak bu sevgi yolu çetin bir yoldur,bu yolda bize en büyük yardımcı da Tanrı bilgisi olacaktır diyerek Spinoza’yı sonlandırıyoruz.Ethica, teolojik - politik inceleme kitapları önerilir.Spinoza’yı daha net açıklayacak filozoflardan, Ulus Baker’i tavsiye ederiz.

✓ **LEIBNİZ(1646-1716)**

“GERÇEK MATEMATİKSEL SİMGEÇİLİĞİN BULUNUŞU,BİZİ EVRENSEL BİR DİLE ULAŞTIRACAKTIR.”

Leipzig’de felsefe,Jena’da Matematik,Altdorf’ta hukuk okudu.Bu bilgilerin ışığında onu deha olarak görmek gayet normal olacaktır.Teoride ve pratikte etkindi.Özellikle monadoloji adlı eseri ,felsefesini betimler .

Yönteminde **çelişmezlik** ve **özdeşlik ilkeleri** hakimdir. Leibniz’e göre de bizi güvenilir bilgiye götüren tek yöntem matematik yapıda olmalıdır. Çünkü matematikteki bilgiler mutlak doğruluk değeri taşıyan bilgilerdir.Matematik dersi kesin net ve açıktır Bu nedenle eğer matematikteki gibi bir yöntem uygulanabilirse, diğer birimler de matematik gibi doğruluğu apaçık bilgi sistemleri haline gelebilir ve böylece belki evrensel bir bilim sisteminin ortaya çıkarabiliriz.

Daha evvel Raymond Lulle adlı bir ortaçağ filozofu tarafından dillendirilmiş bir yöntemi öne sürdü. Özetlersek karmaşık yapıli terimler yalın terimlere doğru çözümlenmeliydi. Ele alınan terim şekilsel olarak onu oluşturan parçalarına geri götürülecek ve böylece terim tanımlanmış olacak, ardından eldeki parçalar da kendi parçalarına ayrılarak onlar da tanımlanmış olacaklardı; bu tarz bir çözümleme ile ilk tanımın terimlerinin tanımları verilecek, süreç daha fazla tanımlanamaz olana dek devam edecektir.Bu tanımlanamaz öğeler ya da terimler,fikriyatımızın alfabesini meydana getirecektir.(kelimelerin,alfabenin tanımlanamayan harflerinden bir araya gelmeleri gibi). ikinci adımda ise bu tanımlanamaz terimler matematiksel simgelerle gösterilecektir; bu simgeleri bileşik haline getirebilmenin doğru yolu bulunabilirse yeni sonuçlar çıkarmaya yarayan bir buluş mantığı oluşturulmuş olacaktır. Ayrıca bu yöntem zaten bilinenleri de tanıtlamaya, onların doğruluklarını göstermeye yarayacaktır.Leibniz, tanımlanamayan terimlere,ilk olanaklar dını verir;çünkü bunlar kendilerinden üretilecek olan bütün önermelerin temelini oluşturmaktadır. Bu yöntem yeni önermelerin ve bunları da birleştirecek yeni önermelere ulaşmanın bir sanatını birleştirme sanatını ortaya koymaktadır görüldüğü gibi bu yöntem **tümdengelimci-formel ve matematiksel bir mantık** oluşturma çabasını sergilemektedir.Bu,Bertrand Russell’in

matematiklerle mantığının öncülüdür ve zaten Russell,Leibniz'i dünyanın en zeki insanları arasında görmektedir.

Leibniz, anlaşıldığı üzere mantık ve matematiğin de içinde bulunduğu evrensel bir bilim düşünüyordu tündengelimli bir mantık ya da matematik sistemi ,evrenin uyumlu bir sistem olduğunun bir göstergesidir böylece tündengelimli bir metafizik bilimi genel bir varlık bilimi olabilirdi. Böylece evrensel bir bilim kurulabilirdi.

✓ **BİLGİ KURAMI**

Leibniz,Monadoloji adlı kitabında,doğruyu us doğruları ve oldu doğruları olarak ikiye ayırır.Us doğruları,a priori olarak doğuştan zihninizde yer alan Tanrı idesi,matematik ilkeleri ve önermeleridir.Bunları düşünmemek çelişkiye düşmemize neden olur der.Böylece Locke'un "boş levha/tabula rasa"kuramına da karşı çıkar.

Diğer doğru türü ise olgusaldır.Deneyim yolu ile keşfedilen doğrulara posteriori(deneyle gelen) bilgi diyebiliriz.Olgu doğruluklarının dayandığı ilke,yeter-sebep ilkesidir.Hatırlayalım,us doğruları,çelişmezlik ilkesine dayalıydı.Olgu dünyasında bi şylerin oluşması için yeterli neden olmak zordundadır,bu nedenin sebebi de Tanrı'dır.Leibniz,din ile bilimi,dinden ödün vermeden barıştırmaya çalışır,demek ki ortada bir küslük mü var anlayamadım ^^ şu us doğrusu ile olgu doğrusunu bir örnekle açıklayalım:

"Bütün köpekler,havlar"önermesi,evrensel olarak doğrudur;ancak bu doğruluk ,matematikönermelerdeki gibi zorunlu değildir,sadece öyle olmuştur yani olumsaldır,başka türlü de olabilirdi,farklı ses çıkarabilirler veya hiç ses çıkaramayabilirlerdi.Tüm bunlar,zihnimizi çelişkiye düşürmez.Oysa us doğrusu olan ,iki kere iki beş eder "önermesi zihnimizi çelişkiye düşürür.Doğru oldukları kadar yanlış olma ihtimali olan önermeler de akla değil deneyime tabidir.Bunlar da az evvel bahsettiğimiz gibi yeter-sebep ilişkisiyle elde edilir.

✓ **TÖZ VE MONADLAR**

Descartes'teki devinim,Leibniz'de yerini **güç kavramına** bırakır. Dayanıklı bir töz fikri bir tözün geçmiş, şimdi ve gelecekteki tüm yüklemelerin taşıyıcısı olmasından ileri gelir; bir töz kendisine yüklenecek tüm yüklemelerin taşıyıcısıdır.

Cisimler,basit tözlerden(yalın,bölünemeyen,parçasız) oluşan bileşik varlıklardır.Bu yalın/basit tözlere,**monad** adı verilir.Monad,güç merkezidir ve atoma ise sadece ezeli-ebedi olma yönünden benzer.Monad,tinsel bir töz,psişik bir kuvvettir.Varlık hiyerarşisinin en alt basamağındaki monadlar ise kuvvet,enerji ve ruhtur. Ayrıca her monadın üyesi olduğu dizisindeki değişimleri karşılık düşen izleyen algıları vardır;ama monadlar birbirlerine kapalı olduğu için bu değişimleri içsel bir ilke ile gerçekleştirirler.Leibniz bunu istek olarak adlandırır. her monad önceden saptanmış uyumdan ötürü çevredeki değişimleri yansıtmaya yoluna gider.Örneğin bitkinin başat monadı uyuklama ve baygınlık denebilir.

Monadlar evrende kesinlikle bir kaotik duruma sebep olmaz .En yüksek ve sonsuz monad olan **Tanrı**'dır. **Önceden kurulmuş uyum** ilkesine göre her monad ,evrensel işleyişe katkıda bulunur.

✓ **KÖTÜLÜK KAVRAMI**

Leibniz'in kötülük kavramına dair açıklaması,İbni Sina'nın açıklamalarına benzerlik gösterir,şöyle ki:

- *Metafiziksel kötülüğü; manevi eksiklik ile*
- *Fiziki kötülüğü, acı ile*
- *Ahlaki kötülüğü ise günah ile eşleştirir.*

İbni Sina'da

- *Fiziksel kötülük, maddi eksiklik ile*
- *Psikolojik kötülük, keder ile*
- *Metafizik kötülük de günah ile ifade edilir.*

Yeniçağda kartezyenci ve rasyonalist filozofların Tanrı odaklı felsefe sistemleri oluşturmaları, rastlantısal değildi.Bu kişiler Hristiyan teolojisinin güdümü altında olmadan da Tanrı'nın da içinde yer alacağı bir felsefi sistem kurulabileceğini kanıtlamaya çalışıyorlardı.Thomas Hobbes ve Hume ile Tanrı idesi dışlanarak daha **natüralist** ve **empirik** bir bakış açısı gelişmiştir.

DAVID HUME (1711-1776)

“Filozof olun;ama tüm felsefenizin içinde yine insan kalın.”

Aydınlanma düşüncesinin önemli figürlerinden biridir. Geleneğe ,dine ,metafiziğe yönelik yıkıcı, septik ,eleştirel bir tavır almıştır.onun felsefesi Descartes'ten beri süregelen öncüllerin ve kabullerin sonuçlarına karşı varsayım üretmektir.Yine de Descartes ile özdeşleşen **mekanik nedensellik ilkesini, felsefi bir soruşturmaya tabi tutan İlk filozoftur**; ona göre Nedensellik ilkesi bir zorunluluk değil aklın alışkanlığıdır Hume , ingiliz empirizminin en üst noktalara dek taşımış ,can çekişmekte olduğuna inandığı bazı metafizik kavramları sistemden bütünüyle dışlamayı sağlamayı başarmıştır.” anlaşılması güç muğlak felsefe sorunlarını çözebilmek için insanın anlama yetisinin doğası üzerine ciddi bir araştırma yapmak gerekir. Bu araştırma, zihnin güçlerinin ve kapasitelerinin bir çözümlemesini ortaya koymak biçiminde olmalıdır.” cümleleri ile felsefesini ifade edebiliriz.

• **BİLGİ TEORİSİ**

O'nda bilgi,kesin olanın bilgisidir,olasılığa yer yoktur.

Bilgi,

- a)Mevcut duyu-izlenimleriyle
- b)Duyu yolu ile algılanan nitelikler arasındaki bağla
- c)Belirli ide ilişkileriyle sınırlanır.

Hume'a göre zihin,izlenim ve algılardan oluşan bir bütündür ve kendi deyimi ile “izlenimi olmayan ide bulunmaz.”Buradan hareketle de metafiziğe eleştirilerini yöneltir.Şimdi bu izlenimler ve ideler meselesini görelim:

Hume'un bilgi teorisine,algılar teorisi adı da verilebilir.Algılar,duyumları,tutkuları,duyguları ifade eder.Titreme,hissetme,kızgınlık gibi canlı ve güçlü,faal haldeki bu algılara,izlenim denir.İkinci tür algılar da idedir.İde,faaliyete geçmemiş,teori kısmında bulunan algıdır kısaca.İzlenimler canlı iken ideler soğuktur.

Örneklersek:

Bir insan,bir şeyi düşünüp,hayal ettiği zaman bu zihinsel bir faaliyetlerin içeriği idelerdir,görme,duyma ise izlenime yol açar.İdeler,basit ve kompleks olarak ikiye ayrılırlar:Basit ideler,bölünemeyen yalın idelerdir:elmanın tadı,rengi,kokusu gibi idelerdir.

✓ **NEDENSELLİK ANALİZİ**

Nedensellik dediğimizde,"A olayı,B olayının nedenidir;B olayı,A olayını izler."anlamı çıkarılır;ancak böyle bir zorunluluk,bizim psikolojimizin bir ürünüdür.A,B'nin nedenidir demek gündüzün,gecenin nedeni olduğunu söylemektir ;halbuki böyle bir oldu doğru değildir. Hume'a göre zihnimizin çağrışım mekanizması benzerlik, zamanda ve uzayda bitişiklik ve neden-etki bağı olmak üzere üç biçimde çalışır.O, Nedensellik ilkesine kuşku ile yaklaşır .Az önce verdiğimiz örnekte de görüldüğü üzere ortada bir nedensellik yok, bir ardışıklık söz konusudur.

deneyim bize nesneler Arasında 3 ilişkiyi gösterir: yakınlık zamanda öncelik ve sürekli birliktelik. işte bu sürekli birlikteliği nedensellik şeklinde algılanmaktadır.

✓ **HUME ÇATALI**

İki türlü bilgi vardır:
İlki,idelerle bağlantılı olan ,ampirik gözlemin söz konusu olmadığı yani deneyden azade olan a priori önermeler bütünüdür .Bunlar apaçık ve nettirler:matematik ve geometri örnek olarak gösterilebilir.

Diğer bilgi türü ise,olgulara dayalı,gözlemle artırılan posteriori önermeler bütünüdür.Kesin ve açık değillerdir.Dolayısıyla bunlar,ihtimali bilgilerdir:Fizik,kimya,biyoloji gibi.(Bu görüşler ise aydınlanma felsefesine tamamen tersti.)

✓ **ZİHİN FELSEFESİ**

Tözel bir şey olmayan zihin,algılar yığını ya da bohçasıdır.Böylece Descartes'in benlik projesine saldırır: Bir benlik idesi var ise izlenimin de olması gerekir.Benlik –zihin idesine denk gelen herhangi bir izlenim yoktur.Böylece ölümsüz ruh da yoktur.Hume gerek idealizme gerekse materyalizme mesafeli kalmıştır,gerçekten var olanlar,nötr kendiliklerdir,bunların varlıkları,algılara bağlıdır.Maddi nesneler,izlenimlerden oluşmuş mantiki yapılarıdır.Locke,maddi ve ruhsal tözleri kabul etmiş;ama bilinemeyeceklerini savunmuştur.Berkeley,maddi tözü reddetmiş,ruhsal tözü benimsemiştir.Hume ise tözü tamamen reddeder.

Etikte,duygudaşlık ve çıkarsız çıkar ilkelerini geliştirmiştir.Kant,"Hume,beni dogmatik uykularımdan uyandırdı."diyerek Hume'un felsefe tarihindeki önemine dem vurmuştur.

✓ **MONTESQUIEU (1689-1755)**

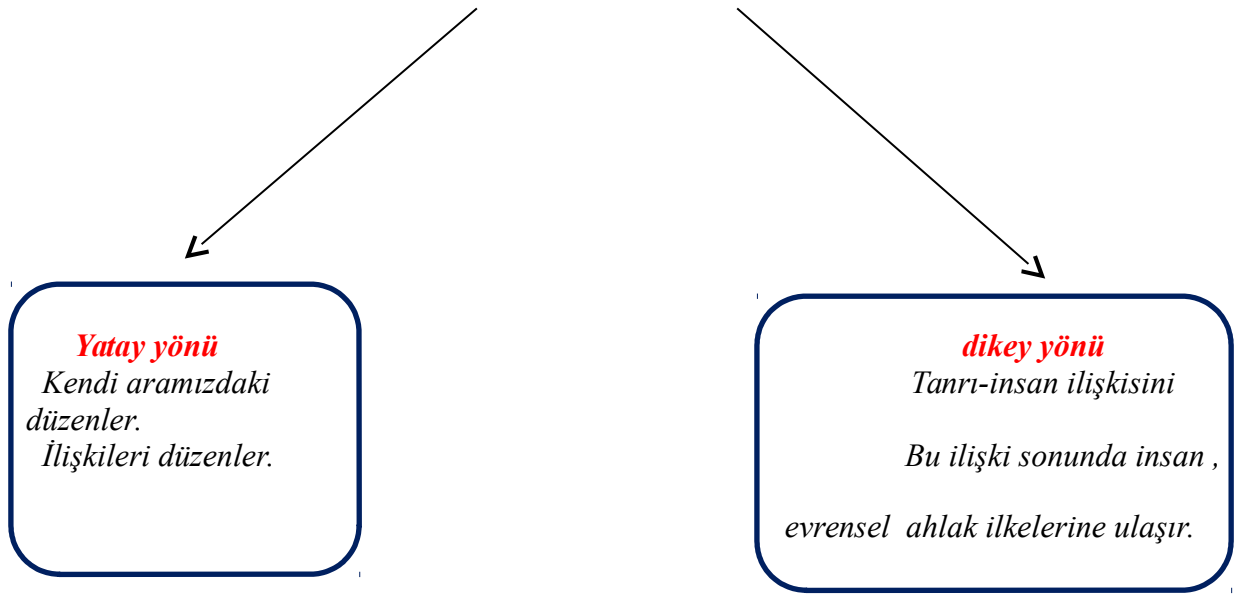
"ÖZGÜRLÜK,İNSANIN KENDİSİNİ GÜVENDE GÖRMESİNDEN DUYDUĞU HUZURDUR."

Aydınlanma çağında politika bilimine teorik bir zemini sağlama yolunda en ciddi adımları atmış filozofdur kendisi ; ona göre Doğa bilimlerinin yöntemi ile beşeri bilimlerİN yöntemi arasında bir korelasyon vardır ve politika, geri kalan diğer beşeri bilimleri kapsayan anahtar bir bilimdir. Onu gerçek anlamda aydınlanmacı bir filozof yapan tam da budur.Politizmi:Kartezyen felsefe ile empirisizmin bir karışımı olup, apriori önermelerle yoğrulmuştur.Toplumları bilimsel yöntemlerle incelemeye çalışmış, politikayı bilimsel bir temele oturtmuştur. Gördüğümüz gibi onun öne çıktığı alan siyaset idi yani birey- devlet

ilişkilini düzenleyen yol veya yöntemler bütünü. Şimdi **Kanunların Ruhı üzerine** adlı eserinde siyaset felsefesinin nasıl ele aldığını görebiliriz:

✓ **YASA**

Şeylerin doğasından türeyen ilişkiler bütününe yasa demektir. Tarihi gözlemleyen birisi zaman içinde gerek gelenek görenekleri gerekse yasaların sonsuz bir şekilde sürekli değiştiğini görür. Montesquieu'da asıl yasa koyucu tanrıdır, Ttoacı ve Hobbes'cu bir bakış açısı vardır. Tanrı ilk nedendir ve ilk hareket ettiricidir, onun yasaları da nesnenin doğasından kaynaklı ilişkiler zincirinin yani yasaların ilk halkasıdır Dolayısıyla bu yasalar, ilahi yasalarla uyumludur. Bu bağlamda yasanın iki yönü vardır:

✓ **TARİH VE İNSAN**

O'nun doğa durumu, Hobbes'in doğa durumuna ters düşer. İlkel insanı karakterize eden şey, onun saldırganlığı değil zayıflığına dair bilincidir. Saldırganlık ve savaş hali, insan toplumsallaştıktan sonra ortaya çıkmıştır. Toplum oluşunca, kaçınılmaz bir şekilde hoşnutsuzluklar grubu, grupları da ortaya çıktı, bu hoşnutsuzluklar ve üstünlük kurma çabaları, savaşlara ve yıkımlara yol açtı; akabinde savaşı bastırma adına yasa ortaya çıktı. Demek ki yasanın kaynağı, savaş halidir.

İnsan, toplum içinde adaletin ne olduğunu bilmeden yaşamını sürdürüyor ise o insanın herhangi bir amacı olamaz. Demek ki adalet duygusu, insanın, insan olma bilincine ulaşmasında önemli bir mihenk taşıdır. Yasaların oluşturduğu ilişkiler, yasaların ruhunu meydana getirir.

MONTESQUIEU'DA YÖNETİM BİÇİMLERİ

DEMOKRASİ	ARİSTOKRASİ	MONARŞİ	DESPOTİZM
Demokrasilerde halk,kanun yapıcılığı yönünden hükümdar;kanuna uyma bakımından uyruktur.Halkın yönetmeye dair yeteneğinin olmamasından temsili demokrasi önerilir.Demokrasinin ilkesi,politik erdemdir. Demokrasiye zarar veren iki şey: Eşitsizlik ruhu ve aşırı eşitlik	Demokrasinin arındırılmış,yoğunlaştırılmış versiyonudur. Onun ilkesi:ılımlılıktır Bu ilke,halk ile yönetim arasındaki bağı güçlendirir. Kalıcı bir yöntem değildir.	Tek kişinin,sabit-yerleşik yasalara göre yönetimidir.Monarşide ara iktidarlar vardır: Soylular veya ruhban sınıfı gibi. Bunlar,iktidarın halka akma kanallarıdır. Buradaki ilke,onurdur. Not:Montesquieu'ya göre demokrasi ,antik Yunan'da kalmış güzel bir hikayedir.Modern çağın yönetimi anayasal monarşidir.	Monarşizmin bozulmuş şeklidir.Monarkın yasa tanımaz keyfi yönetimine verilen addır. En büyük tehlike olup,doğu toplumlarına has yönetim şeklidir.

- Tabloda görüldüğü üzere iki ana yönetim biçimi vardır:**Demokrasi** ve **Monarşi**. Diğer ikisi de bu yönetimlerin farklı versiyonlarıdır.

J.J.ROUSSEAU (1712-1778)

“Politika ve ahlakı farklı ele alanlar, her ikisini de asla anlayamazlar.”

Çalkantılı bir hayatı olmuş Fransız Filozofu'nun en ünlü çalışmaları,siyaset felsefesini betimleyen Toplum Sözleşmesi ve Emile adlı pedagojik eserleridir. Onun fikir dünyasında sanat ve yazın, davranışımızı biçimlendirmeden duygularımızdan yapay bir dille söz etmeyi öğretmeden önce, ahlaklarımız belki kaba saba ama doğaldı. *“Modern yaşam biçimi,herkesi konuşmada ,giyimde moda olan izlemeyi zorlad,ı kendi doğamızı izlemeye izin vermedi ve çok geçmeden olduğumuz olarak görünmeye cesaret edemez olduk”* diyerek kültür erişitirisini fade eder.

Rousseau'nun Eleştirilerinden yöneticiler siyasiler de nasibini alır geçmişte politikacılar erdemden söz ederken şimdikilerin ticaret ve paradan bahsettiklerini savunur, paraya ve lükse karşı bu tutum anlam veremez; keza lüks- para ,ahlakı satın alamaz. Ahlak, bir meta değildir ,değiş-tokuş edilemez ,satın alınıp verilemez.**Sanat ve bilimin ahlakta düşüşe ve toplumların çöküşüne yol açtığını söyler.** Şimdi bu söylemi örneklerle açıklamaya çalışalım:

- Mısır'ın felsefede ve matematikte, kültürel olarak tavan yaptığı sırada ters Yunan Roma Arap ve Türk işgaline uğraması.

- Yunanlılar'ın aynı şekilde Makedonya'ya boyun eğmesi
- Roma'nın Stoacı disiplinden vazgeçip Epikuros felsefesine yönelince Germen boylarınca yok edilmeleri.

Bu verdiği örneklerle anlatmak istediği, toplumu bir arada tutan şeyin bilgi olmadığı, inanç olduğudur; bilgi şüphe getirir şüphe yönetimi yorar, yönetimi yorar. Lao Tsu, Tao te King adlı kitabında, bir yerde düşünen ve öğrenen insan sayısının çok olması o yerin yönetiminin zorlaşması demek olduğunu anlatır.

Eşitsizliğin Kökeni ve Toplum Sözleşmesi

Doğa durumunda insanı hayvandan ayıran adlı değil, özgür olması ve farkındalığıdır. İnsan, bireyken iyiydi. toplumsallaşınca kötü olmaya başladı yine benzer bir şekilde para ve özel mülkiyet insanlar arası eşitliği bozdu. Rousseau'ya göre, insanı hayvandan ayıran temel özellik, akıl değil özgürlüktür. Biraz daha açarsak: Doğal insan, toplumsallaştırdığı ölçüde kötüleşme yoluna gitti. *ona göre bir parça toprağı çitle çevirdikten sonra "burası benimdir."* diyen ve kendisine kolayca inanan bireyleri bulan ilk insan, Uygar toplumun gerçek kurucusu olmuştur.

Bu gelişme sonucunda mülkiyet ortaya çıkmış eşitlik yok olmuş ormanlar tarlalara dönüşmüş tahıl üretimine koşut olarak kölelik ve sefalet ortaya çıkmıştır adalet ve adaletsizlik arasındaki ahlaksal ayrımlar belirginleşmiştir Artık insanlar Doğa durumunda olduklarından daha iyi değildirlir. Yine Rousseau'dan alıntılarsak **"Zenginler tarafından gasplar, yoksullar tarafından hırsızlıklar ve her ikisinin dizginlenmemiş tutkuları doğal şefkatin çığlıklarını ve adaletin daha zayıf sesini bastırdı ve insanları açgözlülük- soysuzluk larla doldurdu. Yenidoğan toplum durumu, böyle korkunç bir savaş durumuna zemin oldu."** İnsan, paranın ve mülkiyetin getirdiği güvenlik ,yaşam gibi standartlarını güvence altına almak adına bir sözleşmeyi gitti ve bu sözleşmenin mütevellî heyeti başkanı da devlet oldu. Böylece insanlar ,kendilerini güvenli bir ortamda yaşamak maksadıyla devlet projesini inşa ettiler. Özel mülkiyet kurumunun yerleşmesine ve gelişmesine eşlik eden güvensizlik ve daha başka kötülükler artınca insanlar güvenliklerinin ve özgürlüklerini garanti altına alabilmek için birbirleriyle sözleşme yapma yoluna gittiler Böylece hükümet ve hukuk sistemi kurulmuş oldu" Halk ve onlar tarafından seçilmiş şefler arasında bir anlaşma.) Rosseau'da doğa durumundaki insan, iyidir. İnsanı kısıtlayan şey ise toplumsallaşmaya başladığı anda ortaya çıkan özel mülkiyet kavramıdır. Burada John Locke'ın görüşleriyle paralellik söz konusudur.

o GENEL İSTENÇ

Genel istenç, insanlardan oluşan bir topluluğun ortak istenci olarak her zaman bütünün ve onun her bir parçasın korunmasına ve iyiliğine yöneliktir ,bu özelliğiyle de yasaya kaynaklık eder. Devletin genel istenci, içerisindeki herhangi bir topluluğun genel istencinden daha genel olarak egemen olmalıdır. Çünkü da haklıdır ve evrensel bir iyi yöneliktir Böylece meşru ya da halka dayalı hükümetinin ilk ve en önemli kuralı: Her şeyden önce genel önce genel istenci izlemektir; ***erdemlilik, tikel istençleri genel istenç ile uyumlu kılmaktan başka bir şey değildir.***

“Erdemsizlik,insan için doğal değildir çok farklı koşulların ürünüdür Örneğin uygarlığın doğuşu insanın istek ve gereksinimlerini arttırmış. Bu da bencilliği,nefret ve öfke dolu tutkuları doğurmuştur Öyleyse sade insanlar doğaya en yakın duranlar,uygarlığın yapay duygu ve tutkularını bozulmamış olanlar,duyuncun sesine en açık olanlar olacaktır.Erdem ilkeleri sadece huzurlu insanların yüreklerinde yazılıdır bir onlar onu duyuncun sesi ile hemen bulup çıkarırlar kendisi ile yetinmemiz gereken gerçek felsefe budur.”İnsanın en temel duygusu **sevgidir**,geri kalan tüm duygular bu duygunun değişik görüntüleridir.

KANT(1724-1804)

“Aydınlanma,insanın aklını kullanmaya cesaret etmesidir.”

“*Bana maddeyi verin, bundan size bir evren kurayım.*” cümlesinden de anlaşılacağı üzere Kant her şeyden önce bilimci bir filozoftur. Kant’ın düşüncelerinin gelişimi iki döneme ayrılır 1770 den önceki döneme *eleştiri öncesi* dönem 1770 ‘den sonraki döneme ise *eleştirel dönem* denir eleştiri sözcüğü Kant'ın olgunluk dönemi yapıtlarının üçünün de yani” **Salt aklın eleştirisi,Pratik aklın eleştirisi ve Yargı yetisinin eleştirisi**” başlığında bulunduğu gibi bu yapıtlarda dile gelen felsefenin genel niteliğinde ortaya koyar Kant ,olgunluk dönemi felsefesini *eleştirel idealizmin bir formu* olarak betimlenmiştir söz konusu idealizm, insan aklının güçlerinin bir eleştirisi temelinde yükselmektedir.

Kant, 1770 den önce eleştiri öncesi dönemde doğa- Fizik ile ilgilenmiştir. Newton’u takip eden evrenin mekanik yasalarından ve iki ana güçten yani çekme ve itmeden bahseder buna bağlı olarak zaman uzam sonsuzluğunda tüm evrenin bir gelişme halinde olduğunu ifade eder yalnız eleştirir döneminde bu mekanik Evrende insanın yerinin özgürlüğünün ne olduğunu asıl problemlerden biri olarak görmüştür.

Eleştiri döneminde ise zihinsel süreçlere,algı,duyu kavramlarına eğilmiş,kritisizminin remellerini atmıştır.

Kant'a göre, zaman ve uzam doğanın ilkesi olduğundan ziyade duyu dünyamızın ilkeleridir. ***Kant'ın özgünlüğü zaman ve uzamın, varlığın ilkeleri olmayıp bizim algı yetimizin formları olmalarıdır.***Buradaki zaman ve uzam kavramları,zihinsel süreçleri ifade etmektedir,zihinsel kategorilerdir bunlar.

Kant’ın bu kuramının, “Transendental idealizmi” olarak adlandırılması öznenin zihinselliğinin epistemolojik olanaklar açısından değerlendirilmesidir.Kant akla dair l büyük eseri “Salt aklın eleştirisi” ile soruları soruşturmaya çalışır; salt akıl deyince -duyu deneyimi olmayan akıl yetimizi - anlamaktayız, dar anlamda akılsal yeti diyebiliriz buna. Bu bağlamda bilgi türlerini ile alır.(matematik,doğa bilimleri ve metafizik)

▪ BİLGİ TÜRLERİ

✓ A PRIORİ YARGILAR

Doğruluğu zorunlu,evrensel yargılardır. Bunların deney ile alakası yoktur.Deney öncesi bilgi manasındadır:Matematiksel bilgileri buna örnek verebiliriz.

✓ A POSTERİORİ YARGILAR

deneyimle elde edilen yargılardır, zorunlu, evrensel değildir.

Bunların ardından analitik ve sentetik yargılara geçer:

Analitik yargılar

özne ve Yüklemi özdeşlik ilişkisinde olduğu yargılardır burada sanki bir tekrar durumu vardır

Örnek vermek gerekirse

Tüm cisimler, uzayda yer kaplar. (Bu örnekteki özne ve yüklem birbirlerine içkindirler, cisim ve hacim yani uzayda yer kaplama durumu birbirine içkindir aynı anlama gelmektedirler.)

“Tüm bekarlar evli olmayanlardır..”(Bu önerme de aynı şekilde özdeşlik ilkesi üzerine kuruludur, bekar ve evli olmama durumu aynıdır.)

Sentetik Yargılar

özne- yüklem arasında özdeşlik ilişkisi yoktur; bilgi arttırıcı bir durum vardır.

Bunu da örneklersek:

Tüm cisimler, ağırdır. (ağır kavramı bütün kavramı tarafından içerilmemektedir. Biz, cisimlerin ağır olduğunu deneyim yolu ile öğrenmekteyiz. Kant, bu özelliğin iyi bir şey olduğunu belirtir; Çünkü özne kavramına yüklem kavramı ile yeni bir nitelik eklenmektedir bu şekilde özneye ilişkin bilgimiz de genişlemiş olmaktadır.)

Analitik yargılar a priori bilgiye dayanır. Kant'ın analitik-sentetik ayrımı, Hume'un ideler arasındaki bağlantıları dile getiren olgu- varoluş ayrımına benzer. Yalnız burada Kant, bir buluşa imza atar ve hem sentetik hemde apriori önermelerin olduğunu söyler ve bu önermelere sentetik a priori adı verilir yani zorunlu ve yenilikçi yargılar matematik ve doğa bilimlerini buna örnek olarak gösterir. Hemen hemen matematiğin tüm önermelerinin bu kategoride yer aldığını doğal bilimlerin temel ilkelerinin de sentetik a priori yargı tipinde olduklarını öne sürer. Örnek verirsek: Maddi dünyadaki tüm değişimler de maddenin miktarı değişmeden kalır, devrimin tüm iletiminde etki ve tepki daima eşit olmalıdır Bu ilkelerin tümünü daha sonra Kant'ın epistemolojik sisteminin içinde görmüş olacağız Kant bu tip ilkelerin daima evrensel ve zorunlu olduğunu, yani apriori bir önermenin niteliğini taşıdığını ama aynı zamanda doğruluklarının görülebilmesi için deneyime de başvurmak gerektiğini ifade eder. Böylece bu önermelerde özdeşlik ilişkisi kalkar bundan sonra tüm geçerli bilgi sistemini sentetik a priori yargılar üzerine kuracaktır.

▪ DÜŞÜNSEL KOPERNİK DEVRİMİ

Kant'a göre, Sentetik a priori yargılar matematik fizik ve ahlak bilgileri içerir Kant, saf aklın eleştirisi'nde:

Saf matematik mümkün mü?

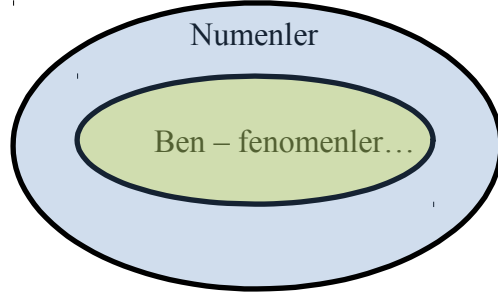
Saf Doğa bilime nasıl mümkündür?

Metafizik nedir?

gibi sorular sorar. Temel özellikleri tümellik ve zorunluluk olan sentetik akıyor yargıları açıklamak için bir hipotez ortaya koyar: Kant, burada Kopernik'in izinden gider. Kopernik yer merkezli bir astronomik hipotezin yeterince açık olmadığını anlayınca güneş sistemi merkezli bir hipoteze başvurmuştu. Kopernik'te fenomenler aynı kalmış, sadece kuramdaki yönü değişmiştir.

Kant da aynı yoldan gider, kuramındaki fenomenler, diğer düşünürler ile aynıdır; ancak ilerlediği yol çok özgündür, kısaca bakalım: Bilgide insanların dış dünyaya uyduğu tezi yerine dış dünya ve nesnelerin insan zihninin yapısını uyduğunu belirtir. Zihin aktiftir ve nesneler bilginin özne tarafındaki akrilik koşullarına tabi olduğu sürece bilinirler. Burada benim içinde

yer aldığım ve bilgisine sahip olduğum fenomenler diyarı ile asla bilgisine sahip olamayacağım kendinde şeyler olan numenler dünyası vardır.

Kant'ın epistemolojik ve ontolojik kuramını belli başlı başlıklarla ele alalım:

■ TRANSENEDENTAL ESTETİK

Burada sentetik apriori yargıların nasıl olanaklı olduğunu araştırmak ister; çünkü Eğer sentetik apriori yargıları oluşturabiliyorsak ,metafizik alanında da bunların olanaklı olup olmadığını araştırmaya hakkımız vardır: Bunun için Öncelikle duyusal bilgide a priori bir bilgi ögesi olup olmadığına bakmalısı gerekmektedir. estetik teriminin burada güzelin anlaşılması anlamındaki estetik terimi ile ilişkisi yoktur; estetik terimi Yunanca'da köken olarak,duyularla algılama, kavrama anlamına gelmektedir. Duyu yetisini,duyuma ilişkin bu genel açıklamaya katılmaktan geri durmaz, şimdi duyu deyiminde empirik olarak verilmesi kabul edilemeyen bir takım ögeler olduğunu düşünmektedir :Yani bir takım apriori bilgi verileri bulunduğunu düşünür ve bunların ne olduğunu gün yüzüne çıkarma işine girer Her bilgide algı ve kavram olmak üzere iki yan vardır, bir tarafta duygularımıza verilen ve bizim somut olarak kavradığı mız yan, öbür tarafta anlamı yetimizin düşünme ile bağlar kuran yanı... Bilgimizin oluşabilmesi için bu iki yanın birlikte çalışabilmesi gerekir empiristler in öne sürdüğü gibi Salt duyusal veriler tek başına bile bilgi sağlayamaz :”Duyusuz kavramlar boş; kavramsız duyular kördür .”sözü ise felsefe tarihine damgasını vurur.

Demek ki her bilgide algı ve kavram şeklinde iki yan var: birisi dış dünyadan verilen somut kısım;diğeri de düşünsel tarafımız.İkisi koordineli çalıştığında bilginin oluşumu meydana geliyor.

■ Duyu Yetisinin A Priori Formları

Kant'a göre,uzay ve zaman,duyu yetimizin formlarıdır.Yani bu ideler maddenin değil bizim deneyimimizin formudur. biz onlar aracılığıyla bir şey duyularımızla verildiği zaman dağınık olan bu verileri yapılaştırarak algılarız; bir başka deyişle duyu verilerini verdikleri anda zaman ve uzam formları içinde alırız.Her uzay parçası aynı ve tek bir uzayın bir kesitidir. Yani bir uzay örneği değildir .Sadece onun sınırlanması dır bazı uzay parçalarını birbirine ekleyerek genel bir uzay idesine sahip olamayız. zamanda da durum aynıdır bütün zaman parçaları bütün anlar sonsuz bir akış içinde bulunan bir ve aynı zaman bütünü içinde yerlerini alırlar Bunlara ek olarak uzay 3 boyutludur farklı zamanlar eşzamanlı değildir ama ardışık tırlar Sonuç olarak Kant uzay ve zamanın sadece bir görüş değil ama a priori görüşler olduğu sonucunu çıkarır .Şu halde birer kavram olmayan **zaman ve uzay duyularımıza dayalı algının formlarıdır.**

▪ TRANSENĐENTAL ANALİTİK

Bu bölümde ise anlama yetisi incelenmektedir. Bu yetinin temel işlevi düşünmedir. Kavramlarımızı oluşturan ve yargılar öne sürme düşünme yetisi ,insan zihinseliliğinin en önemli işlevlerinden biridir; yargılar öne sürme sonucu, nesnelere ilişkin bilgilerimiz oluşmaya başlar. Ancak bu yeti, duyarlılığımızın sağladığı verilen olmaksızın bilgiyi oluşturamayacaktır.Duygularımız bize nesnelerden ilk izlenim olarak gelen verileri sağlar, anlama yetimiz de kavramlar aracılığıyla bu verilen üzerinde düşünür ve bu şekilde anlama yetimiz yargıda bulunarak bir bilgi ortaya koyar. Şu halde dış dünyaya/ fenomenal dünyaya ilişkin bilgilerimiz bu iki kaynağın birlikte çalışması sonucunda oluşur.

Duyuların yasalarını yani zamanı ve uzamı bir önceki bölümde görmüştük .Şimdi de anlama yetimizin yasaları var mı yok mu buna bakalım:Kant'ın buna cevabı :elbette vardır.Kant,bunlardan kategoriler terimi ile söz etmektedir Bu kategoriler duyu yetim izin sağladığı verilerin düşünebilmesi için zorunlu koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'te de bilindiği üzere kategoriler vardı,Kant da Aristoteles'inkine benzer şekilde bir kategorik açıklama yapar;ancak Aristoteles'te düşünme kategorileri içinde yer alan yer ve zaman,Kant'ta duyu yetimizin formlarıdır. anlama yetimizin görevi yargıda bulunmaktır.

Yargı değişik tasarımları tek bir bilgi oluşturmak için kavramlar aracılığıyla birleştirmektir.

Yargı tiplerinde kendini gösteren temel birleştirme yolları vardır Kant, bunlara *yargıdaki birlik işlevleri* demektedir İşte bunlar anlama yetisinin a priori yapısını gözler önüne sererler.

ANLAMA YETİMİZİN 12 KATEGORİSİ

NİCELİK	NİTELİK	İLİŞKİ	TARZ/KİP
<ul style="list-style-type: none">• <i>birlik(ölçü)</i>• <i>çokluk(büyüklik)</i>• <i>tümlük(bütünlük)</i>	<ul style="list-style-type: none">• olgusalılık• değilleme• sınırlama	<ul style="list-style-type: none">• töz-ilinek• neden-etki• etki-edilgi(karşılık)	<ul style="list-style-type: none">• olanak-olanaksız• varlık-yokluk• zorunlu-olumsal

Şimdi bu tablonun açılımını yapalım:

* **Nietzschelik ve Nitelik kategorileri:** duyarlılığımızın sağladığı duyusal verileri bu kategorilerin ışığında kavramsal dokuya adapte ederek belirledikten yargılar öne sürmüş oluyoruz Örneğin Bir nesneyi algıladığımız zaman biz,onu bir çokluk ya da bir birlik ya da bir

tümlük olarak kavrarız ve dile getiririz; yine nitelik kategorisi bakımından biz bir şeye bazı nitelikler yükleriz veya bazı nitelikleri de ondan çıkarırız.

***ilişki kategorileri:** bu kategori çok önemlidir. Aslında tüm Nietzsche'lik ve nitelikler söz dediğimiz şey yüklenir. Töz, kendisine yüklenenlerden önce gelir, yüklenen her şey töze göre ilinedir, töz kalıcıdır, ilinekler gelip geçicidir. Örneğin “kar, beyazdır veya kar, sıcak değildir.” gibi. Kant, bu kategorinin özellikle bilimlerde çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir.

***Tarz kategorileri:** bunlar aristoteles'in kategori olarak Hiç aklına gelmeyen kavramlardır bütün insan bilgisinin bu üç Kategori ile çalıştığı. Bunlar olmadan olamayacağı ifade edilir. Buna göre Örneğin bir şeyin olması, olanaklı görülebilir, bu olarak yerine gelirse bu şey, varlık kazandı demektir, bu şey gerçekleştiğine göre demek ki varlığa gelmesi zorunluymuş. (halk arasında “olacağı varmış kategorisi” diyebiliriz. :))

■ TRANSENEDENTAL TÜMDENGELİM/epistemolojik Kopernik Devrimi

Burada yapılmak istenen: kategorilerin, nesnelerin düşünmeleri için zorunlu olarak istenen koşullar olduklarını göstermektir. Bunun anlamı şudur: Nesnelerin bu kategoriler olmaksızın düşünülemeyeceğini, düşünülemeyen bilgilerinin ortaya konan olmayacağını, anlama yetisinin kategorilerimiz olmaksızın nesnelerin bilgilerine ulaşamayacağını açıklar. Zihnin kendini nesnelere uydurması gerektiği inancı üzerinde kanıtlanamaz, bu kategorilerin kullanımı. Tersine nesnelerin bilinmek için ya da tam anlamıyla nesne olabilmek için aklımızın kategorileri altına alınmaları gerekir.” Salt anlama yetisi, yasalarını fenomenlere dikte eder.” diyerek zihnimizin bir tasarım oluşturduğunu ifade eder Kant ve az evvel bahsettiğimiz Kopernikus Devrimi'ni açıklar.

Eski Yunan mitolojisinde Proserpina adlı varlık, gelen misafirlerin boylarını yatağına denk getirmek için ya uzatır ya da kısaltır. O halde bu misafirleri, fenomenler, yatağı da zihnimiz/duyusal yetimiz olarak düşünebiliriz.

■ TRANSENEDENTAL TAMALGININ BİRLİĞİ

Her şey bitti, zihnimizin incliğini bincliğini çözdük dediniz sanki... Çok şakacısınız o halde, Kant daha yeni başlıyor olaya halbuki: Zihnin apriori kavramları ile fenomenal dünyayı yapılandırmak henüz tamamlanmış değildir. O'na göre, bir bilgi nesnesi, kavramında içerilen duyu verileri birleştirilmiş olan” olarak tanımlanır. Şu halde sentez olmadan nesnelerin hiçbir bilgisi olamaz. Duyu verilerinin sunduğu karmaşa tek bir öz bilinç tarafından bağlanma dıkça ki -bu bağlanma işi kategorilerin uygulanması ile gerçekleşir- nesnel deneyim ya da nesnelerin bilgisi elde edilemez. Burada sözü edilen algılayan ve düşünen bir özne ile ilişkiyi içeren bir birliktir. İşte transsendental tamalgı birliği budur. Nesneler, kategoriler aracılığıyla düşünür ama bu birlik olmaksızın düşünülebilir olmayacaklardır başka bir deyişle anlama yetisinin birleştiricilik işi, bilincin birliği içerisinde olmaksızın olanaklı değildir.

Peki sürekli bahsettiğimiz algı ve düşünmenin eşgüdümü nasıl sağlanacaktır. Kant burada “**kategori şemaları**” kavramını devreye sokar. Kant duyarlılık ile anlama yetisi arasında aracılık yapma yetkisi olarak inceleme nesneler kategori şemalarını ve bunların taşıyıcılığının üstlendiğini öne sürer bu işleme Kant kategorilerin şemalar istemektedir bir şema bir kategoriye görüntüleri uygulanmasına izin verecek bir yolda sınırlayan incelerin üretimi için bir kural ya da bir işlemdir. Şu halde şemanın kendisi bir imge değildir. Örneğin 5 noktayı birbiri ardına koyarak 5 sayısının bir imgesini üretebiliriz; ama 5 sayısının şemasının kendisi bu imge ya da herhangi bir imge değildir. Bu bir yöntem tasarımıdır. Bu şemalar genel olarak “**anlayış yetisinin ilkeleri**” olarak adlandırılır.

ANLAMA YETİSİNİN 4 KATEGORİ ŞEMASI

- **ALGININ AKSİYOMLARI:** Algıladığımız her şey,uzamlı büyüklüklerdir. Çünkü tüm görüngüler algının zaman ve uzay formları içinde yer aldıkları için sayılabilir ve ölçülebilir büyüklüklerdir. bu ülke matematiğin doğa bilimlerde uygulanmasını sağlar. Matematik,duyarlılığını zaman ve uzan formları içinde üretilmiş olsa bile anlama yetimizi Nietzsche'likleri düşünme kategorisi bu ilkeye bağlı olarak çalışır.
- **ALGININ BEKLENTİLERİ:** Bu İlke de matematiğin duyumlara uygulanabilirliği ile ilgilidir .Eğer iki ilkeyi birlikte ele alırsak gelecekteki algılar konusunda bir varsayım da bulunma olanağı elde ederiz Aslında gelecekteki algıların tam olarak ne olacağını saptayamayız.Tüm algılar, uzamlı büyüklükler olup , duyum içeren ampirik algıların da büyüklükleri olacaktır bu iki İlke kategorilerin matematiksel kullanımlarının ilkeleridir ve bunlar dinamik,oluşturucu ilkelerdir.
- **DENEYİMİN ANALOJİLERİ:** İçinde süreklilik ,ardışıklık ve eş zamanlılık olmak üzere 3 ilke barındırır.
1.**Süreklilik:**görüngülerin tüm değişiminde töz kalıcıdır ve Nietzsche'liği doğada ne artar ne azalır.
2.**Ardışıklık:** tüm değişimler neden ve etki bağlantısı yasasına göre yer alırlar.
3.**Eş zamanlılık:**Tüm tözler ,uzayda aynı zamanda algılanabilir oldukları sürece baştan sona etkileşim içindedirler .
Yukarıdaki bu üç ilke, deneyimi düzenleyici ilkelerdir.
- **EMİRİK DÜŞÜNMENİN POSTÜLATLARI:** Bu bölüm olasılık, olgusalılık ve zorunluluk kavramlarının inceleniği bölümdür. urada da yine karşınızda üç İlke çıkmaktadır:
I.**İlke:** “deneyimin form koşulları ile(yani görü ile)ve kavramların koşulları ile bağdaşan,olanaklıdır.”Örneğin bir şeklin iki yüzü ile bir uzay kaplaması olanaklı değildir.
II.**İlke:** deneyimin maddi koşulları yani duyum koşulları ile bağdaşık olan edimseldir.
III:**İlke:** edimsel olanla bağlantısı deneyimin evrensel koşullarına göre belirlenen zorunludur

■ **TRANSENEDENTAL DİYALEKTİK:**

Akıl, salt anlama yetisinin işlemlerine göre daha ilerilere giden ,daha yeni bir yeti veya etkinlik olarak görülmektedir .Salt anlama yetisi nasıl ki bir takım a priori kavramları-kategorileri yapısında taşıyorsa aynı şekilde bu dar anlamdaki salt akıl da kendisinde bir takım kavramlar taşımaktadır Kant bu a priori kavramlara *ideler* adını vermektedir.Bu bölümde ideleri ilişkin bilginin geçerliliği tartışılmaktadır.Kant'ın,salt akla ilişkin söylediği ideler,Tanrı,evren(kosmos) ve ruh ideleridir. İnsan haklı bu ideleri ister istemez üretiyor ,lakin idelere ilişkin bilgilerin nesnel gerçekliği yansıttıkları kuşkuludur. Bu idelere uygun üç skolastik metafizik yapılmıştır:*ussal psikoloji,ussal kozmoloji,ussal teoloji.*

- **RUH İDESİ:** Kendimizde bulduğumuz bir ben- birliğinden hareketle hiçbir koşula bağlı olmayan bir ruhun var olduğunu ilişkin yargılara varmak yanlış sonuç çıkarmak olur. Buna karşın ruh idesinin Salt aklın varlık yapısı gereği olduğunu, kendi yerini ve işlevini koruyacağını öne sürer.

- **EVREN İDESİ:** Evren idesi, biz insanlar için, içi doldurulamayacak kadar boş bir kavramdır. Çünkü insanlar için gerçek bilgi deneyimin koşulları içinde olanaklıdır. Burada artık terimlerin boş formlarının mantığı işlemeye başlar ve haksızlıkları aynı şekilde gösterilebilen birbiriyle çelişik olan kuramlar ortaya çıkar. Bu haklılıkları, aynı şekilde gösterilebilen ve birbiriyle çelişik kuramlara **antinomi** denir. Örnek verirsek:

*“tez: Evrenin zamanda bir başlangıcı vardır ve uzayın sınırları içerisinde yer alır.
antitez: evrenin zamanda hiçbir başlangıcı ve uzayda hiçbir sınırı yoktur.”*

Bu iki kuram da eşit derecede halkı görünmektedirler. Bunlardan herhangi birini çürütmek kolay değildir aslında Kant'a göre ne biri ne öteki haklıdır; çünkü ikisini de doğrulamak olanaklı görünmemektedir. Buyrun size bir antinomi [^]

- **TANRI İDESİ:** Kant'a göre Tanrı idesi, aklın varlık yapısında kendi doğasından gelir. Metafizik, salt aklın bir bilimi olarak hiçbir koşula bağlı olmayan mutlak olan birim varlığını ve yapısını göstermek ister. Bir numen olarak da varsayılan Tanrı'ya dair üç tanıtılmasını ele alır:

1. Ontolojik tanıtılama: Anselmus'un ardından Descartes'in de kullandığı “ en gerçek varlık” kavramından yola çıkar. Mantığın çelişmezlik ilkesine dayanarak “Tanrı, tanımı gereği en gerçek varlık ise var olmadığını düşünmek çelişik olur; o halde vardır” sonucu çıkarılmak taydı Kant mu bu şekilde karşı çıkar varlık üzerine ancak sentetik yargılar söz sahibidir Oysa burada duyu verilerden söz edilemez böyle olunca insan bilgisi Tanrı üzerine sentetik a priori yargılardan söz edemez.

2. Kozmolojik Tanıtılama : Bu kanıtı Leibniz de kullanmıştı. Burada evren olumsal rastlantıya bağlı varlığından, bunun temeli olan rastlantıya bağlı olmayan bir varlığın gerektiği sonucuna gidiliyordu. Kant'a göre ,Burada bir yanılsama vardı, sebebi ise: Nedensellik ilkesinin ontolojik bir ilke olarak ele alınmasıydı ,yani kendinde varlığın, var olmasının ilkesi olarak görülmesidir. Aslında Nedensellik ilkesi doğa olayları zaman ve uzam koşulları içinde olup bitenlerin koşuludur; mutlak bir gereklilik aklın saf bir idesidir, tıpkı hiçbir koşula bağlı olmayan şey gibi mutlak gerekliliğin olanağı üzerine hiçbir şey söylenemez.

3. Teolojik-fizik Tanıtılama: Tanrı'nın varlığını doğadan yola çıkarak tanıtılama yoluna gider, burada düşüncenin hareket noktası doğanın kendisi değil doğa üzerine özel bir bilgiden hareket edilmesidir Biz doğada bir düzen bir amaca uygunluk ,bir güzellikle karşılaşırız ;doğada kavranamaz ölçüde büyükten, gözle görülemeyen en küçük şeylere kadar her yerde bir düzenin bulunduğunu ve bir birliğin hüküm sürdüğü görülmektedir canlı varlıklar dünyasında görülen düzen dikkat çekici ve etkilidir .Doğanın bu akıl almaz şaşırtan düzeni insanı bu uyumun yaratıcısını sorma yöneltir işte teolojik fizik düşünüşün tanıkları bizi doğayı bir plana bir düzene göre yaratan tinsel yüce bir varlığa ulaştır.

Kant da gençlik yazılarında evrendeki düzen ve uyumu kuran tinsel bir varlıktan söz ediyordu. Şimdi ise bu tür tanıtılama larda aklın gürültü mantığının çalıştığını burada insan aklının diyalektiği ile karşılaşıldığını göstermeye çalışır. Kant'ın Tanrıyı dersine ilişkin eleştirilerini gördükten sonra bu değerler çerçevesinde metafiziğin bilim olarak olanaklı olmadığını görüyoruz “Bu yüzden inanca bir yer açabilmek için bilmeyi bir yana atmak zorunda kaldım.” diyerek düşüncesini belirtmiştir.

Kısa bir not...

Zihnimizin dışındaki dünyayı, zihnimizin yapısına göre bilebiliriz.

Transsendental estetik: Zihnimiz dışındaki uzay formunun boş hali.

Transsendental analitik: Anlama yetimizdeki boş kategoriler.(Nietzschelik-nitelik vs.)

Estetikten gelen görüntüler,transsendental analitikte ,kategorilerde işlenir ve mana kazanır.

Evet şimdiye kadarki bölümde, ana başlıklar halinde Kant'ın görüşlerini derlemeye çalıştık.Şimdi de bir ödev niteliğindeki etik kısmına geçelim.

▪ “KANT ETİĞİ”

“Dünyada,dünyanın dışında bile olsa, iyi bir istemden başka, kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez.”

Gerçek ahlakın yarar ve mutlulukla bir bağlantısı yoktur Gerçek ahlakın temeli Salt pratik akıldır,salt pratik akılda istemi yöneten ,eğilim veya istekler değil; aklın kendisidir. Bir istenç akılcı yönetiliyorsa iyidir Kant'ın ahlakta da farkı buradadır Ahlaki eylemler iyi istenci içeren eylemlerdir; yani iyi ve kötü kavramları tamamen niyete bağlıdır.

“Yapmalısın;çünkü yapabilirsin.”

Kant etiği,salt bir iyi niyet etiğidir.

“Bir eylemin etik değeri,onunla ulaşılabilecek amaçla değil;onun yapılmasına karar vermeye yol açan güdülerle ölçülür.”

▪ KOŞULSUZ BUYRUK

“ Öyle bir eylemde bulun ki,senin eyleminin maksimi,tüm insanlar için genel-geçer bir yasa olsun. “ cümleleri,koşulsuz buyruğu ifade eder. **Koşulsuz buyruğu ya da ödev ahlakını/ ahlak yasasını üç madde ile tanımlar:**

1.Her insan kendi eylemlerini, maksiminin genel bir yasa olmasını göz önünde bulundurarak seçebilmelidir.

2. Öyle bir eylemde bulun ki, bu eylemin insanlığın hem kendinde hem de diğer insanların her birinde her zaman bir amaç olarak alınsın araç olarak kullanılsın.

3.Yapmalısın buyruğu insana kendiliğinden devinime geçebilme olanağı sağlar. Bu da özgürlüğün nedenselliğini verir.

Kant'a göre eylemlerimizi belirleyen buyruk koşulsuzdur ve bu buyruklara uyumak insanlık özelliğimizdir bu yüzden Kant ahlakına aynı zamanda ödev ahlakı denir. Etik değer taşıyan eylemler sadece ödevi uygun olmakla kalmayıp ödevi dayanan ödevden gelen eylemlerdir. Salt pratik aklın yönettiği istemelerinden doğarlar.

Mutlulukçuluk ve yararcılık(utilitarizm) gibi kuramlar pratik aklı gerçek özünden saptırarak yarar ve mutluluk amacına yönelik araçları sağlamaya koşul andırır burada pratik akıl teknik bir nitelik kazanmış yani amaç uğruna bir araç durumuna düşmüş olur. Oysa gerçek ahlakın, gerçek erdemin yarar ve mutluluk gibi kavramlarla hiçbir ilişkisi yoktur .Gerçek ahlakın temeli salt pratik akıllıdır salt pratik akıl da istemeyi yöneten eğilimler duygu ve istekler değil salt pratik aklın kendisidir.

Örnek verirsek:” Büyüklerine saygılı ol “buyruğu aslında anlamı bakımından koşullu bir buyruktur. Çünkü buraya dikkat edilirse “Eğer büyüklerine saygılı olursan, bu işten sen kazançlı çıkarsın, seni severler, isteklerini onları daha kolay kabul ettirebilirsin.” tarzında bir içerik vardır. Kant’a göre gerçek ahlak buyruğu bu şekilde koşullu olmaz, koşullu buyruklarda ulaşılacak olan sonuç önemlidir. Oysa Kant’ta eylemden çok niyet ön plandadır.

Kant, ahlak yasasını istememizin nedeni yapan şeyin ne olduğunu sorar ve bunun ancak saygı duygusu olabileceği sonucuna varır. Çünkü saygı duyma özel bir duygudur, temelini a priori olarak kendi insanlığımızı ilişkin bilgide bulur „saygı bir derece de ahlak yasasının uyandırdığı bir duygudur, ahlak yasasına karşı duyulan saygı ahlaklılığın öznel bir devinime geçici olarak görülmemelidir o saf bir ahlak duygusudur .”yapabiliyorsan;yapmalısın.”

Özgürlük konusunda da şunları ifade eder :Özgürlük tanıtlanamaz; ama saf bir kurgu olarak da düşünülemez ,kendimizi evrensel yasalar yapan ahlaksal düzlemde özerk varlıklar olarak görmemiz, özgür olabilmemize bağlıdır. O halde özgürlük, ahlaksal eylemler için pratik bir zorunluluktur pratik aklın alanında zorunlu olduğu kabul edilmelidir.

Kant için en önemli nokta,özerklik/otonomi meselesidir: “Bir ahlaksal istencin özerk olduğunu söylemek, onun boyun eğdiği yasanın kendisinin yapıtı olduğunu söylemektir” diyerek istencin özerkliğinden,” en yüksek ahlak ilkesi “ve tüm ahlaksal yasaların ve karşılık düşen ödevlerin **Biricik ilkesi** olduğunu vurgular.

Kant’a göre özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı pratik aklın postülatlarıdır.Yani pratik aklın gerçek saydığı bu gibi şeylere postulat demektedir Kant. Bunlar kuramsal bakımdan tanımlanamayacak idelere, pratik alanda bir önkoşul olmaları bakımından kuşkuya yer bırakmayan bir kesinlik vermektedir, özgürlüğün yanısıra öteki postülatlar; ölümsüzlük ve tanrının varlığı olduğu daha önce ifade edildi.O’na göre,En yüksek İyi daha önce pek çok filozofun öne sürdüğü gibi mutluluk değildir, erdem de değildir ; stoacılar erdemin en yüksek iyi olduğunu söylerler ve erdemin mutluluğu da içine aldığını göstermeye çalışırlar. Oysa Kant tüm bu yararlı deneyim ve görgülere arkasını dönüyor, ona göre daha önce de belirtildiği gibi dünyada sonsuz olarak iyi olduğu söylenebilecek biricik şey, iyi istemidir ;insanın kişi olarak kendisini ahlaklı olma onurunu taşıyan bir varlık olarak görmesine dayanan isteme. Bütün eylemlerimizde ve niyetlerimizde ahlak yasasını gerçekleştirebilmeyi ancak kutsal bir varlık başarabilir .Dünyada en yüksek iyinin var olması ancak doğada ahlaka uygun bir gücün en yüksek neden olarak var olduğunun kabul edilmesi ile olanaklı olabilir ;işte böyle bir varlığa biz, Tanrı diyoruz. Tanrı bir anlama yetisi ve isteme olarak evrenin bütünlüğü yönetmesi, mutluluğa layık olma ve mutlu birleştirmesi bakımından vardır yani Salt pratik aklın bir postulatı olarak vardır.

*Kant’a göre, anlama yetisi ile salt akıl arasında aracı bir güç olan **yargı yetisi** kuramsal doğal felsefesi ile özgürlük postülatı üzerine temellendirilmiş pratik ya da ahlaksal felsefe arasındaki bağı sağlamada yardımcı olmuştur.*

▪ DİN VE POLİTİKA

Ona göre dinin odak noktası insan yaşamında ahlakın gerekliliğini duyulan inançtır; din ahlakını gösterdiği ödevlerin tanrısal bir buyruk olarak görülmesine ve etkisinin güçlendirilmesine yarar.Yani ahlak yasalarının ,üstün bir güç tarafından tescil edildiğini ve etkisinin daha da kalıcı olacağını gösteren bir tür sistemdir din. kötü yalnızca insandaki bir eksiklik değil güdülerin tersinde dönmesidir, kötude arzu edilen şeyler bilerek aklın insandan beklediklerinden üstün tutulur .Böylece insanı eyleme yönelten itici güçler yer değiştirir ,kötülük güdüsü ağırlık kazanır. Kötüden kurtulma, insanın bireysel çabaları ile gerçekleşemez. Bunun için insanın görüşünde tam bir devrim olmalıdır iynin insan varlığındaki temelleri yeniden güçlendirilmeli ve insan eylemlerin değişmesi bakımından tam bir yeniden doğuş gerçekleşmelidir .Kant'da bu devrim için insanın bilgisi yeterli değildir;orada ilahi bir güce,sezgiye ihtiyaç duyar.

Fransız Devrimi'nin bir hayranı olmakla birlikte kötü yönetilen devletler de yönetime karşı isyan edilmesini onaylanmamıştır. Yurttaşların temsilcileri aracılığıyla seslerini duyurmalarına ve hak aramalarına sağlayan bir yönetim biçiminden yana olmasına karşın oy kullanma hakkını bağımsız ve kendi kendisine yeterli olan kişilerle sınırlama yoluna gitmiştir.Örneğin bu hakkı *çıraklara, hizmetçilere, odun kesicilere, köylülere ve kadınlara tanımamıştır!* (Kant gibi aydınlanma mimarı birisinin oy kullanmada kıstaslar koyması ilginçtir,gerçi eski yunan filozoflarında da aynı durumla karşılaşılıyor.)

Sonsuz Barış Üzerine adlı eserinde kalıcı bir barış için bir takım ilkeler öne sürmüştür. **Bir dünya Devleti'nin Federatif Özgür devletler Cumhuriyeti'nin kurulmasını** savunmuştur.Günümüzde Avrupa Birliği'ni kısmen de olsa örnek olarak verebiliriz ya da küreselleşme kavramını bu bağlamda ele alabiliriz.Devletler arası ilişkileri düzenleyen bu ilkeleri maddelersek:

- ✓ *Dünya barışını korumaya yönelik tüm antlaşmalar hiçbir gizli terim ya da sınırlama kapsamamalıdır.*
- ✓ *Hiçbir devlet başka bir devleti boyunduruk altına almayacak ya da denetlemeyecektir.*
- ✓ *Sürekli ordular kaldırılacaktır.*
- ✓ *Her ulus dış politikasının bir aracı olarak ödünç para kullanmaktan kaçınacaktır.*
- ✓ *Hiçbir devlet başka devletlerin kendi yasalarını uygulamalarını önlemeyecektir.*
- ✓ *Birbirleriyle savaşan devletlerin, barış görüşmelerini yok edecek savaş yöntem ve araçlarını kullanmaları yasaklanacaktır.*

Bu altı maddeye baktığımızda,günümüzde bunların tam tersi politikaların izlendiği ve Kant'ın ilkelerinin ütöpik kaldığı görülür ; bu ilkelere karşıt örnekler verirsek:

- ❖ *Savaşlarda yapılan gizli antlaşmalar.(özellikle 1.Dünya savaşındaki paylaşım antlaşmaları.)*
- ❖ *Mandacılık*
- ❖ *Dünyanın hızlı bir şekilde silahlanma yarışına tanık olması.*
- ❖ *IMF ve farklı kurum,kuruluşlar aracılığı ile ülkelerin politik programlarının baskı altına alınması...*

Görüldüğü gibi Kant,bu ilkeler ışığında sürekli bir dünya barışı paradigması oluşturmaya çalışmıştır.Kant'la burada vedalaşma vakti geldi artık,şimdi Alman İdealistleri'nden Fichte'ye geçebiliriz.

FICHTE(1762-1814)

“ İnsanın hangi felsefeyi seçtiği nasıl bir insan olduğuna bağlıdır.”

Alman idealizmi olarak bilinen felsefeyi hareketin kurucularındandır. Alman idealizmi düşünürlerinin temel düşüncesi, felsefede bir sistem yakalamak idi;çünkü o döneme dek felsefe, tüm bilim dallarının temel ilkelerini kapsayan bir tümel bilim olarak algılanıyordu. bu düşünürlerin yola çıktıkları Kant'ın felsefesi üzerine bir eleştiriydi. Kant, bilgiye ulaşma çabası içinde doğru ve yanlış yolları sergilemekteydi ve yaptığı iş,aslında bir bilgi sistemi için ön hazırlıktı,Kant izleyicisi idealistler, felsefi bilgi alanında sistematik bütünlüğü yakalamak amacındaydılar.Demek ki bu idealistlerin çıkış noktası Kant'ın kuramıydı.Fichte de felsefenin tümel bir bilgi olduğu ve tüm parçaları arasında sistematik bir bütün sağlanması gerektiğini düşünüyordu.Bu nedenle bir film sistemi oluşturmaya girişti. Her bilimin bir temel ilkesi olmalıydı Bu temel ilke tüm sistemin üzerine oturtulacak sağlam bir çıkış noktası oluşturacaktır; o halde felsefenin bu temel ilkesi ne olmalıdır sorusunu kendisine düstur edindi.

Bu durumda Fichte, ***ya numenler ve fenomenler üzerinden yola çıkacak ya da ben/özne kavramından*** hareket edecekti. İlk yol özneyi açıklama açısından yetersiz kalacaktı bu yüzden ikinci yolu tercih etti: Fichte,deneyim kavramını kullanır ilk etapta,deneyim,deneyleyen birisinin daima bir şeyi deneyimlemesidir, bilinç ise her zaman bir nesnenin bir özne tarafından biliniyor olmasıdır Bu nedenle bilincin edimsel işlemine baktığımızda orada soyutlama yoluyla oluşturulmuş iki temel kavram buluruz:Bunlar kendinde anlık ve kendin de şey kavramlarıdır; bu durumda deneyim ya kendinde anlık ürünüdür ya da kendinden şeyin etkisi olarak açıklanabilir.Birinci yol:idealizmin yolu,diğer yol ise dogmatizmin yani maddeciliğin ve determinizmin yoludur.

Ahlaksal deneyimde, özgürlüğünün bilincinde olan bir kişi idealizimden başka bir yol kabullenmez. Çünkü maddecilik, deneyimin temel etkenlerinden birisi olan özgürlüğü açıklamakta yetersiz kalır ;o zaman sistemin temel ilkesi zihinden başka bir şey olamaz,Fichte, ***anlama yetisi terimi yerine ben*** terimini kullanır.

MUTLAK BEN ve ZİHİNSEL BEN

Ben nedir? “Ben” çözümlemesine gitmek için mutlak/salt ben'i aramak gerekir.(bir ben var benden içeri ^) Ben'i ne denli bilinç nesnesi yaparsak yapalım arka planda her zaman bir “ben”kalacaktır.Bu ben,tüm nesneleştirilmenin ön koşuludur.Bu transsendental/aşkınsal ben,felsefenin paradimasıdır veya ilk ilkesidir diyelim.Bu “**salt ben**”**ilkesi**,öz bilincimizdeki öğelerden biridir.Kısaca,birtakım şeyleri düşünme,bilince konu yapma,salt ben'i gerektirir,bu yüzden ona **aşkınsal ben** denebilir. Fichte'nin çıkış noktası,aşkınsal ben kavramıdır,bunu anladık.

Fichte'nin felsefi sistemi üç temel önermeyle bina edilir.Buna göre “ben” ilkin kökensel olarak kendi için var olmaya başlar, zihinsel sezgide böylece ben'in kendini ortaya koyduğu söylenir .Bu yolla sistemin 3 temel önermesi elde edilmiş olur:

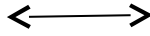
1.önerme: "Ben sadece kökensel bir yolda kendi varlığını ortaya koyar." Böylece Ben'in yalın/saf haline inilmiştir.

2.Önerme: "Ben'in karşısında genel olarak bir ben-olmayan vardır." Ben, karşısına bir ben-olmayan koyduğu için, idealizm bundan bir zarar görmez. Ben olmayan kavramı, sonlu nesneler toplamından ziyade genel bir nesnelliktir ve bu bakımdan sonsuzdur. Bilinç, ben ve ben-olmayan'ı kapsayan birliktir.

3.önerme: "Ben'de bölünebilir bir ben'e karşıt olarak bölünebilir bir ben-olmayan bulunur." Sonsuz etkinlik olarak düşünülen Mutlak Ben, kendi içinde sonlu ben'i ve sonlu ben-olmayanı üretmedikçe hiç bir bilinç söz konusu olamaz.

Fichte'nin Önergeleri

1.önerme

2.önerme

3.önerme

Kant'ın Kategorileri

olgusalılık

olumsuzlanma

sınırlama/belirlenim

Yine tekrar edersek Fichte'nin idealist sisteminde tüm etkinlik, Ben ya da Mutlak Ben ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre ben olmayan da salt bilinç için var olmalıdır Çünkü bilinçten bütünüyle bağımsız olarak var olan ve ben'i etkileyen bir ben- olmayan düşüncesini kabul etmek, kendinde şey düşüncesini yeniden kabul ederek idealizmden ayrılmak olacaktır; olsa **idealist felsefenin amacı ,bilincin olgularını idealist ilkeler üzerinde açıklamaktır** Bunun için "ben'e" bağımsız olarak var olan bir ben- olmayan düşüncesini üretme gücü yüklemek gerekir; ancak bu güç bireysel ben'e değil, mutlak ben'e yüklenmelidir. Çünkü Mutlak Ben kendiliğinden kaçınılmaz ve bilinçsiz olarak bu eylemi gerçekleştirecek tir ve ampirik bilinç sahneye çıktığı zaman bu iş gerçekleşmiş olmalı ve bilinç düzeyinin altında yer alıyor olmalıdır, empirik bilinç böylece doğayı kendisine verili bir şey olarak bulur; düşünülerek var olan bir şey olarak ben -olmayanı kuşkusuz felsefecinin zihinsel sezgisi ortaya koyabilir; bu düşünme edimini de izleyen sadece felsefeci olabilir." demektedir Fichte (evet, kafalar ben ve ben-olmayan arasında gidip geldi farkındayım; buradaki amaç empirik bilgiye ortam hazırlamak.)

Empirik bilincin dünya deneyimi, Fichte'nin **imgelemin üretken gücü** dediği etkinlik ile gerçekleşmektedir. İmgelem gücü, bireysel ben'in etkinliği olarak kendisini kendiliğinden sınırlar ve böylece kendini edilgin olarak etkilenen bir şey şeklinde ortaya koyar, bu durum duyum dediğimiz etkinliği anlatmaktadır. Ben'in etkinliği bir bakıma kendini yeniden ileri sürer ve bu şekilde duyumun nesnelleştirir ve bu sonlu bilinç, İmge ile şey arasındaki ayrımı bir zihinsel edim ile onun kendi etkinliğinden bağımsız olarak var olan bir nesne arasındaki ayrım olarak görür. Bilinç , yalnızca

belirsiz bir ben olmayana değil ama belirli ve değişik nesneleri gerektirir. (hatırlayalım:Bilinç,mutlak ben ile ben-olmayan'ın birliği idi.Bu durumda birbirinden ayırt edilebilir nesneler olacak ise ortak bir alanında bulunması gerekir Bu yüzden imgelem gücü, bir sezgi biçimi olarak uzamlı, sürekli ve sonsuza dek bölünebilen **uzayı** üretir benzer olarak ardışık sezgi edimlerinin olanaklı olabilmesi için tersine çevrilemez bir zaman dizisi de olmalıdır. Bu nedenle **üretken imgelem ikinci bir sezgi biçimi olarak zamanı koyar.**(demek ki bilinç bu aşamada zaman ve uzayı üretiyor) Bununla beraber imgelemin ürününün daha belirgin kılınması gerekmektedir .Bu da anlama yetisi ve yargı gücü tarafından gerçekleştirilir;anlama yetisi tasarımları, kavramlar olarak saptar; yargı gücü bu kavramları, düşünce nesnelerine çevirir . Bütün bunlar, yargı gücü ve anlama için gereklidir.(anlama yetisi ve yargı gücü işbirliği ile tasarımlar kavramlara,kavramlar da düşünce nesnelerine dönüştürülür.) **Mutlak Ben , salt bir etkinlik, sonsuz bir çabadır: Bu çaba,ben- olmayan'ı yani doğayı bir karşı tez olarak görür ve doğa ben'in ahlaksal özünü olgusallaştıracığı zorunlu bir ortamdır.**(Hegel'in bakış açısındaki benzerliği Hegel başlığı altında hatırlayacağız.)

Bu çabanın bu sürekli etkinliğin altında motivasyon kaynağı olarak , dürtü yer almaktadır:güç dürtüsü... Bu dürtü, henüz tam gelişmemiş bir düşünme aşamasındadır.Ben,şu anda dürtüden başka bir şey değildir;ancak ben,bu sonsuz çabalarla hiçbir zaman durmaz ve ideal bir hedefe doğru yönelir,bu hedef aynı zamanda da geri çekilir,hedef ile ben arasında gel-gitler yaşanır,sonunda ben'in önünde duran:**eylem uğruna eylemdir!**(Kant'daki iyilik için iyilik görüşü gibi)

■ AHLAK KURAMI

İnsan, dürtüleri ile zorunluluğun hüküm sürdüğü **doğanın**; anlama yetisi ya da kendini kendisi aracılığı ile belirleme eğilimi ile de **özgürlüğün** alanına aittir. İnsan doğası böylece ikili bir görünüm sergiler Dürtülerimiz den dolayı **doğaya**, anlama yetimizden dolayı da **özgürlüğe** aitiz.Yani doğal bir organizma,doğanın bir parçası olan insan yaşamı ile tinsel bilinç öznesi olarak insan arasında koparılamaz bir devamlılık vardır.

Ben , kendini öz- etkinlik adına etkinlik olarak düşünürken aynı zamanda özgür olduğunun da farkına varır ve bu özgürlük içinde öz-etkinliğini gerçekleştirme çabasına bir yasaya uygun olarak yapması gerektiğini anlar. Aslında kendini öz belirleme yasasına uyarak kendini tasarımlar ve bu şekilde **özgürlük ve yasa** terimlerinin ,süreç içerisinde birlikteliği devam eder.(Bu iki kavramın ,aynı cümle içinde yan yana kullanılması tezat görünse de Fichte için bunlar bir sentezin öğeleridir,aşağıdaki alıntı bunu ifade eder.)

"Kendini özgür olarak düşündüğün zaman,özgürlüğünü bir yasanın altına düşüyor olarak düşünmeye zorlanırsın.Özgürlük,yasadan doğmaz;yasanın da özgürlükten doğmaması gibi .Bunlar,biri öteki üzerine bağımlı olarak düşünülebilecek iki düşünce değil ;ama bir ve aynı düşüncedirler ;bu ,tam bir bireşimdir."

Görüldüğü gibi bu ikisi ayrı görünseler de de bir sentez olarak görülmeleri Fichte'ye göre çok daha işlevseldir ;bu yasa hiçbir kural dışılığı da izin vermez Çünkü özgür varlığın doğasının kendisini anlatmaktadır Buna göre akıllı bir varlık,belirli özgür eylemler dizisinin olanağını dikkate almadıkça kendine özgürlük yükleyemez Yani bir varlık aklını kullanmadıkça ve potansiyelinin farkına varmadıkça kendisini Özgür olarak atfedilemez. *"Her zaman ödevini ilişkin en iyi kanaatine göre davran ya da **vicdanına** göre davran."*sözü ile istencin iyi olma koşulunu belirtir.Vicdan/duyunc *"Tikel bir yükümlülüğün dolaysız olarak farkında olmaktır."* diyerek vicdanı, belirli ödevimizin dolaysız bilinci olarak tanımlar. Fichte, davranışlarımızın doğruluğu ve yanlışlığı için bir ölçüt aramaktadır bu ölçüde vicdandır.

▪ DEVLET

Fichte’de hak toplumsal bir kavramdır, “ özgürlüğünü ilişkiye girdiği tüm başka kişilerin özgürlük kavramı yoluyla sınırla” diyerek bireylerin hakkaniyetli davranması gerektiğini belirtir .Örneğin toplum içinde özgür konuşma gücünü sahibim; fakat diğer kişiler bu “düşündüğünü söyleme hakkından” mahrum kalırlarsa veya onları mahrum bırakırsam o zaman bir özgür konuşma hakkının olduğundan söz etmem veya kendimin özgürce konuştuğumdan bahsetmem anlamsız olur; çünkü özgürlüğü belirleyecek bir nitelik ortada yoktur.(Bakunin’in şu sözüne bakarsak:"Mutluluğumu başkalarının mutluluğunda, bireysel zenginliğimi çevremdeki herkesin zenginliğinde ararım; özgürlüğümü de diğer insanların özgürlüğünde..." aynı sonuca varırız.

Toplumu oluşturan bireyler arasındaki karşılıklı bağlılık ve güven gibi değerler tek başına alındığında kendilerine pek de güvenilmeyecek ahlaksal koşullardır; bu yüzden hakların saygı gösterilmesini sağlayacak bir güç olmalıdır. Ayrıca bu güç(devlet) kişilerin özgürlüğünün de anlatımı olmalıdır. Böylece aralarında bir sözleşmeye giden gruplar bir başkasının haklarını çiğneyen herhangi bir kimseye karşı zorlayıcı yasa gereğince davranılması konusunda anlaşılır Bu tür bir sözleşme devletin kurulmasını sağladığı zaman etkili olabilir devlet haklar sistemin sağlamlığını ve herkesin özgürlüğünün korunmasını güvence altına alacak güç ile donatılmış olmalıdır kısaca **devlet tüm bireylerin istenç larının tek bir site birleşme sonucu ortaya çıkmış somutlaşmış genel bir istenç biçimidir.**(Bireylerin özgürlüğünü garanti altına alan,Rousseau’daki,Locke’deki gibi bir sözleşme ile ortaya çıkan kurum oluyor devlet bu tanımlara göre;ancak paragrafın girişine baktığımızda -bağlılık ve güven duygularının pek de güvenilmeyecek ahlak koşulları olduğundan bahsediyor Fichte,ki sınırim burada kastettiği bunların göreceli kavramlar olması;ancak her halukarda insanın,bireyin kendi kendisine kalmasına izin verilmiyor ve mutlaka bir üst denetleyici mekanizma altında bulunması gerektiği kanaatine varılıyor .)

Kapalı Ticaret Devleti adlı eserinde ana düşünce,toplumsal ortak yararadır. Bunun için devlet bireyler arasındaki İş bölümünün denetleme ve düzenleme hakkına sahip olmalıdır her koşulda devletin denetleme ve planlama görevi başta gelir ona göre dengeli bir ekonomik kurulduktan sonra devlet bir birey ya da bireyler topluluğu tarafından bu dengeli ekonomik sistemi bozulmasına asla izin vermemelidir. “*Bu devlette yabancı uyruklu biriyle doğrudan ticaret bireysel yurttaşla bırakılmaz*”.Kendine yeterli ekonomik bir toplum için en iyisi kapalı ekonomi modelidir. bu model ulusal sosyalizm olarak da yorumlanmaktadır.Fichte de altyapıyı ekonomi olarak görmekte ve düşünsel etkinliklerin,ahlaki yapının da bunun üstünde yükseldiğini ifade eder.Bu konuyu Karl Marx’ta daha ayrıntılı göreceğiz.

SCHELLING(1775-1854)

“Bilimler şiiirde başlamıştır; şiiirde biteceklerdir.”

Fichte’nin takipçisi olarak yola çıkan Schelling’e romantizmin filozofu da diyebiliriz.Schelling’in aşkınsal idealizmi ,Alman romantik felsefesinin de temel bir örneği olmuştur.Schelling’in felsefi gelişimi,dört evrede incelenebilir:

1. **Öznel İdealizm**
2. **Doğa felsefesi**
3. **Özdeşlik felsefesi**
4. **Negatif ve pozitif karşıtlığında felsefe**

1.ÖZNEL İDEALİZM

Bu dönemde Schelling,Fichte felsefesi üzerine yazılar yazar ve onun bir takipçisidir.Zaten 1798’de Fichte’nin isim yaptığı Jena Üniversitesi’ne profesör olarak atanıyor. Bu dönemin en büyük yapıtı olan “Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üzerine” başlıklı yazısında ben ya da ego kavramını insan bilgisinin en yüksek ve koşulsuz ögesi olarak postülalaştırmıştır. Bunun arkasından gelen yazıda Spinoza ve Fichte felsefelerini karşılaştırmaktadır bu çalışmasında bir Fichte savunusu yapar gibi görünmekle ,her ikisine de bir eleştiri vardır.O’na göre Spinoza,Nesneyi mutlaklaştırmakta ,Fichte de özneyi mutlaklaştırıyor olarak betimlemektedir ,mutlak varlığın öznellik ve nesnellik arasındaki ayrımı aşması ve özdeşlik içinde özne ve nesne olması gerektiğidir.Spinoza ve Fichte’nin çatışan unsurlarının sentezi gerekecektir;yalnız Fichte’nin tutumu buna tamamen kapalıdır.O halde yapılması gereken ,Fichte’nin izinden ayrılmak ve kendi özgün felsefesini ortaya çıkarmaktır ki bu da “Doğa Felsefesi”evresinde gerçekleşecektir.

- **Doğa Felsefesinin Metafizik Temeli:**

Schelling,özel idealizm döneminin sonlarına doğru,doğayı mutlak varlığın nesnel belirişi olarak görmeye başladı.Schelling’e göre Fichte,doğayı ben-olamayan şekilde konumlandırarak doğa ile tin/nesne ile özne arasında bir düalizme başvurarak yapay bir ikiliğe gitmiştir;kendi doğa metafiziği ise bunu aşmaya yöneliktir.Bu dönemin en önemli yapıtı,”Bir Doğa Felsefesi’ne İlişkin İdeler”dir. Burada Fichte’nin öznesinin konumlandığı Ben- olmayan doğa anlayışı bir kenara bırakılır ,ona göre doğa ile tin nesnel ile özel arasında yaratılan ayrım soyut düşünmemizin sonucudur.İnsan,soyut düşünme yetisi ile dışarıdaki nesneyi ve özel tasarımı birbirinden ayırt etmiş ve kendisi için bir nesne haline gelmiştir.Böylece doğa,tinin karşıtı olmuş ve insan öz-bilinçli ya da mutlak ben adındaki varlık olarak doğaya yabancılaşır.Schelling ise bu yapay düalizmi ,metafiziksel kuramı ile aşmaya çalışır.

Schelling, Özel ve nesnel ideal veren arasındaki bağdaşma ya da uygunluk sorununu çözme yönünde iki önemli girişim olduğundan söz eder: bu girişimi yapanlar Spinoza ve Leibniz’dir. Spinoza bu özdeşliği,panteizmi ile açıklarken Leibniz ise önceden kurulmuş uyum kuramına dayandırılıyordu.Schelling’e göre ikisi de yeterli bir açıklama değildi.O’na göre “doğa,görülür tin;tin de görülmez doğa idi.”O halde özel ve nesnel ideal ve olgusal arasındaki bağdaşma sorunu çözülemeyecek bir güçlük yaratmaz, tasarım yaşamı, doğanın kendisine ilişkin bilgisidir. Doğanın gizliliği, bu yolla uyuklayan tin bilincini uyanmış olur.

Tin ve doğanın özdeşliğini temsil eden **Mutlak** , üç evre sergiler:

1.Kendini ideal doğa olarak nesneleştirir.

2.Nesneleşmiş mutlak,öznellik olarak mutlaklığa dönüşür.

3.**Mutlak nesnellik ve mutlak öznellik yine tek bir Mutlak olarak belirir.**(Spinoza ve Fichte’nin görüşleri burada birleştirilir.)

2.DOĞA FELSEFESİ

Doğanın temelinde yatan ve kendini fenomenal dünyaya dönüştüren etkinlik, sonsuz ya da sınırsızdır;Çünkü doğa, etkinlik ya da isteme olan sonsuz mutlakın kendini nesneleştirme sidir.Bu sınırsız etkinliğe karşı da durdurucu bir kuvvet olmalıdır.Sınırsız etkinlik ve durdurucu kuvvet arasındaki etkileşimler sonucunda doğanın en alt düzeyi, dünyanın genel yapısı ,cisimler dizisi ortaya çıkar. Bu düzeye,**doğanın ilk potansiyelliği** adı verilir.Bu iki gücün geriliminden ikinci bir birlik ortaya çıkar,buna da **evrensel mekanizm** adı verilir.Burada artık maddenin kimyasal,fiziksel süreçleri,manyetizma konuları yer alır.Doğanın üçüncü birliği de organizmdir.Yani canlı varlıkların ortaya çıkışı.

Doğada 3 aşama:

1.herşeyin oluşmaya başladığı: Doğanın ilk potansiyelliği

2.Madde ve cisimlerin dinamik süreçleri,özelliklerinin yer aldığı: evrensel mekanizm

3.Canlı hayatının olduğu dönem:Organizm

Doğadaki her şey , karşıt güçler arasındaki gerginlikten; bu güçlerin birbirlerine karşılıklı etkili bulunarak sonunda bir dengeye ulaşmalarından oluşur .(Herakleitosvari bir açıklama.)

Schelling,doğa dünyasında betimlediği bu durumla, Kant'ın ahlaksal evreni arasında bir paralellik olduğunu dile getirmiştir Çünkü Kant'ın ahlak dünyasında da pratik akıl, ulaşılabilen bir ideale doğru sürekli bir çaba içinde olarak görünür.

- **TRANSENEDENTAL /AŞKINSAL İDEALİZM**

Özne ve nesnenin kökensel özdeşliğini kabul ediyorsak; bilgi alanında da bu özdeşlik öz bilinçtir .Özbilinç, Schelling tarafından Ben olarak betimlenir; ama bu Ben terimi, bireysel Ben değildir genel olarak özbilinç şeklinde ifade edebiliriz ,Ben, kendi öz nesnesi olan bir üretmeden başka bir şey değildir; çünkü ben, kendini bilme yoluyla varlık kazanır. Bu özbilgi bir sezgi edimidir ve bu edim, tüm aşkınsal düşüncenin aracıdır. Bu nedenle Shelling'e göre *bir aşkınsal idealizm sistemi, bir özbilinç yapılanması biçimini almalıdır.*

Bunun için bilincin tarihine yeni baştan bakmak gerekir: Schelling, bilincin tarihini 3 ana evrede izler:

ilk evre: ilkel duyumdan üretken sezgiye dek yayılır ve doğa felsefesinde maddenin kuruluşu ile bağlantılıdır. Yani bu evrede madde dünyasının üretimi dinin bilinçsiz üretim olarak görülür.

ikinci evre: Üretken sezgiden, derin düşünmeye uzanır. Ben, burada duyu düzeyinde bilinçlidir. Bu aşamada duyulur nesne üretken sevgiden ayrı olarak görülür ve uzay- zaman -Nedensellik kategorileri ortaya konur ve aynı anda ben için bir evren var olmaya başlar.

üçüncü evrede organizmanın oluşumu devreye girer. Bu evre, ben'in düşünme yoluyla kendisini ben-olmayandan/ nesneden ayırt etmesini, bir zihin olarak tanımasını sağlayan mutlak soyutlama ediminde de doruğuna ulaşır.

- **TARİH FELSEFESİ**

“Tarih bir dramadır, bu dramada rol alan insanlar sadece aktör değil ; aynı zamanda yazardırlar.“sözü ile Schelling,özneye büyük bir anlam yükler.Bir insan bencil güdülerle davranışa bile insan tarihinin ortak amacının yerine getirilmesine katkıda bulunur, bu açıdan bakılırsa tarih, insan soyunun özgürleşme yolundaki gelişimi olarak da resmedilebilir.Çünkü zorunluluk ile özgürlük arasında da mutlak bir özdeşlik vardır ama bu özdeşlik daima bilinçsizdir; hiçbir zaman bilgiye konu olmaz daima imana konu olur.Arada Tanrı konusuna da yer açarsak , Ona göre tanrı, kişisel ya da nesnel bir varlık değil ama insandaki kutsalın bir açılımıdır ve bu açılım asla tamamlanamayacaktır, *”tarih zorunluluk aracılığıyla insanlığın özgürlüğünün gerçekleşmesidir”* der.

- **SANAT FELSEFESİ**

Fichte'nin felsefesinde ağırlık, pratik akıl/etik ve eylemde iken Schelling'de en yüksek nokta estetikdir. Schelling ben'in bilen ve eylemde bulunan bilinçliliğine, Estetik Bilincini eklemiştir, o bu bilinçli estetik sezgi demektedir. Estetik Sezgi, kendisini sanatsal yaratmada dışa vurur. Schelling,bu konuda şunları söyler: sanatsal yaratma kendi nesnelleşmesi içinde kavranan ben'e ait bir sezgidir, ben, zorunlu bir obje biçimini kendi özgür etkinliğinin sezgisini taşır.

Bunun anlamı sanat yapıtlarının bu üretken sezginin ürünü olduğudur. Bu üretken sezgi,mutlakın zihinsel sezgisi olarak doğayı yaratır, ona göre doğa yaratıcı tinin bilinçsiz bir şiiridir; yani doğa, bir sanat eseridir. Schelling'e göre estetik sezgi, bilinçsizliğin ve bilinçliliğin ve idealin birliğinin temel gerekliliğidir. Şu halde tarih bir drama ise doğa da sanat yapıtıdır mutlak amacını doğanın yaratımı ile gerçekleştirir **“Doğa görülür bir tindir; tin ise görülemeyen bir doğadır”** sözünü tekrarlayalım, en

yüksek insan etkinliği artık kuramsal bilgi değil sanatsal etkinliktir bu bağlamda sanatsal yaratım, dünyanın sezgisi için bir örnek görevi görür Bu felsefenin gerçek mantıksal aracıdır ;estetik sezgi, mutlak bilmedir ve mutlakın bilinebilmesi için nesnel bir bilgi haline gelmesi gerekir. Sanat ,”İki karşıt etkinliğin özdeşliğini nesnel bir biçimde dile getirmeyi başaran etkinliktir .”cümlesi ile Schelling’in doğa felsefesindeki sürekli etkinlik ve onu durdurmaya çalışan gücün sentezinden meydana gelen en alt basamağı hatırlayalım. ”Sanat, sonsuzun somuttaki ifadesidir; nesnel olmayanın nesnel aracılığıyla anlatımıdır.” görüldüğü gibi Schelling bu görüşleriyle aşkınsal idealizmin kendine özgü bir örneğini vurgulamaktadır ,Schelling “sanat, felsefenin organonudur.”ifadesi ile yaratıcı sanatçının yapıtında, karşıtları birleştirmesini ve benzer zihinsel sezgi ile şeyleri bir bütün olarak görmesini; tikelden tümele, çoklukta birliği, farklılıkta özdeşliği görebilmelidir,” der; çünkü zaten Schelling’e göre fizioz,doğuştan sanatçıdır ve bilinçliliğin en yüksek formu olan aynı estetik sezgiyi deha ile birlikte paylaşır; bu şekilde Schelling, kendi özdeşlik felsefesini felsefenin biricik yol olarak görür.Schelling,Platon’un ideaları gibi sonsuz idealar kuramını da felsefesine dahil ederek şeylerin bu idealara katılmak suretiyle güzel olduklarını ifade eder.Güzelliğin olduğu yerde,fenomen ,güzel ideası ile öyle uyum içindedir ki bu uyumun içinde idea,sonsuzluktan sonluya doğru gelir ve sezilmeye başlar,sezilme olayı tamamlandığında sonlu varlık da güzel olarak algılanır.Böylece idealist sanat anlayışı da son noktasına ulaşır.

3.ÖZDEŞLİK FELSEFESİ

Schelling’e göre Doğa felsefesi ile bilgi felsefesi ,kalan yarısını ise doğanın ve bilginin özdeşliği oluşturur. Gerçekliğin üretimi, zihinsellik ile doğanın özne ile nesnenin karşıtlığı üzerine kurulamaz ;ama mutlak tinden doğan bir şey olarak, doğadaki tüm şeylerin özdeşliği üzerine kurulabilir. Doğanın ve tinselliğin mutlak özdeşliği onların ortak nötr kaynağında bulunur yani akılda. Akıl, kendinde şeyleri ve şeylerin bilgisini kapsarken birdir ve sonsuzdur.Oonun en yüksek yasası özdeşlik yasasıdır $A=A$ uzay ve zaman koşullarına bağlı kalmaksızın doğrudur A eşittir A formülünde özne ve nesne arasındaki ayrı formel ve görelidir. Yalnız Schelling'in bu düşüncesini bir bölümde Hegel “bütün ineklerin siyah görüldüğü gece” göndermesi ile mizah konusu yapar. ^

Schelling’in özdeşlik felsefesi panteizmin bir türüdür;fakat Spinoza'nın ölü, maddesel ve determinist görüşüne karşıt olarak doğanın canlılığını vurgulamaktadır, Schelling'in üzerindeki etkisi açık olmasına karşın kendisinin panteizmi için **“Vitalistik panteizm”** denilebilir.

4.OLUMLU/POZİTİF FELSEFE

Bu dönem onun dördüncü ve son aşamadır Bu döneme ilişkin yazılarında insanlık tarihinde özellikle mitoloji ve dinde kutsal ilkenin evrimi temelinde pozitif bir felsefe 766jjj5”oluşturmaya çalışır. Neden adı pozitifdir Çünkü daha önceki dönemlerinin felsefe yapma biçimini ulusal düşünüş temeline dayalı ama tümüyle negatif tutumlu bir felsefe olarak nitelemektedir Geçmiş dönemde karşı sert bir kırılma sergilemekten daha çok önceki dönemde işlediği bir görüşü daha da geliştirme yolunu tutmuştur. Bu görüş nedir? O’na göre tüm felsefelerin temel işlevi:Dünyanın varoluşu sorununa bir çözüm bulmaktır Schelling bunu tanrı ve insan kavramına yeniden bir bakışla açıklamaya çalışır.

Schelling’e göre Negatif felsefe deyince evreni açıklama amacında olan sistemin tümüyle kavramlarla ya da öznelere sınırlı olduğunu, bu sistemlerin mantıksal çıkarım düzeyinde kaldığını öne sürer yani negatif felsefede var oluş ıskalanmaktadır. pozitif felsefeye bakarsak Bu felsefe varoluşsal anlamda varlık olarak tanrı ile başlar ve bu en yüksek edimden başlayarak tanrının kavramına ya da doğasına geçer Buna göre tanrı, kişisel olmayan bir kavram ya da öz değil ,yaratıcı bir varlıktır ;varlığın efendisidir. Burada varlık ile kastedilen dünyadır. Bu şekilde pozitif felsefeyi kişisel bir varlık olarak Tanrı kavramına dayandırmış oluyor,pozitif felsefenin temelinde yatan inanç yaratıcı ve kefarettirici kişisel bir Tanrı’ya duyulan İnançtır.Son döneminde Kant’ı da onun tanrıyı, erdem ve

mutluluğun bir sentezini yapmak için bir araç durumuna düşürdüğünü öne sürerek eleştirir:” onun salt akıl sınırları içinde kalan dinin de gerçekten için hiçbir yer yoktur” diye eleştirisine devam eder .Yine bu eleştirilerin son kertesinde Hegel de nasibini alacaktır.Hegel’in felsefesini de “kavramlarla örülü “olumsuzlamasıyla ifade edecektir.

SCHLEIERMACHER(1768-1834)

Schleiermacher, teolog kilise görevlisi olmasının yanında bir filozoftu.O’nu da Alman idealizmi içerisinde ,din eksenli felsefesiyle değerlendirebiliriz. O’na göre düşünce ve varlık birbiriyle ilişkilidir:Bu da iki yolla olur ya düşünce kendisini doğaya uydurur ya da doğayı kendisine uydurur ;bu ilişki ,r insanda başlar ve Tanrı’da birleşir, özdeşleşir. Kavramsal düşünce bu özdeşliği anlayamaz ama özdeşlik duyumsanabilir; **dinin özü ne düşünce ne de eylemdir, sadece duygu ya da sezgidir.** Bu edim evreni sevmeye çalışır ve evren sonsuz tanrısal olgusalılık tadır Bu yüzden din özsel olarak sonsuza bağımlılık duygusu dur metafizik kendi içinde dünyanın olgusallığını oluşturur .

Etik, insanın doğasından ve evren ile ilişkisinden bir ödevler sistemi geliştirir.Eylemler buyurur yasaklar koyar, dinse ne bilgi ne ahlakıtır yalnızca duygudur. Kavramsal düşünme ayrımlarla , karışıklıklarla işler ve dünyayı tüm karşıtlıkların ve ayrımların bütünlüğü olarak düşünür. Oysa Tanrı yalın bir birliktir. Tanrı aynı zamanda sonsuz bir yaşam ilkesidir Kısacası din sonsuza yönelen temel bağımlılık duygusunu kazanılmasından oluşur ve zihinden çok yüreğin bilgiden çok inancın konusudur.(Kierkegaard’da bu konuyu ayrıntılı olarak göreceğiz.)

Her bireyin kendine özgü yetenekleri ve bir özgünlüğü vardır; bu özgünlük, her insanda bir yaşam bütünlüğü ve yabancılaşmamış özdeşlik oluşturmaya girişir. Bunun için bireysel yeteneklerin geliştirilmesi gerekir. **Bu açıdan düzenlenen eğitim süreci bu yaşam bütünlüğünü ve uyumlu özdeşliği sağlamaya yönelik olmalıdır.** Bireysellik ancak başkaları ile ilişki içinde gerçeklik kazanır toplumda insan bireylerinin bir toplu olarak bireysel ayrımları gerektirir Böylece toplum ve birey birbirine göndermede bulunan olgulardır .Sonuçta bireyselleşme kavramının olabilmesi ,bir toplumun varlığına bağlıdır. Schleiermacher; Fichte , Schelling ve Hegel’in gölgesinde kalmıştır açıkçası ve daha sonraki zaman diliminde Nietzsche tarafından da sert eleştirilere tabi tutulmuştur; ancak hermeneutik denince akla ilk filozoflardandır.İncil’i de bu yöntemlerle incelemiştir.

Evet, Fichte,Schelling, Schleiermacher ile artık Alman öznel idealist felsefesini sonlandırarak,yeni bir boyuta,Hegel’e sığıyoruz.Buyrunuz...

HEGEL (1770-1831)

“ Felsefe objelerin *düşünce* ile görülmesidir.”

KANT Sonrası Alman idealizminin doruk noktası,kuşkusuz Hegel’dir.Tüm Almanya’nın en büyük resmi filozofu haline gelmiştir. Kant’ı takip eden idealistler Kant’ta bazı değişikliğe gitmişlerdi(daha evvel de gördüğümüz üzere Alman idealistlerinin çıkış noktası Kant’tı.): Şöyle ki :iki ayrı dünya vardı Kant’ın felsefesinde; biri içinde yer aldığımız fenomenler dünyası diğeri de kendiliğinden olan ve kendinde şeylerin bulunduğu numenler dünyasıydı ve bu numenler dünyasına dair herhangi bir bilgi elde edilemiyordu işte Hegel ve diğer idealistlerin kaç çıktığı nokta burasıdır; onların mottosu:” **var olan her ne varsa bilinebilir.** “ Alman idealistlerinin genel bir kabulü olan ”**her bilgi objesi zihnin ürünüdür.**” önermesini kabul ederek “**Her gerçek, ussaldır; ussal olan gerçektir.**” önermesini öne sürdü.

Buna ek olarak Kant'ın kategorilerine de el attılar; hatırlarsak Kant'ın kategorileri,bilmeyi- dünyayı algılamamızı- anlamamızı sağlayan zihinsel süreçlerdi,şimdi bu kategorilere tekrar göz atarsak:

KANT'IN KATEGORİLERİ	
NİCELİK	BİRLİK-ÇOKLUK-BÜTÜNLÜK
NİTELİK	OLGUSALLIK-NİTELEME
TARZ/KİP	VARLIK/YOKLUK-
OLANAK/OLANAKSIZLIK	
İLİŞKİ	TÖZ-İLİNEK-ETKİ-EDİLGENLİK

- Eğer bu kategoriler olmasaydı, duyu verileri zaman- uzay formunda bize yine de ulaşacaktı; ama zihnimiz bu verileri birleştiremeden, kopuk, anlamsız bir şekilde kalacaklardı.

- **HEGEL'İN NESNEL İDEALİZMİ**

Kant'da kategoriler, veri işleyen zihinsel süreçlerken Hegel'de, **bu kategoriler, varlığın birer tarzıdır ve zihinden bağımsızdırlar**. Hegel, dış dünyanın insan zihninde öznel kavramlarından daha çok şey olduğunu söyler;bilme ve varlık bir paranın iki yüzü gibidir; bu bağlamda Hegel iki tez,ortaya koyar:

- ❖ Bilinemeyen bir kendinde varlık kabul edilemez. (Burada Kant'ın numenler evreni sarsılır.)
- ❖ Gerçekliğin doğası, düşüncedir ve sonul gerçeklik ise *mutlak ideadır*. *Tüm Evren mutlak iddianın açılımıdır*.

Yukarıdaki tezlere bakarsak bilinemeyen hiçbir şey olmayacağına göre, mutlak gerçekliğin en ince ayrıntısına değin bir bilgi sistemi oluşturulabilir.Zihin, bilginin nesnelerin üretebilir;buna karşılık biz, bize dışarıdan gelen nesnelerin bir dünyasını deneyimlemekteyiz ve bunların bizden bağımsız var olduğunu , bunları bizim yaratmadığımızı da kavramış bulunuyoruz.Böylece idealist bir düşünür ondan şu sonucu çıkarmalıdır: *bilginin tüm nesneleri ve bundan dolayı tüm nesneler, tüm evren; mutlak bir öznenin, bir mutlak zihnin ürünüdürler*.

Hegel, kategorilerin sadece zihinsel süreçler olmadığını; ama varoluşa sahip nesnel gerçeklikler olarak, düşünen bireyden bağımsız olduklarını öne sürdü.Kısaca bu kategorilere hayat verdi, bu şekilde Hegel'in elinde kategoriler, nesnel gerçeklik kazanmış oldular;fakat bu gerçekliklerini, mutlak zihinde kazandılar.Yani ne demek istiyoruz şimdi burada?Tamam kategorileri nesnelere yükledik;ama kategoriler mutlak zihinde kaldı,nedir bu mutlak zihin,nerden çıktı şimdi?!

kafanız karıştı sanki,o halde açalım mevzuu biraz daha: Hegel, bu yaklaşımıyla bir tarafta kategoriler ya da kavramlar vardır; öbür tarafta bildiğimiz cisimler vardır demek istememektedir. Bu ayrım, Salt bunların ayrı varoluşa sahip olduklarını ve bilginin,uygun kategorinin ya da kavramın uygun cisim ile bir şekilde uyuşmasından başka bir şey olmadığını anlatmaktadır. Buradaki durum Plato'nun idealar ile cisimler arasındaki ilişkiyi açıklamasına benzetmekle beraber Hegel'in açıklamasında kategoriler tıpkı Platon'un idealarına ya da tümellerine benzer şekilde bağımsız varoluşa sahip değildirler **burada**

söylenmek istenen onların varlığa sahip oldukları ama bireysel insan zihninden ya da düşüncesinden bağımsız olarak varlığa sahip olduklarıdır. Hegel, gerçek dünyanın insan zihinlerinin öznel kavramlarından daha fazla olarak bir gerçekliğe sahip olduklarını söylemek ister bu gerçeklik ; aynı zamanda ussaldır ya da düşüncedir, bunu biraz daha netleştirelim.

Kategorilerin ya da tümellerin nesnel statüye sahip olduklarını söylemek onların bilen öznenin bağımsız varlıkları olduğunu söylemektir aynı zamanda Hegel düşünmenin nesnesinin her halükarda düşünmenin kendisinden ibaret olduğunu söyler yani Bizler eğer bir masayı düşünüyor isek masa aslında bizim düşüncemizdir. Bu şekilde bilme ve varlık arasında bir özdeşlik vardır. **Bilme ve Varlık**, bir madeni paranın sadece iki yüzü gibidirler, kuşkusuz Hegel bir özne ve bir nesnenin, bir kişi ve bir dünyanın farkındadır; ama **onun idealizminin özü, bizim bilincimizin objesi, deneyimlediğimiz ve hakkında düşündüğümüz şeyin kendisinin düşünce olduğu fikrinden ibarettir.** yani Hegel, gerçekliğin mutlak iddiada bulunduğu fikrine ulaşmış oldu. Ona göre gerçekliğin doğasının düşünce olduğu ve sonu gerçekliğin ise mutlak İdea olduğudur. Hegel tüm gerçekliği mutlak ideada bulunduğunu ya da mutlak İdea tarafından temsil edildiğini söyler. Şu halde tüm gerçeklik ,evren, mutlak ideanın bir açılımından başka bir şey olmamaktadır; mutlak varlık bilginin ve felsefenin biricik konusudur. Kendi kendisinin oluşudur, bu süreç çemberseldir yani **ulaşmak istediği nihai amacı başlangıçta erek/hedef olarak koymuştur.**

• MUTLAK VARLIK

Mutlak varlığa artık “mutlak “diyeceğiz. Mutlak için hem nesnenin hem düşünmenin hem de sürecin kendisi olduğunu ifade etmiştik. Mutlak varlığın, evren olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda aklımıza **Spinoza**’nın “**mutlakın sonsuz töz olduğunu**” söylemi gelebilir. Oysa Hegel bunu kabul etmez; çünkü O’na göre gerçeklik bir töz değil aynı zamanda bir özne olarak da kavram olmalıdır, mutlak eğer özne ise nesnesi nedi tek yanıt ise **nesnesinin kendisi olduğudur.** O kendini düşünen düşüncedir bunu söylemek mutlakın, **tin /geist** olduğunu söylemektir, sonsuz kendini öz bilinçli- özne olduğunu söylemektir mutlakın kendini düşünen düşünce olduğunu söylemekle Hegel Aristoteles’in Tanrı tanımını yinelemektedir görüşüne varılabilir; fakat Aristoteles’in Tanrısı doğaya ya da evreni aşkındı. Hegel için mutlak, olgusal bir bütünlüktür ve bu bütünlük ise dinamik bir süreçtir; mutlak aynı zamanda bir kendini düşünme sürecidir ve bu süreçte kendini bilmeyi başlar, bunu da insan aracılığıyla insan tininde yapar.

Hegel’e göre, doğa insan tini için zorunlu bir ön koşuldur. Doğa, nesnellik alanını sağlar ;çünkü nesnellik alanı olmadan öznelikten de söz edilemez, ikisi de mutlakın yaşamındaki birer uğrak yeridir. Doğada mutlak, bir bakıma nesnelliği geçer ya da kendini nesnellikte anlatır. Hegel’e göre doğanın yüzünün öznel olma alanı aksıdır mutlak, ancak insan bilinci alanında kendine tin olarak geri döner ve insanlığın felsefi düşüncesi, mutlakın öz bilgisidir. felsefe tarihi bir bütün olarak olgusal lan Ya da mutlakın kendini düşünme sürecidir felsefi akıl, **evrenin bütün tarihini mutlakın öz açılımı olarak görür** ve bu içgörü mutlakın kendine ilişkin bilgisidir. Bu anlamda kendini düşünen düşünce, evrenin ereğidir; ama daha çok içkin bir erek ; dıştan konmuş değil. Evren, kendini düşünen düşünce olarak tanımlanabilir , daha doğrusu kendini düşünmeye ulaşan düşünmedir. Bu nedenle Hegel’e göre mutlak, özsel olarak bir sonuçtur, kendini öncelikle doğada görür ve doğayı, mutlakın nesnel bilir işi olarak görür Bu, mutlakın öz varoluşu için zorunlu bir koşuldur; doğa ve tin ayrımındaki özdeşlik olarak mutlakın bütünlüğü içinde özdeş olarak görülebilir ancak kendi içinde ayırt edebilir ve kendini bu evreleri kapsayan bir birlik olarak bilir; görüyoruz ki **doğa sonsuz ideanın ya da mutlakın kendi sergilediği alandır.** Burada edimselleşen idea/öz ile edimselleşme alan arasında bir ayrım yapılabilir; kendini doğada ve tinde sergileyen sonsuz idea ya da Hegel’in kullandığı terimle logos üçlüsü karşımıza çıkar: Doğada logos bir bakımı nesnellige, kendisinin **antitezi olan maddesel dünyaya geçer, tin** dünyasında yani insan tini alanında logos kendini özünde olduğu gibi sergiliyor olması anlamında kendine geri döner. Bu şekilde, tez- antitez ve sentez gerçekleşmiş olur. (tin’in oluşumu- kendini nesnelleştirip, maddesel dünyaya geçmesi- doğada sergilemesi ve kendine geri dönmesi.) Hegel’e göre bu tarzdaki bir akış, **diyalektik bir süreçtir, mutlakın yaşamı bu şekilde 3 evreden oluşur:**

1.mantıksal idea ya da kavram

2.doğa felsefesi

3.tinsellik.

Buradan çıkan sonuca göre felsefe ya da bilim sistemi üç ana bölüme ayrılır mantık yani mutlakın doğasını inceliyor olması bakımından **Metafizik, Doğa felsefesi ve Tin felsefesi**dir bu üç bölüm birlikte mutlakın yaşamını bilimsel dökümünü oluşturmuştur Buna göre;

- ✓ **Mantık**, “kendinde mutlakı”,
- ✓ **Doğa felsefesi**, “kendi için mutlakı”,
- ✓ **Tin felsefesi** de “kendinde ve kendi için mutlakı” inceler.

- *Bunların birlikteliği,mutlakın yaşam serüvenini tamamlar.*

MANTIK VE DİYALEKTİK DÜREÇ

Önce varlık mantığı açısından bu alandaki üçlüyü ele almamız kaçınılmaz bir adımdır buradaki üçlü:**Varlık- yokluk ve Oluş**’tan meydana gelir. Zihnimiz daima daha genel ve soyut olandan daha somut olana doğru yola çıkar şeyler üzerine oluşturabileceğimiz en genel kavram onların var olduğudur.Varlık zihnin formüle edebileceği en genel kavramdır ve yine varlık herhangi özel bir şeye göre mantıksal olarak ilk önce gelmiş olmalıdır. Varlık için şemamızın en tepesindeki cins diyebiliriz Böylece mantık belirlenmemiş olanla başlar, tüm belirli karakteri önceleyen temeldeki özellikte ve tümünün en başında gelenle başlar. İşte biz buna *varlık* diyoruz. Bundan dolayı Hegel'in sistemi **varlık kavramı ile başlar ve bu tezdır**.Mutlakın yaşam serüveninde olguların tüm akışı bu diyalektik içinde gerçekleşecektir. Hegel’in tez-antitez- sentez üçlemesine: varlık mantığı- Öz mantığı - kavram mantığı diyebiliriz: Bunlardan **varlık mantığı**: Varlık -yokluk -oluş ile ilerler:

<i>tez: Varlık</i>	<i>anti-tez: Yokluk</i>	<i>sentez: Oluş</i>
--------------------	-------------------------	---------------------

(Varlık kavramı, yokluk kavramını içerir Böylece antitez olan yokluk ortaya çıkar; varlıktan yokluğa doğru zihnin bu devinimini 3.Bu da oluş kavramıdır oluş varlığın zaten sözü edilen nedenlerle yokluk ile aynı şeyi olduğu zihin tarafından anlaşıldığı zaman onun tarafından oluşturulur Hegel'e göre oluş, varlık ile yokluğun birliği/sentezidir.Oluş ,bir süreçtir.Bir şey,oluşa gelmiş yönüyle vardır;henüz oluş haline gelmemiş yönüyle yoktur.Dolayısıyla varlık,yokluğu da barındırır içinde.)

Varlığın anti-tezi durumundaki öz mantığında Hegel, öz ve varoluş,kuvvet ve beliriş, töz ve ilinek, neden ve sonuç, etki ve tepki gibi ilişki ya da bağıntı kategorilerini ele alır.Örneğin öz,görünenin arkasında ya da altında yatan bir kavram olarak düşünülebilir.Öz mantığında asıl amaç öz ve dış varoluşun birliği olarak betimlenen edimselliktir;edimsellik olarak varlık,”için-dışın birliği olarak kendini belirten özdür.”

Edimselleşen öz,töz demek olduğuna göre burada tözün ve tek bir nedenin, mutlaka gönderme yaptığı izlenimine ne yol açabilir .Edimsellik olarak mutlak,kendini belirten özdür ve bu öz,evrenseldir.Varlık mantığını ve öz mantığının ardından kavram mantığına geçiş yapabiliriz.

Kavram mantığının diyalektik üçlüsünün **tez** olarak düşüneceğiniz ilk adımı: **öznelliktir**; burada özne açısından birtakım yargılar karşımıza çıkar ve daha yüksek bir düzeyde tasım/ kıyas yeniden kurulur. Öznelğin **antitezi** olan **nesnellğe** geçildiğinde ise bu bölümün üçlülere de *mekanizm, kimyasallık ve erekselliktir*. Bu kategoriler,doğa dünyası ile ilişkilendirilir. Üçüncü aşamada öznel ve nesnellik **sentezi** artık kavram yani **idea** vardır. İdea artık biçimsel ve maddesel

öznel ve nesnel gibi tek yanlı etmenler bir araya getirilir ama ideanın da kendi alanları vardır.Bunlar *yaşam,bilgi ve ikisinin birlikteliğini anlatan mutlak ideadır*. Demek ki **mutlak ideaya,ussal yaşam ve bilginin sentezi diyebiliriz**.Mutlak İdea'nın dini versiyonu kendi için Tanrı kavramıdır. Böylece uzun bir diyalektik yolculuktan sonra varlık kendini mutlak idea olarak ya da kendini düşünen düşünce olarak açıklamıştır.

TEZ	ANTİ TEZ	SENTEZ
<i>VARLIK MANTIĞI</i>	<i>ÖZ MANTIĞI</i>	<i>KAVRAM MANTIĞI</i>
<ul style="list-style-type: none">• Varlık• Yokluk• oluş	<ul style="list-style-type: none">• öz• kuvvet• edimsellik	<ul style="list-style-type: none">• öznellik• nesnellik• kavram

Hegel'in mantığına baktığımızda varlık kavramından harekete geçerek sonunda idea fikrine ulaşmaktadır; ama bu idea aynı zamanda dinamik bir süreç içindeki varlık olarak anlaşılmalıdır. Böylece İdea,sürekli bir öz gelişim süreci içinde kendini yetkinleştirme noktasına doğru taşımış olur.Böylece Hegel'in mantık ve diyalektik sürecini bitirmiş bulunuyoruz.(tabi konu başlığı altında ^)

DOĞA FELSEFESİ

Daha evvel mutlaka kendini doğada açığa çıkarır demiştik Ancak bunu yaparken mutlak dışsal bir güç tarafından zorlanmaz Çünkü zorunluluk doğada geçerlidir; mutlakta ise özgürlük vardır; Hegel'e göre doğa birinin, ötekini zorunlulukla izlediği aşamaların bir sistemi olarak görülebilir. Buna karşın özgürlük ruhun etimidir O halde ruh ile doğa arasında yani özgürlük ile zorunluluk arasında diyalektik bir karşıtlık vardır.Doğa iddianın an tezidir. doğa ile ideanın sentezi ruha yol açar; Hegel'in doğa felsefesini alt başlıklar halinde kısaca inceleyelim:

❖ Mekanik

Bu bölümde astronomi ,uzay ve zaman üzerine kısa bir tartışma gerçekleştirilir Hegel,burada Kant'ı izleyerek uzay ve zamanın duyarlılığın formları olduğunu kabul eder; ama daha açık bir ifade ile “duyarlı olmayan duyarlı formlar” ifadesini kullanır ve yine bu bölümde aritmetik geometri, ölçme ve oranlama düzeyinde felsefi bir matematikten bahseder.

❖ Fizik

Burada ısı, sıcaklık, elektrik ,elementler ve kimyasal tepkimeler gibi fizik ve kimya konularını ele alır bu konulara felsefi bakış açısı ile birtakım yorumla yorumlar getirmeye çalışır örneğin “ sıcaklık form susuzluğu içindeki maddenin akışkanlığı özel belirlemeleri üzerinde soyut homojenlik teki zaferiyle yeniden bir yapılanma biçimidir”der .(Sanırım bu tür açıklamalar,biraz zorlama olmuş.)

❖ Organik Doğa

Bu son basamakta jeolojik doğada bitki dünyasını ,hayvan organizmalarını,doğalarını inceler.Hegel bu bölümde hayvan türleri ve onların aralarındaki ilişkileri tartışmaktadır. O'na göre “hayvan dünyasında bireyin doğal kaderi şiddete dayalı ölüm olarak görülmektedir doğadaki bu durumdan dolayı hayvan yaşamı belirsiz endişeli ve mutsuzdur ama aynı türün öteki üyeleri arasında bir birinden hoşlanma durumu da söz konusu olabilir”demektedir.

TİN FELSEFESİ

Tez	Anti tez	Sentez
Öznel Tin	Nesnel Tin	Mutlak Tin

Bu bölümde mutlakın tinselliğe geçmesinin öyküsü verilmektedir; mutlak,tinselliği öncelikle bireysel insanların zihinselliğinde yakalamakta, ardından ailesi sivil toplumlar ve devlet gibi toplumsal kurum ve kuruluşlarda bu tinselliğini biraz daha geliştirmekte ve böylece nesnel tine dönüşmekte ;nihai olarak da din ,sanat ve felsefe etkinliklerinde en yüksek düzeye ulaşarak mutlak tin haline gelmektedir.

- ✓ *Öznel Tin:* İnsan zihninin içe dönük çalışmalarını ifade eder.
- ✓ *Nesnel Tin:* Zihnin toplumsal,politik kurumlardaki cisimleşmelerini kapsar.
- ✓ *Mutlak Tin:* Din,sanat ve felsefe gibi alanları ifade eder.

ÖZNEL TİN

Hegel'in bu bölümde kullandığı alt başlık antropolojidir.Bu başlık altında Hegel, fiziksel dünyadaki doğal bir varlık olan ruh ile ilgilenmektedir duyarlı duygulu bir özne olarak ruh mutlaka Tim halinde kendine geldiği ilk adımdır bir başta değişli mutlakın doğadan özgürleşmesini ilk basamağı olmaktadır;tin,geist olarak henüz uyuklamaktadır .

Bu aşamada ruh bir özne olarak kendini ifade edebilir ve bedeni aracılığıyla dünya üzerinde edimde bulunabilir; mutlak araç olarak bir bedene sahip yetişkin bir insan düşüncelerini ve duygularını ifade edebilir . Ayrıca dünya, bedeni üzerinde etkilere sahiptir; beden, ruhun dışadönük yüzüdür.Beden ,ruhun dışsallığın anlatırken organizma, uyarıcı- tepki ilişkisinden bilinçlilik aşamasına ulaşır.Hegel ,tini, Öznel tinin fenomenolojisi başlığında inceler; duyu deneyimi, algı, anlama yetisi, arzu, özbilinç, Efendi-köle diyalektiği akıl gibi kavramlar bu bölümde yer alır; daha evvel de belirttiğimiz gibi öznel tin,tinin kendi içine bakış bölümüdür.Burada psiko/bilişsel kazı yapılmaktadır.

Duyu Algısı: Bilincin ilk temel görünümüdür. Özne, ondan bağımsız olarak görülen fiziksel nesnelerle bir tanışıklık kurar, dışsal nesnelerin bilgisini elde eder ve bu nesnelerin bilgisi, fiziksel dünyanın fizik yasalarına göre şekillenen güçlerden ibaret olduğu görüşünü öngörür. Hegel, böyle bir dünyanın bilgisinin gerçekten, ben bilgisinin bir türü olduğunu iddia eder;ona göre fenomenlerin arkasındaki güçlere nüfuz etmede tasarladığımız ve oraya koyduğumuz şeyin farkındayız. Eğer biz,kendimiz perdenin arkasına gitmezsek nesnelerin iç yapısını saklayan bu perdenin arkasında görülebilecek hiçbir şey yoktur .

Öz-bilinçlilik:İnsanın kendi kendisinin farkında olma durumudur.İnsanın sadece dış dünyanın bilgisine sahip olması yetmez;aynı zamanda kendi bilincine sahip olan bir varlıktır insan.Kişinin,ben bilincine varması,bir isteğe sahip olması doğrultusunda gerçekleşir.Tekrarlarsak;İnsna,bir isteğe sahip olmadığı sürece ben bilincine erişemez ve dış dünyada eriyip gider,diğer varlıklardan farkı kalmaz.Oysa bir şeyi istediğimiz zaman ,o şey bizim istediğimiz olur ve bu durum “ben” ya da “benim” dememize yol verir,eyleyen özne artık benim'dir.

Istek insanın yalnızca kendisine “Ben” demesini sağlamaz; ayrıca nesnenin üzerinde etkide bulunma ,onu tüketmeye ya da dönüştürmeye yol açar, bu şekilde özne yabancı bir gerçekliği kendi gerçekliğine dönüştürür, içselleştirilmiş ve böylece kendi öznel gerçekliğini öne sürer. bunun yanında insanın öz bilincini gerçekleştirmesinin yolu kendini öteki öz- bilinçleri kabul ettirmesinden ve onlarca onaylanmasından geçtiği için *benler arasında tanınma ve güç bakımından bir savaşı meydana*

gelir. Çünkü birey içinde yaşadığı sosyal dünyanın bir parçasıdır. Bu aşamada Hegel'in önemle üzerinde durduğu ve **efendi-köle diyalektiği** olarak betimlediği özbilinç koşulu ortaya çıkar.

➤ EFENDİ-KÖLE DİYALEKTİĞİ

Gerçek Özgül'ün cin yolu benler arası savaştan geçer Bu savaşta rakibe ya da rakiplere oranla daha büyük risk alıp canını ortaya koyup yaşamını hiçe sayan kişi rakibini alt edebilir. Hatta onu öldürebilir ancak öldürürse kendini kabul ettirebilecek bir kişi olamayacaktır, bu yüzden rakibini bağışlar ve onu kendisine köle yapar ;tabii bu kölelik rakibin onu efendi olarak görmesi ile de alakalıdır,efendi olarak görmemesi de hayatına mal olacağından,yaşamı seven kişi köleliği kabul etmektedir.Yani ortada karşılıklı bir rıza imalatı söz konusudur.*Efendi, hayatını, bütün varlığını ,bilincini ortaya koyduğu için bu düelloda galip geldiği takdirde efendi olmayı hak eder. Bu durumda köle pozisyonuna düşen bilinç çalışmaya devam eder, doğa ile savaşır, yalnız burada onun farkındalığı artar.Doğanın gizemlerini öğrenir, üreterek var olur. Efendi ise tüketen bir varlığa dönüşür, kölenin çalışması ölüm korkusundandır köle çalışarak ortaya ürün koyar ve tekrar kendi farkındalığına varır Efendi olmasaydı kimse çalışmayacaktır efendi efendi olmak için hayatını riske atmıştır; bu da uygarlıkta ilk adımdır ne kadar büyük olursa alacağınız değer de o kadar büyük olur efendim.*Demek ki uygarlığın kökeninde risk alma ve buna bağlı olarak da köle potansiyeli yatmaktadır.

Ancak köle zamanla özgürlüğünü sorgular ya da Stoacı bakış açısı ile söylersek özgürlüğünü düşünce boyutunda yaşamaya başlar soyut bir özgürlük kuşkucu bir özgürlük olacaktır. Stoacılık ,kuşkuculuğa göre bir adım öndedir Çünkü Stoacı özgürlüğü önce dediğimiz gibi özgürlüğü kendinde bulur Oysaki kuşkucu özgürlüğü daha ileriye doğru ipekler ve düşünce kategorilerini harcamak için kullanılır ve bu,Hegel'e göre çözülmeye başladığı dönemde Roma İmparatorluğu'ndaki düşünme biçimidir bu kuşkucu ortam içinde Hristiyanlık, **düş kırıklığına uğramış insanlar için öncesiz ve sonrasız bir tarif fikrinde bir düzen bulabilmek için bir adım olmuştur.**Hegel hristiyanlığın içinde bulunduğu zihin durumuna **mutsum bilinçlilik** adını vermiştir.Birey ,kendi içinde bölünmüştür İyi olan her şeyi tanrının etkinliğine isteyerek kendisini dış dünyadan soyutlanmış olduğunun bilincindedir ve gelin burada söylemek istediği şey Hristiyan dininin olumluluğu adlı pasajda açıklanmıştır: insandaki sonsuzluk ve mutlaklık fikrinin insanı nasıl değişme doğrusu bir güç olduğunu burada anlatır mutsum bilinçlilik Hegel tarafından budizmi ve hristiyanlığın biri karakteristiği olarak ilan edilir ve ondan önce hiçbir şeyi bulunmadığı bir tanrının varlığına inanan tüm zamanlardaki tüm insanların bir koşulu olarak öne sürer bu öznel tinin doruk noktası özgürlüktür,özgürlük burada sadece bir iddiadır **Özgürlük ne zamanki nesnel bir evreye dönüşür o zaman nesnel tin dünyasına geçiş başlar.** özgürlük bu vadede epistemolojik olarak bir istenç şeklinde yaşanır.

➤ NESNEL TİN

Bu aşamada insan istenci, düşünce ve dürtü, özgürlük'te birleşir Böylece etkin bir duruma gelirler. Bu olgusalılık sözcüğünün arkasındaki ideadır.İnsanlar kamusal alanda örgütlenir kurumlar meydana getirir sınıflar oluştururlar farklı bir dünya inşa ederler nesnel tin İşte bunların toplamıdır. Nesnel tini oluşturan diyalektik üçlü:

- **hak ya da yasa:** mülkiyet, sözleşme ve ceza ile örneklenebilen yasal hakları ödevleri içerir.
- **öznel ahlak:** niyet ve vicdan ahlaklı ile ilgilidir.
- **toplumsal ahlak :** aile, sivil toplum ve devlet diyalektik sürecine dayanır.

Hegel'in ana ilgisi, toplumsal ahlaktaki "devlet"sürecidir veya yapısıdır. "**Bir ulusun tını, kendini bilen ve isteyen olarak kutsaldır ve dünyada Tanrı'nın yürüyüşü,devlet denen şeydir.**"(burada devlet'e atfedilen bir kutsiyet söz konusudur,monarkların da kendilerini Tanrı'nın yeryüzündeki gölgeleri olarak betimlemeleri son derece normaldir o halde.)

Hegel de Aristoteles gibi insanın en yüksek toplumsal başarısını, devlet olduğunu belirtir. Aile ayrılaşmamış birlik anlamında tümellik ,sivil toplum ise tikellik momentini temsil ederken,devlet ayrılaşmış birliği temsil eder. Bir başka anlamda, devlette bireysel özbilinç tümel öz bilinç düzeyini yükselmiştir, bütünlüğün bir üyesi olarak kendisini farkındadır devlet kendi üyelerinin karşısında duran soyut bir tümel değil onlarla ve onlar yolu ile var olmuş bir yapıdır, devlet yaşamına katılarak üyeler kendi tikelliklerinin üzerine yükselirler bu şekilde Devlet aynı zamanda etik tındır.

Örnek vermek gerekirse bir insanın ödevleri onun toplumsal organizmadaki konumu tarafından belirlenir Marx'ın da belirttiği üzere insan yaşadığı toplumun ürünüdür. Elbette aynı kişinin ailesine karşı da ödevleri vardır Çünkü aile de, devlette varlığını sürdüren tinsel birimdir ama ödevler skalasında değişmez bir yapı da düşünülüyor değildir; özgürlük ve kişisel karar ilkesinin devlette korunması gerektiği konusunda Hegel duyarlı görünür.(devlet,bir güvence mekanizmasıdır.) Hegel'e göre devlet nesnel tin olduğu için bir anlamda zorunlulukla Tanrısalıdır ama o da Aristoteles gibi devlette aşırı aşırılıkları ve despotizm mi önleyecek güvenlik mekanizmalarının bulunması gerektiğini kabul eder bunu inançlı bir biçimde öne sürmüştür. Tüm önemli ilgiler temsil edilmelidir ve bunun için yüksek ve daha aşağı yasama organı tarafından denetlenen dikkat eder yetkileri olan **anayasal bir monarşi** uygun bir yönetim biçimi olabilir.

aile:ayrımsallaşmamış tümellik

sivil toplum:tikel grup

devlet: tümel ile tikelin ayrılaşmış birliği

Savaş:Hegel,savaşın etik ve ussal bir yana olduğunu ifade eder "**sonlunun ,mülkiyetin ve yaşamın olumsuzluklarının da ortaya serilmesi gerekir ve savaşın yaptığı tam da budur.**" diyerek savaşın,tarihsel diyalektiğin ileriye taşınmasında önemli bir aktör olduğunu savunur.Savaş,böylece ulusların ahlaksal sağlığını korur;tinin daha dinç bir belirişine sebep olur gibi görüşleri vardır.Kısaca,savaş toplumları diri ve bir arada tutar,uzun soluklu barış atmosferindeki gevşeme duygusunu bertaraf eder ve ara ara buna gerek vardır kestiriminde bulunur zannımca.Adı konmasa da burada yani devletler arasında bir tür "siyasi seleksiyon"durumu oluşuyor bu savaş kavramı ile.

➤ TARİH FELSEFESİ

Bu bölümde Hegel, tarih yazımı üzerine düşüncelerini ifade eder. O'na göre tarih yazıcılığı 3 şekilde olabilir :

DOLAYSIZ TARİH YAZIMCILIĞI

Tarihçinin gözlemlediği olayları,eylemleri,durumları betimlemesi yalın tarih yazımcılığı olmaktadır. Thucydides'in tarihi,buna örnektir.

DÜŞÜNSEL TARİH

Buna,öğretici tarih de denilir. Tarihçinin deneyimlerini aşan genel bir tarih yazımıdır.

TARİH FELSEFESİ/FELSEFİ TARİH

Tarihin,felsefi açıdan değerlendirilmesidir ki bu da felsefecinin alanına girer.İnsanlık tarihinin genel bir bakışla yorumlanmasıdır.

“Felsefenin kendisi ile birlikte getirdiği düşünce ,salt akıl düşüncesidir; akıl dünyaya egemendir ve Dünya Tarihi ussal bir süreçtir.” Çünkü dünya tarihi Hegel’in tüm öteki açıklamalarından da anlaşılabilir gibi tinin kendini açınma/açığa koyma sürecidir. Bu genel düşünceyi felsefeci bakışı ile temel almak zorundayız. Hegel yansız olduğu söylenen tarihçilerin bile kendi kategorilerini getirdiklerini belirtir mutlak yansızlık sadece bir söylenceden ibarettir, felsefeci tarihin sonsuz aklın kendisini anlamlandırma süreci olduğunu bildiği için bunu nasıl gerçekleştirdiğini anlamak bakımından empirik olgulara gitmek zorundadır.Bu noktada şöyle der:” Tanrısal Kayra tarihte işler ama bunun nasıl işlediğini görmek için tarihsel verilerin incelenmesi gerekir.” Öte yandan **Dünya Tarihi,Hegel’e göre tinin kendisinin özgürlük olarak bilincini erişme sürecidir .**

Bu yüzden Dünya Tarihi ,özgürlük bilincinde bir ilerlemeyi anlatır.sonsuz tin, tarihte insan bilinci yoluyla edimselleşmeyi gerçekleştirdiğinde ,dünya Tini adını alır Şu halde **tarih, dünya tininin bilincini kazanma yoluyla özgürleşmesi nin tarihidir .**

Son olarak dünya tarihinde şu anda da birinci derecede önemli olan, ulusal devletlerdir; ancak Ulus tinini ileriye taşıma görevi gören kişilerin varlığı da bir gerçektir .Büyük İskender Sezar, Napolyon gibi insanların tarihte oynadıkları rol üzerinde fazlasıyla durulur Hegel de bu tür kişileri dünya tarihsel bireyler olarak nitelemektedir .Ulusal tinler tekil insanlarda ve onlar aracılığıyla var olur işleyiş gösterir .Bu açıdan dünya tini belirli bireylerde Tıpkı devletleri olduğu gibi kendi amacı doğrultusunda kullanır, bu insanların özel tutkuları ve kişisel bilgileri vardır bir amacın gerçekleştirilebilmesi için de bu tutkunun maksimum derecede olması gerekir. Bu nedenle tarihin büyük kişiliklerinin tutkuları dünya dini tarafından araç olarak kullanılır. Sonuç olarak Hegel'in tarih anlayışı görüldüğü gibi *teleolojik bir anlayıştır.*

➤ MUTLAK TİN

Son bölüm olan Mutlak Tin kendisini üç aşamada gösterir. Bunlar,**Din, Sanat ve Felsefe’dir.** Dünya tarihinde doğadan dine, dinden sanata ve sanattan felsefi bilgiye doğru bir devinim olduğunu ifade eder. Din ,sanatın daha uygun bir formu olarak gösterilmektedir, felsefe çizilen resim de düşünme ve tümüyle ulaştırılmış bir şey olarak Tıpkı din gibi özgür bir konumda görünür. Sonuç olarak Hegel'e göre bu üçü de mutlak tinin görünümleridir; mutlak tin kendisini bunlardan her biri olarak açılma yoluna giden sanatçı ile mutlak tinin maddesel şeyler içinde cisimleşmesidir. Bu nedenle sanatçı bir anlamda tanrının efendisi sayılabilir. Felsefeci ise kendi içsel ve dışsal çatışmaları sonucu özgürleşir.

➤ DİN FELSEFESİ

Mutlak tin kendi bilincine ulaşma sürecinde sanat alanına en yakın olan bilinçli yaşam alanı dindir ve yine sanata göre felsefi bilince ulaşmada kolayca bir ara basamak görevi görür. Çünkü tin, mutlak tinin Hegel'in deyimi ile vorstellung terimi ile ilişkilidir, vorstellung, tasarım ya da resimsel düşünme mânâsına gelir ,bu düşünme tarzı ise dinsel bilince özgüdür.

Örneğin mutlak tinin, doğada nesneleşmiş olduğu gerçeği dinsel bilinç açısından, dünyanın aşkın bir tanrı tarafından özgürce yaratılışının bir tasarımını ortaya koyar.Hegel,burada tanrının varlığını kanıtlamaya ihtiyaç duymaz. Çünkü tanrı bir varlıktır ve varlığın doğası ise mantıkta ya da soyut metafizikte tanıtlanır.Buna göre dinsel bilinç üç ana evreden geçer:

- ✓ **birincisi ,tümellik:** Tanrı,biricik tümel ve gerçekliktir.
- ✓ **ikincisi tikellik :**Tanrı ile ben ayrımı vardır.Hristiyanlık inancına göre günahkar ben'in de farkına varılır.
- ✓ **üçüncüsü bireysellik evresidir:**Tapınma,ayrışma ve yabancılaşma,ardından da kendine dönme .

Hegel'de Din Tipleri

DOĞA DİNİ	TİNSEL BİREYSELLİK DİNİ	HRİSTİYANLIK
*büyü dini	*Yahudi	*Tanrı'nın sonsuz tin olduğu din.
*Hint,Çin dinleri	*Roma	
*Mısır dinleri	*Yunan dinleri	

Hristiyanlık mutlak dindir ve mutlak idari izin mutlak felsefedir kavrayış ve anlatım biçimleri farklı bile olsa her ikisini de gerçekleri aynıdır bundan mutlak idealizminin hristiyanlığı ortadan kaldırdığı söylenemez; çünkü insan, sadece salt düşünce değil sadece felsefeci de değildir.Ayrıca dinsel bilinç için Hristiyan tanrıbilim gerçeğini eksiksiz anlatımıdır der Hegel.

➤ FELSEFE TARİHİ YORUMU

Hegel, mutlak tinin kendini ifade etme yollarının belki de en üst t noktası olarak gördüğü felsefenin dünyaya ne tarzda baktığını din ile felsefeyi karşılaştırırken bir bakıma, ortaya koymuş olduğu inancına göre felsefe etkinliği de diyalektik bir süreç içinde ilerlemiştir. Buna göre içinde **kendi felsefesinin hiç koşulsuz doruk noktası oluşturduğuna inandığı idealist felsefe,felsefenin tüm tarihinde geçirdiği aşamaları sonunda sentez olarak en gelişmiş noktayı anlatmaktadır.** Felsefe tarihi düşüncenin kendine ilişkin yetersiz bir anlayıştan bir başkasına doğru geçerek ve daha sonra da bunları daha yüksek bir düzeyde birleştirilerek kendine daha açık ve yeterli ifade etme tarzına taşıma sürecidir. Buna göre felsefe tarihinin değişik evrelerinde ortaya çıkan ve tek yanlı gerçeklik kavramları sonraki daha yüksek evrelere taşınır felsefe tarihinden çıkan sonuç şudur *tüm zamanlar boyunca tek bir felsefe olmuştur ve bunun çağdaş görünimleri aynı bir ilkenin zorunlu yanlarını temsil ederler.* felsefe, sistemlerin ardışıklığı şeklinde bir olumsuzluk değil de bir zorunluluğun

ürünüdür, bir dönemin son felsefesi tüm bu gelişimin ürünüdür ve tinin öz bilincinin ortaya çıkarabileceği en yüksek biçimi içindeki gerçekliktir.

Hegel'e göre felsefe, çağını düşüncede kavramaktır birçokları hegel'in hukuk felsefesinin deki saptanmasına gönderme yapar:

" nedir olanı kavramak felsefenin görevidir Çünkü nedir olan akıldır birey dair her birey zaten kendi dönemini çocuğudur aynı şekilde felsefede dönemini düşüncede kavramaktır herhangi bir felsefenin hüküm süren kendi dünyasının ötesine gidebileceğini inanmak bireyin kendi döneminin üstünden atlayıp ötesine geçebileceğini atlayıp rodos'un ötesine geçebileceğini inanmak kadar akılsızlık olur Onun kuramı gerçekten döneminde sesi ne geçiyorsa bu durumda O kendisini nasıl olmalıdır da bir dünya kurmaktadır böyle bir dünya vardır ama sadece onun sanın da istenilen her şeyin kurgulanması müsait olan yumuşak bir madde de vardır."

Hegel burada kendisi Machiavelli ve Spinoza gibi düşünürlerin başlattı gerçekçi toplum devlet ve tarih kuramı geleneğini içinde tanımlamaktadır Bu gelenek Platon ile başlayan ve gerçekliğin eleştirisi olarak dünyanın nasıl olması gerektiği konusunda Salt fantezi de Ütopyalar kuran ve böylece gerçekliğe yabancılaşan geleneğin eleştirisidir.

" yararlı olan öz-bilinç onu ilçe anladığı ve onda teker teker kendi p kimliğini kendi halkına sahip olduğu ölçüde nesnedir özbilinç nesneyi bu şekilde kavrar ve bu kavgayı nesnenin gerçek özünü içerir Yani bu kavrayışın kendisi gerçek bilgidir ve Bu ilişkide özbilinç aynı zamanda kendi kendini dolaysız genel pek indigine kendi Salt bilincine sahiptir Bu ilişkide aynı zamandır gerçeklik mevcut olan ile hakikat birleşmiştir her iki dünyada uyuşmuştur,gök, yer yeryüzüne dikilmiştir."Doğan GÖÇMEN/Modern Felsefe

Hegel'in felsefede ve siyasette etkisi hızlı olmuştur.Hegelsiler sol ve sağ kanat olarak ayrıştılar.Sağ Hegelsiler,nesnel idealizmi,Hristiyanlık ile bağdaştırmış; sol Hegelsiler ise panteizm ve ateizme ile yol aldılar.Kaldı ki ileride göreceğimiz gibi diyalektik materyalist filozoflardan Karl Marx da ,Hegel'in baş aşağı duran diyalektik sürecini yeniden inşa edecektir.Şimdi Hegel defterini burada kapatarak hegel karşıtlarından iki büyük filozofa geçebiliriz.

SCHOPENHAUER(1788-1860)

“Dünya,benim tasarımımdır.”

HEGEL karşıtı filozofların başında gelmektedir. O derece ki Kant ile kendisi arasındaki filozofları yok saymakta,o dönemde üniversitelerde anlatılanları şarlatanlık olarak görmektedir. Hegel'i, Hume'un kaba bir özeti şeklinde betimler..Felsefesinin vücuda gelmesinde Platon ve Kant'ın etkisi büyük olmuştur.Ek olarak klasik Hint kültüründen Upanishad'ı keşfetmiştir. Hint- Maya kültürlerinin düşünsel akımları,fikir dünyasında yer etmiştir.Tüm herşey bu mu? yaşam bu mu? sorularına ,pesimist bir bakış açısı ile görünümün deneyimlenmesi cevabını verir.

Schopenhauer,metafizik sistemini doktora tezinde ki yeterli neden ilkesi üzerine inşa etmiştir:

YETERLİ NEDEN İLKESİ

Neyi bilebilirim ve şeylerin doğası nedir?"Sorularına cevap arar ve bu ilkeyi ortaya atar,kısaca hiçbir şey nedensiz değildir der.Schopenhauer,bu tezini ,Kant etkisinde yazar;fenomenler ve nesneler üzerine bilgimizi yöneten bu ilkedir diyerek *yeterli neden ilkesinin* 4 formunu açıklar:

1.Fiziksel Nesneler

Bunlar uzayda ve zamanda birbirleriyle nedensel ilişkiler içinde var olurlar ve biz bunları sıradan deneyim aracılığıyla biliriz yine Bunlar fiziğin inceleme konusunda oluştururlar.Schopenhauer, Kant'ın bilgi kuramına takip ederek, deneyim ile işe başlar Daha sonra Hume'un düşündüğü gibi bize empirik olarak verilen bilgiden yola çıkar buna karşılık deneyimin öğeleri insan zihninde düzenlenir, zihnimiz deneyimimizi a priori ilkeler olan uzay-zaman ve nedensellik kategorilerini verir Bunlar kendileri aracılığı ile nesnelere baktığımız lensler gibidir; bu bölümde “**yeterli neden ilkesi**” bize *oluşu ya da değişimi açıklar.*

2.Matematiksel Objeler

Uzay ve zamanla ilişkisi olan geometri ve aritmetiğin yer aldığı kısımdır.Geometri,uzay parçalarının konumlarını yöneten ilkelere dayanır.Aritmetik ise zaman parçalarını içerir;zaman parçalarının bağlantısını,saymayı ,tüm sayıları doğurur.Uzay ve zaman parçalarına ilişkin yasa ,**yeterli neden ilkesinin bir başka versiyonunu,yani varlık ilkesini ortaya çıkarır.**

3.Soyut Kavramlar

Burası mantığın alanıdır,yeterli neden ilkesi, bilme yollarına uygulanır.

4.Ben Bilgisi

İsteyen ya da davranan özne,bilen özne için konudur.(Hegel'den hatırlarsak,öz bilinçliliğin oluşmasında,”istek”belirleyici bir kavramdır.)Buna,**öz-bilinçlilik** deniyor.*Ben ile onun istenç faaliyetleri arasındaki ilişkiyi yöneten bu kez de eylemin yeterli neden ilkesi,burada motivasyon / güdülenme yasası adını alır.*

Görüldüğü gibi tüm evren, bir zorunluluk yasası/determinizm ile doludur.Nesnelerin doğasındaki Bu zorunluluk ögesi Schopenhauer'in insanların günlük yaşamda zorunlulukla davrandıklarını söylemeye götürür, karakterlerinin ürettiği güdülere doğal olarak tepki verdikleri için zorunlulukla davrandıkları söylenebilir, “*insanların karakterlerin değiştirip değiştiremeyecekleri*” sorusu burada açık kalmaktadır. Zorunluluğun bu kapsayıcılığı kaçınılmaz olarak kötümserliğin derin bir anlam kazanmasına yol açtı, evrende insan varlığının yerinin bir açıklamasını vermek istediğimiz zaman bu kötümserlik açıkça anlaşılır hale gelir. Onun büyük çalışması,bu konuya yönelmiştir.

• EPISTEMOLOJİSİ

Daha evvel dediğimiz gibi teorisini,Kant üzerine inşa etmiştir; Kant'a göre,deneyimin ötesinde yer alan numenler dünyasının ya da herhangi bir şeyin bilgisine ulaşamaz . Schopenhauer,dünyaya yönelik sadece ve sadece duyu organlarımız ve anlama getirmesi aracılığıyla açılırız, bu yeti dünyayı bir tasarıma dönüştüren yetidir zihnimiz sadece verileni değil aynı zamanda duyusal materyali kategorilerle şekillendiren düzenleyen bir yapıdır.”demektedir.

Kant'ın kategorileri ile algımızın formları olan uzay ve zamanı birleştirir, bunları **Nedensellik ilkesi** ışığında yapar Schopenhauer. *İdeleri de yansıma ideleri ya da idelerin ideleri şeklinde ifade etmiştir.* Böylece Schopenhauer, Kant'ın da kabul ettiği gibi zihnimizin İngiliz empiristlerinin öne sürdüğü gibi salt gördüklerimizin edilgin bir alıcısı değil tersine duyusal materyali şekillendiren ve düzenleyen etkin role sahip bir yapı olarak kabul etmiştir. Bu zihnsellik duyarlılığı ve anlamı yetisini de kapsayan algılayan bizimle belirlenmiş nedensel ilişkiler içinde duran dışsal nesnel fenomenlerin bir dünyasından bizi haberdar eden duyusal verileri sağlar. **Nedensellik ile birlikte**

duyarlılığın formları olarak uzay ve zaman anlama yetisinin bir çift kategorileri olarak kabul edilirler bu terimler içinde Biz görüngüsel deneyimimizin içeriklerini düşünürüz ve onları iletebiliriz bir başka deyişle onlar genel kavramlardır ve biz onlar aracılığıyla ilgilendiğimiz ya da bizim için önemli olan fenomenleri ortak nitelikleri göre sınıflayabiliriz ve bu şekilde empirik dünyanın bir kopyası ya da aynısı olduğunu söyleyebileceğimiz bir kavramsal yapı ya da sistem oluşturabiliriz Bu sistemin üzerine kurduğu empirik gerçekliğin temelinden ayrılamayacağına ısrar etmiştir Schopenhauer ve deneyimi geri götürülemeyecek olan kavramların ve soyut fikirlerinde deneyinden gelenlerle karşılaştırılabilir olduğunda ısrar etti.Bu durumda empirik yorumu duyarlı olmayan terim ya da önermeleri uygulayan tümüyle a priori ve dünyanın bu şekilde herhangi bir açıklamasını önerir gibi yapan metafizik kuramlar bilişsel içerik bakımından boş turlar onlar desteksiz hava koşullarında devinir gibidirler.

- **İSTENÇ**

Schopenhauer ünlü kitabı “**istenç ve tasarım olarak dünya**”da şaşırtıcı bir açılış cümlesi göze çarpar: **dünya, benim tasarımımdır** : bu cümleyi şaşırtıcı yapan içindeki her sözcüğün aynı zamanda kitabın başlığındaki sözcüklerden biri olmasıdır buradaki sözcükler sıradan günlük anlamlarında ele alınırsa garip bir izlenim taşıyabilirler fakat schopenhauer'ın istenç sözüne atfettiği tanım ve rol, bu sözcükleri özgün anlamlara kavuşturur ve onun metafizik kuramının büyük yapısını oluşturur.

Schopenhauer için dünya terimi mümkün olan en geniş anlama sahiptir: Dünya derken; insan,hayvan, ağaç, gök cisimleri ve yeryüzü -kısaca tüm evreni ifade eder .Fakat dünya neden benim kavramım yada tasarımımdır? Neden basık bir biçimde dünya oradadır ve dışarıda yer almaktadır ? geçmişte **Berkeley” var olmak,algılanmış olmaktır”** önermesini formüle etmişti.Bir şey ancak algılandığı zaman var oluyor ise algılayamadığımız zaman o şeye ne olmaktadır? buradan Kant'ın numenler dünyasında tekrar bir gönderme yapabiliriz Schopenhauer herhangi biri dünya deneyimini dikkatlice gözden geçirdiğinde bildiği şeyin Güneş ya da toprak değil sadece güneşi gören bir göz ve toprağa hisseden bir el olduğunu anlayacaktır der insanı çevreleyen *dünya sadece bir tasarımıdır; bu durum var olanın tümünün ya da dünyanın bilgisi açısından sadece özne ile ilişki içinde bir obje olduğu algılarının algısı olduğu yani tek bir sözcükle tasarım olduğu anlamına gelir.*

- **TASARIM OLARAK DÜNYA**

Bu kavram, sadece önümüzde yer alan ya da bilincimize verilmiş her şeyi tasarım olarak dünyadır ya da benim tasarımımdır.Tüm olgusal olan, yani etkinlik içindeki dünya anlamı etkisi yoluyla öyle bir belirlenmiştir ki bunun dışında başka hiçbir şeyi yoktur dünya kendisini bir kişiye obje olarak bir özneyi sunar ve biz özne olarak sadece algıladığımız dünyayı biliriz. Bu şekilde objelerin tüm dünyası ideasıdır, tasarımıdır ve tasarım olarak kalır.Hiç kimsenin dünya tasarımı tetkin değildir ve bu yüzden benim tasarımı senin Tasarımın ile aynı olmaz ;a ma herkes, dünya benim tasarımımdır diyebilir; sonuçta algılar kişiden kişiye değişmektedir

- **İSTENÇ OLARAK DÜNYA**

Günlük yaşamda **istenç** kelimesini belirli bir yolda davranmak için düşünülerek bilinçli biçimde yapılmış seçimleri işaret etmek için kullanırız. İstenci, zihnin bir yetisi olarak yani ruhsal bir kişi tarafından sahip olunan bir özellik ya da yeti olarak kabul eder, akıl tarafından yönetildiğini düşünürüz .Schopenhauer'ın istenç kavramı Kant'ın kuramındaki” kendinde şey “kavramı değiştirmesinden duyduğu büyük hoşnutsuzluğu yansıtmaktadır. Kant kendinde şeyleri asla

bilemeyeceğimizi söyler .Biz daima şeylerin dışındayızdır; biz asla onların içsel yapısına nüfus edemeyiz. Oysa Schopenhauer hakikate götüren biricik dar kapı bulduğunu düşündü ve sonsuza dek şeylerin dışında kaldığımız düşüncesini, bulduğu bu biricikler kapısının büyük bir istisna oluşturduğunu iddia etti. Bu istisna, her birimizin kendi istencini istemesine sahip olduğu yolundaki bilgimizdir. Schopenhauer için isteme ve eylem iki farklı şey değil: Bir ve aynıydı ona göre ,beden, eylemin nesneleşmesinden başka bir şey değildir. Salt bilen bir özne olmadığımız ama bir başka açıdan bilinebilir bir doğaya sahip olduğumuz fikrini söyler; bunu dediği biçimiyle İstenç edimin yani kendinde şeyin en belirgin en sıkı tezahürüdür. Madem ki istenç her şeyi dünyaya ulaştırandır,o zaman dünyayı istenç olarak görmeliyiz, organizma da istençten başka bir şey değildir Tüm doğal güçleri tüm doğal güçlerdeki etkin uyarım istenç ile özdeşdir. Kendiliğinden devinim ya da herhangi bir başlatıcı güç bulduğumuz tüm örneklerde içsel öz'ün istenç olduğunu kabul etmeliyiz Ayrıca Schopenhauer,*istençten sonu gelmez bir çabada olma olarak da bahseder.*

• Metafiziği

Tüm doğal sistemin itici gücü istençtir; amipten bize kadar istenç tüm gelişimde hakimdir.İstenç kavramında zorunluluk vardır: insan bu zorunlu/determinist yoldan iki şekilde sapabilir: istencin köleliğinden kaçış yolundan birincisi geçicidir çölde bir vahadır: bu,**sanat Yolu ve estetik** diğeri ise **Ahlaki Esenlik**/çile yoludur.

➤ Estetik yol

Kişi bir objeye yarar fayda sağlamak amacıyla bakmaz Kantçı söylemle *ereksiz erek* gereği O bir objeyi seyretmek bir erekmiş gibi seyrederek ;sanat türünü gözlemleyen kişi bilen Özdür. Kısaca insan bir süreliğine de olsa bu yol ile istenç alanından kaçarak. Trajediler ve müzik sanatın zirveleridir,özellikle müzik.Schopenhauer, burada estetik objeyi idea kavramı ile ilişki içinde sokar. Buna göre bizim bir kişinin resmini de gördüğümüz şey belli bir özel kişi değil ,insanlığın günümüzün paylaştığı belli bir görünümün sunumudur. Schopenhauer’a göre estetik ve etik benzer bir işleve sahiptirler. Çünkü her ikisi de dünyevî tutku dolu çabadan istencin etkinliğinin ötesinde bir düzeye doğru bilinçliliğimizi yukarılara kaldırmaya hizmet ederler. Bu düzeyde sükunet içinde bir seyretme olarak en yüksek edim gerçekleşmiş olur.Müziğe de tekrar dönersek *müzik kendisini kendinde şeyin iç doğasını sergilediği için en yüksek sanattır.*

➤ Ahlaki kaçış yolu

“ insanı, korku yaratan yabanıl bir hayvan” olarak gören Schopenhauer,yaşam istencinin beraberinde yok etme güdüsünü,savaşı, egoizmi de getirdiğini söyler. İnsan, istencinden iyilikle çıkabilir,Hume’dan ödünç aldığı **duygudaşlık sempati ve sevgi kavramları**, iyiliğin türevleridir. Ahlak,insana istencin diktatoryasından daha uzun süreli bir kurtuluş imkanı sağlar;kişi, ancak istenci yadsınması ile başarılı olabilir. Bu durum olanaklı ise istencin yadsınmasını içermelidir; bu yadsıma, çilecilik anlamına gelecektir.

Aslında varoluşun ve yaşamın kendisi bir suçtur; çünkü istenç nesneleşir ve bu nesneleşmesinde acı çeker; sanki suçlu olan istencini kendisiymiş ve ceza çekecek istenç olmalıymış gibi konuşur. Bu nedenle istencin yadsınması bir bakıma onun cezalandırılması anlamına da gelir.**İstencin yadsınması yaşamı yadsımak demek olacağına göre acaba kişi yaşamına son mu vermeli?**sorusu aklımıza gelebilir: Schopenhauer, bunu kabul etmez;çünkü “**yaşama son vermek,istenci yadsımdan çok ona boyun eğmektir**” der. Bu nedenle yadsıma ve vazgeçme intihardan başka bir biçim almalıdır.

Schopenhauer a göre gerçek iyilik Kant'ın tersine, yalnızca ödev uğruna kesin buyruğa boyun eğmek değildir. **Gerçek iyilik, sevgidir öteki insanlara duyulan sempati ve duygudaşlıktır.** Schopenhauer'a göre istenci aksayan İnsan dünyayı yokluk olarak görür. Bu durumda ölüm olgusu da bütünsel bir yok olma anlamına mı gelir diye sorabiliriz. Schopenhauer açıkça belirtmese de istenci baskılamış insan için ölümün bütünsel yok oluş anlamına geldiğine işaret ediyor gibidir. Eğer istenç kendine döner ve kendini ortadan kaldırırsa geriye yokluk kalır.

Schopenhauer,dünyanın bizim tasarımıımız olduğunu söyleyerek **idealist**, akli ya da düşünceyi değil istenci dünyanın tözü yaparak **istemselci**, tek bir bireysel istencin kendisini deneyimini çeşitli fenomenlerinde belirten mutlak istenç olması anlamında ise **aşkınsal** bir felsefe yapmıştır.

Schopenhauer'ın ardından bir diğer anti-Hegelian düşünür(kendisini bu dar kalıplara sokmam istemem;ama Hegel bağlamında bu sıfatı kullandık) Nietzsche'ye geçebiliriz.

F.NIETZSCHE(1844-1900)

“Tanrı,fazlasıyla aşırı bir hipotezdir.”

Yukarıdaki alıntıyla tamamladığı **“Tanrı ,öldü.”**önermesi,Nietzsche'nin uçlarda gezinen bir düşünür olduğunu az çok ifade ediyordur sanırım.

Felsefe tarihinin en ilginç bir o kadarda görkemli filozoflarından biridir; kimine göre bir felsefeci kimine göre psikolog kimine göre edebiyatçıdır. Cümlelerinin belirsizliği ve yorumu açıklığı pek çok farklı görüş, ideolojiye etki yapmıştır.Anarşistlerden faşistlere kadar pek çok siyasi yelpazede hayranları görülebilir. **Değerlerin yeniden yaratımı ,Bengi dönüş,üst insan** gibi kavramları Nietzsche'nin önemli söylemleridir. Nietzsche, antik yunan'a hayranlık duyan özellikle Sokrates öncesi düşüncelere(Herakleitos) büyük bir önem veren bir filozoftu. O'na göre Yunanlılar,hayatın tehlikeli gücünü görmelerine rağmen hayata nihilist bir tutum takınmamışlardır; hayatı olumlamışlardır, bunu da sanat ile başarmışlardır ;(bir nevi katarsis)insanı, dünyayı estetik bir fenomen olarak görmüşler ve bu fenomenal bakış açısını **Dionysos ve Apollon** adlı tanrılara yükledikleri faaliyetlerle becermişlerdir.

Dionisos, yaşam akışının bir simgesidir, onun ayinlerinde görülen ve hiçbir kural tanımayan taşkınlıklar, coşku ve eylemler yaşam akışının simgelemektedir; buna karşılık Apollon ışığın ölçüsü, ölçütün, kısıtlamanın simgesidir bireyleşme ilkesini temsil eder. Nietzsche, Yunanlıların sanata güzelliği ve forma olan bu bakışlarının temelinde dürtünün, tutkunun önüne çıkan her şeyi silip süpüren karanlık ve biçimsiz selini gördüğünü ve bu sele kapılmamak adına yine **estetik dönüşüm yolunu kullanmak** gerekiyordu”şeklinde düşündü.

Devam edersek bunun da **Apolloncu** yolları vardı; ideal bir biçim ve güzellik dünyası yaratmak Apolloncu yol olacaktır , bu yolun anlatımı kendisini mitolojideki **epik ve plastik sanatlar** alanında bulur: iki yol var bu durumda, oluşu tüm karanlığı ve ürkütücü içinde onaylamak ve kucaklamaktır. Bu yol Dionysosçu tutumdur ve kendine özgü sanat biçimleri **trajedi ve müziktir**. *Tragedya, varoluşu gerçekten estetik bir nesneye dönüştürür, bunu*

yaparken varoluşun üzerine bir örtü çekmez, onu estetik bir biçimde sergiler ve doğrulamış olur.

Aydınlanma ve Hümанизm’ de aklın kullanımının sonuçlarını çıkarsamış olan Nietzsche Descartes’in yaptığı gibi rasyonalizm yoluna girmiş ne de Hegel gibi inanç ve aklı daha yüksek bir düzlemde uzlaştırmaya çalışmıştır. Aydınlanma düşüncesi mantıksal sonuçlarını çıkartırken aklı, silah olarak en keskin bir biçimde kullanıp **Tanrının ölümü** karşısında hümанизmin de anlamı olmadığını zira Tanrı’nın Yokluğunda insanın metafiziksel bakımından ilk ve temel olma iddiasını bir temeli olmadığını öne süren Nietzsche hümанизma karşı çıkışında insanı, tanrılaştıran, ona hayvani varoluşu açma imkanı veren başarılarının temelinde hakikatin değil de yanlış ve yanılsama bulunduğunu göstermeye çalışmıştır.Nietzsche buradaki “tanrının ölümü”deyişi ile değerlerin yozlaşmasını ve dünyanın değersizlikler evrenine döndüğünü ifade eder.

Nietzsche'ye göre gerçek kültür Dionysos üyesi olan yaşam güçlerinin, Apolloncu öğeler olan biçim ve güzellik sevgisi ile birliğinden doğacaktır. ***Bu aşamada yaşamın mı bilgiye yoksa bilginin mi yaşamaya egemen olması gerektiğini sorar***.Bu ikisinden yaşam kuşkusuz çok daha belirleyici olduğu için Nietzsche, bilginin ve bilimin egemenliği altına giren 19. Yüzyıl kültürünün canlı kütlenin, özüne karşı korunmasız bırakıldığını öne sürer.B u canlı kültür patlamasının yeni bir barbarlık çağını ateşleyeceğini öngörür ;ona göre modern yaşamın kabuğu altında yabanın ilkel ve tüm yok edici güçleri vardır. Nietzsche Aslında bu sözleriyle gelecek yüzyılda yani 20. Yüzyıldaki 1.ve 2. Dünya Savaşları'nı öngörmüştür.Kısaca 17.yüzyıldan başlayarak aklın ve etiğin egemenliği ,insanın vahşi doğasını birkaç yüzyıl baskılamış ya da daha net bir ifade ile oyalamıştır,tabi bu oyalama süreci bir yerde sona erecekti.Nietzsche’nin öngörüsü de bu olmuştur.

Kariyerinin son döneminde hemen her türlü hakikati ama esas metafiziksel hakikati reddetmiştir. Gerçekten de metafiziğe dönük reddinin, felsefesinin adeta dönüm noktasına meydana getirdiği Nietzsche ,*metafiziği öncelikle ve temelde oluş dünyasının dışında kalan ikinci bir dünyaya hakiki bir dünyanın varoluşuyla beslenen İnanç olarak tanımlar*. Nietzsche ,bu inancı reddetmekle kalmaz onun kaynağını araştır ona göre ikinci bir dünyaya dair ilk düşünürlerini rüyalardan veya düşlerden elde eden insanlar, organik olan her şey ile birlikte kalıcı şeylerin yani sözlerin varlığına inanma durumuna gelmişlerdir; onlar uzun düşüncelerin ardından bu kalıcı varlıkların varoluşunun delillerine ampirik yolları kullanarak varamayınca, gerçek dünyanın deneysel olmayan birtakım yollarla keşfedileceğine karar vermişlerdir. Yani bir tür agnostizm ve gizemcilik perdesi ile dünyayı donatmaya çalışmışlardır.Aynı zamanda Nietzsche’nin sık sık tekrarlanan ve kronikleşen sağlık sorunlarını da göz ardı etmemek gerekir.Örneğin Ecce Homo adlı eserinde “artık kitap okumayacağım;kitaplar,başka insanların düşünceleridir,benim onlara ihtiyacım yok.”mealinde sözlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum.

Yunan'da oluş felsefesinin savunuculuğunu yapmış olan Herakleitos'tan sonra felsefenin özellikle Platon eliyle rasyonalizasyonunda yapılmış olan şey budur :Oluş dünyası ile baş etmek amacıyla kalıcı sözsel-simgesle varlıkların varoluşunu öne süren metafizikçi filozoflar, duyu dünyasının deneyi ile farkına varılan oluş dünyasının, hakiki dünyanın sadece çarpık bir görünüş olduğu sonucuna varmışlardır Platon'un Mağarası'na çıkış olmadığını ileri süren için gözünde Bunlar Sözde bilgidir.

Mağaranın yegane gerçeklik olduğunu öne süren Nietzsche,doğallıkla ampirik olmayan ,**sözde akılla anlaşılabilir bu dünyanın bilgisini sahte bir bilgi olduğunu gözler önüne sermeye çalışır** .Aydınlanmacı sebepleri ,bilginin temelinde sadece duyu deneyiminin bulunduğunu ve ampirik yöntemlerin insanı olmayan bir alanda ve doğaüstü bir dünyada olup biteni açıklamaya uygun olmadığını ifade eder.Yeterince açık bir biçimde göstermiştir ki; metafiziğe karşı çıkışında öncelikle söz konusu kabulün yanlışlığını, onun nereden çıktığını gösterip ortaya koymaya çalışır.

Filozofların böyle bir kabulde bulunmalarının en temel nedeni ona göre şeylerin bir oluş ya da akış süreci içinde karşılaştıklarındayalpalamışlardır. Tefekkür ,diğerkamlık ve akıl ,sağlık benzeri yüce ve değerli şeylerin kaynağını birtakım aşağı ve değersiz şeylerde bulmaya tenezzül etmemişler, *söz konusu değerli şeyler için bir kendinde şeylerden oluşan mucizevi bir kaynak temin etme yoluna gitmişlerdir* Nietzsche, burada kendinde şeyler derken Kant'ın numenik dünyasına gönderme yapmaktadır. Demek ki bu değerli şeylerin kaynağını onunla tüm metafiziksel bir dünya yaratmada açıklamayı başarılması durumunda böyle duygular üstü ikincil dünyaya gerek olmayacağı insanlar tarafından görülecektir. Sokrates'ten beri felsefenin genel eğilimi, değişmeyen bir varlık bir töz aramak olmuştur ,Bu yüzden Nietzsche ,felsefenin Sokrates 'ten beri gerçekliği çatlatmak gibi bir suç işlediğini söyler. *Ona göre varlıkta sürekli bir oluş ve değişme vardır; insanoğlunun bu gerçeği bilerek oluş dünyasıyla başka dünyalar yaratmadan baş etmeyi öğrenmesi gerekir ki Nietzsche aynı zamanda bir Herakleitos ve Sokrates öncesi felsefe hayranıdır.*

➤ Epistemolojisi

Nietzsche insanların duygularını, güçlendirme anlamında silahlandırmalarını, deneyimler üzerinden düşünmelerini söyler .Empirizmi benimseyen ve bununla da kalmayıp deneyime dayalı bir bilgi yoluyla metafiziği reddeden koşulsuz ve geleneksel bir ampirizm olmanın ötesine gider Nietzsche.Bu bağlamda Batı felsefesi ya da epistemolojisinin çok büyük ölçüde Aristoteles felsefesinde öne çıkan mantığın ,bilginin elde edilmesinde belirleyici unsur olarak özdeşlik ilkesinin üzerine inşa edildiğini söyler, dünyayı ve var olanları anlamlandırma teşebbüsünün de genelde bu **özdeşlik ilkesinin** öne çıkarıldığı anlayışının kurulduğunu söyleyen Nietzsche, bilginin ve anlamının özdeşlik ilkesi üzerinden anlaşılıp ifade edilmesine karşı çıkar; aynı Aristoteles canlı üzerine kurgulanmış pozitivizmin nesnelci bilgi ve hakikat anlayışın yerine perspectivism mi geçirir veya geleneksel felsefenin klasik özne temsil ve hakikat anlayışına karşı çıkarak olguların değil de sadece yorumların

bulunduğunu nesnel ve değişmez hakikatleri değil de çeşidi bireylerin ve grupların yapım ya da inşaların var olduğunu öne sürer .

Bu bakımdan Schopenhauer'ın tasarım kuramı aklımıza gelmektedir ;bilişsel yapı veya kuruluşumuzun *duygusal kuruluşumuzdan ayrılmayacağını logos ile eros'un iç içe geçmiş olması nedeniyle de insanın bilişsel ilgilerinin, duygusal ilgilerinden bağımsız olamayacağını savunan Nietzsche'nin perspektif resminin temel niteliği ,onu dünya ile ilgili bilginizin bağlamsal karakterine yaptığı vurgudan meydana gelir.*

➤ Etnik görüşü

O'nun batı ahlak sistemine yönelik eleştirisi ,Batı ahlakının soykütüğü ile ilgili düşünceleri ,çok büyük ölçüde kendisinin batı metafiziğine yönelik eleştirilerinin devamı olmak durumundadır .Nietzsche, Batı metafiziğine yönelik bu eleştiriden hareketle gerek metafizik geleneğinden gerekse bu metafizik geleneğin Platoncu bir yorumundan ibaret olan Neo-platonculuk veya Hristiyanlık'tan kaynaklanan dünyanın nihayetinde nihilizmle sonuçlanmak durumunda olduğunu, kendi çağının da bu metafizik geleneğin sonu olma anlamında nihilist bir çağ olduğunu söyler:

“Nihilizm, kapıda bekliyor ,nereden geliyor bu bütün misafirlerin en tekin olmayanı?” sözü de ona aittir. Bu arada nihilizm, en yüksek değerlerin kendi kendilerini değersizleştirilmesi, amacın kaybolması ve niçin sorusunun cevapsız kalması iken kendi içinde üçe ayrılır: Birincisi, edilgen nihilizm, ikincisi aktif nihilizm; üçüncüsü de anti nihilizmdir tekrar kendi varoluşunu nihilizmi yıkarak bireyin kendini kucaklamasıdır: Edilgen nihilizmde birey suç, değersizliği kendisinde ararken aktif nihilizmde bu değersizlikleri kendi dışında tüm evrene yorar. Nihilizm konusunda Bülent Diken'in kitabını tavsiye ederiz.

O zaman temelli ve ayrıntılı bir etik sistem oluşturmaya gitmez Nietzsche; fakat daha ziyade modern çağda ortaya çıkan nihilizmin tarihsel kökenlerine dair araştırmaya girişir; ona göre ne nesnel değerlerin varoluşundan ne de ahlaki hakikatleri temellendirmek amacıyla aklını kullanmaktan söz edilebilir .**Ahlak,” toplumu korumanın yıkımdan uzak tutmanın aracıdır”** der ;ancak bu bir zorlamaya dönüşür ve vicdan haline gelir. İnsanlar, erdemli-erdemli olarak kendi içinde ikiye ayrılırlar. Bu birazdan da göreceğimiz şekilde **köle-efendi ahlakını** ortaya çıkarır.

➤ Efendi -Köle Ahlakı

Nietzsche, bizi biri **Efendi ahlakı** diğeri ise **köle ahlakı** olmak üzere iki tip birbirine karşıt olan ahlaka götürür; antropolojik bir yaklaşım benimseyerek insanları güçlüler ve zayıflar olarak ikiye ayırdıklarını, bu insanlar arasındaki ilişkilerin temelinde ahlaki unsurlar yerine gerçek hayatta bulunan her şeyin olduğunu söyler.

insan ilişkilerini belirleyen asıl kavramın güç ilişkileri olup, ahlakın mahiyetini belirleyen ölçütün, güçlü ya da zayıf olmasıdır” der. **Buna göre ahlak, zayıf ,güçsüz**

karakterli insanların teşekkül ettiği bir ahlak ise bu, ancak köle ahlakıdır. Buna mukabil o güçlü, kendine güvenen, farklı insanlar arasında teşekkül etmiş olan bir ahlak ise Efendi ahlakıdır.

Nietzsche, 19. Yüzyıl Avrupa'sında yürürlükte olan ahlakın köle ahlakı olduğunu ileri sürmüştür .özellikle Hristiyanlık ,ibrani gibi dinlerind e köle ahlakı olduğunu ifade eder siyasete de aynı görüşleri savunan ve belirli ideolojilere mesafeli ve soğuk duran Nietzsche ,Sosyalizmi hristiyanlığın Seküler formu olarak görmektedir .

Nietzsche önce Efendi ahlakından örnekler vererek başlar buradaki iyi kötü kavramlaştırılması temelinde asil-kötü ayrımının bulunduğunu söyler. **O'nun ifade ettiği değer ,Soylu sınıfın kendisini bir bütün olarak olumlu olmasıdır . İyi ,soyluların cesaret ,fiziki ve zihinsel kompleks,gurur gibi ayırıcı niteliklerine sahip olan asil anlamına gelmektedir; kötü ise ikincil kavram olup soylunun niteliklerinin yoksun ve aşağı olanıdır.** Soylunun niteliklerinden yoksun bulunan köle ruhlu insanlar, kuruluşları ya da yapıları itibarıyla asi olduklarından kötü olmaları dolayısıyla hiçbir şekilde ayıplanmazlar. Efendi ahlakı dediği aslında aristokratik düşünce sistemlerinin toplamıdır,bu bakımdan seçkin bir tavır sergiler.

Bu Efendi ahlakı ile köle ahlak arasında bir geçiş evresi vardır: burada rahipler kastı tarzından söz eder. Hinduizm ve Budizm tarafından örneklenen eylemden uzaklaşarak içsel manevi yaşamın geliştirilmesine özel bir önem atfeden bu ahlakın temel değerleri açıktır ki Çileci değerler olmak durumundadır Bununla birlikte esas musevilik tarafından gösterilen ve efendi ahlakıyla mutlak bir zıtlık yaratan **bu ara ahlak kategorisi dünyevi mutluluk gücü ve başarı yerine acı çekmeye pozitif anlam ve değer yüklemiştir** .Aristokratik değer yargılarının çökmesi ile beraber bencil ben olmayan karşıtlığının egemenliğini hazırladığını söyler, **burada yapılan en büyük hata ona göre ahlaklı olanla bencil olmayan arasında özdeşlik kurulması olmuştur.** Sürünün, belli bir grup olarak ayakta durmasını ve yaşamını sürdürmesini sağlayan bir ahlaklılığa bağlı grup olduğu dikkate alınırsa Nietzsche'nin bakış açısından köle ahlakı ile topluluk veya onun deyişi ile sürü içgüdüleri arasında çok yakın bir ilişki bulunduğunu görebiliriz.Ahlaklılık ile ilgili kavramlaştırmaların ışığında gücün ,bu ahlak anlayışı olduğu açıklıkla ortaya çıkar .Güçlüler doğal olarak ayırmaya ,zayıflar bir araya gelmeye eğilimlidir.Güçlüler, bir araya gelirlerse bu ancak saldırgan bir toplu eylem ve güç isteminin toplu tatmini amacıyla olur. Bireysel vicdanın epey direnci ile karşılaşır, zayıflar ise zayıfla bir araya gelmekten pek hoşlanırlar der.

Kısaca köleler ,efendilerini alt edemeyeceklerine göre bu kişiler veya sürü ya da köleler kendi ahlakını evrensel ahlak olarak dayatırlar.

➤ **Güç istenci**

Nietzsche felsefesinin anahtar kelimelerinden biridir **güç istenci** daha sonraki zamanlarda çok daha farklı bir şekilde değişik kişiler tarafından da yorumlanmıştır; Hitler bu güç istenci ve üst insan kuramını,kendi ideolojisi doğrultusunda kullanırken Heidegger,kendi metafiziksel kuramında,Deleuze,Baudrillard gibi son dönem düşünürleri de Nietzsche'yi

belirli ölçeklerde referans almışlardır. **işte güç istenci** bu ele alınan önemli kavramlardan biridir.

Güç istencinin insanın ve tüm varlıkların özü motivasyon olduğunu söyler Nietzsche .Dünya ,içindekiler dahil bir tür gücü isteme etkinliğidir. Örneğin Bacon, gücü bilgi olarak veya bilgiyi güç olarak görürken Nietzsche'de bilgi, alanına egemen olmaktadır bilim doğaya egemen olmak için doğanın kavramlarla betimlenmesi dir ve insan, hayatı anlamlandırma adına testin bir tür kurgulama faaliyetine girer. Bu kurgular da salt yorumlardır aslında .Örneğin *Kant'ın Hegel'in kategorileri tamamen yorumdur*. **Güç İstenci doğa yasasıdır atom bile güç istencini tabiidir** nietzsche'ye göre ortalamalar her zaman ayakta kalır Darwin'in Evrim teorisinde doğal Seleksiyonunda ortama ayak uyduranlar ayakta kalırken ;Nietzsche'de vasatlar birleşerek ayakta kalırlar tezi vardır.

➤ Üst insan

Nietzsche denince akla gelen bir diğer kuram ise **üst insan kuramıdır** ona göre **insan ,hayvan ile üst insan arasında bir köprüdür üst insan yaşamı olumlayan yeryüzünün anlamı olacak bir varlıktır** Yeryüzünde üst insana örnek verirsek Goethe ve Napolyon bunların başında gelmektedir.Bunun dışında yine üst-insan kimi kişilerce daha doğrusu Nietzsche karşıtlarınca farklı ele alınmış ve buradan Nietzsche'nin güç fetişistliği yaptığı yorumlanır.

➤ Bengi dönüş yasası

En çok yorumlanan fikirlerinden birisidir.(Dark adlı dizinin senaryosu da bu kuram ile alakalıdır.) Dünya, sona erdikten sonra içindeki muazzam güç enerji ile sürekli yenilenecektir ,yinelenen bir yenilik ...Yaşamı olumlarsanız bu **Bengi dönüşleri** en iyi şekilde yaşarsınız; insanın yeniden varoluşu güzel bir şekilde olması için varlığının en üst seviyede gerçekleştirilmesi gerekir; şu şekilde ifade edersek yeniden meydana gelişin en sondaki halinden devam edecektir insan;en son halin ,kendini kadar gerçekleştirmiş bir hal olursa bir sonraki ,dönüşeceği halin de o kadar iyi olacaktır yoksa aynı bilinçsizlik bataklığında debelenip durur insan. Bunun dışında daha bir çok farklı yorumlara açıktır bu bengi dönüş yasası.

Nietzsche'nin bu saydığımız görüşlerini “*Böyle Buyurdu Zerdüşt, Güç İstenci, İnsanca pek insanca, Ahlakın soykütüğü Üzerine*” gibi kitaplarında bulabilirsiniz.

Hegel'in bu iki karşıtını uğurlarken şimdi projektörümüzü Kierkegaard'a çevirelim...

KIERKEGAARD (1813-1855)

“Yeryüzündeki varoluşumuz bir tür hastalık”

Kierkegaard, Hegel'in nesnel idealizmine karşı konumlanmış bir felsefeye sahiptir. Hegel'in felsefesi dev bir başarıydı; sorun da buydu ,Hegel tüm evreni ,İnsanı kendi yönteminde akılsallaştırmaya çalışırken insanın varoluşunu unuttu varolan birinin burada yeri yoktu, ister devlet isterse evrensel düşünce olarak anlaşılsın kendini evrensele kaynaştırmak kişisel sorumluluğu reddetmektir.Kierkegaard ,mutlak bir hümanizmin hakim olduğu bilim ve ideoloji çağında az önce bahsettiğimiz gibi insanın kendi öznel gerçekliğini yabancılaştığını ve kendisini unuttuğunu ifade etmiştir.

Aydınlanmanın geliştirdiği Doğa bilimlerini örnek alan bilgi ve akılcılık anlayışına şiddetle karşı çıkan Kierkegaard, aydınlanmanın nesnelliğini vurgularken geleneksel din ve ahlakın hakikatlerini karşı aldığı düşmanca tavırdan rahatsız olarak öznel hakikatin önemini vurgular.Böylelikle egzistansiyalist felsefesini başlatan kişidir; Kierkegaard'a göre insan yaşamı ,soyut düşünceye göre daha çok önemlidir, dahası **genel felsefi problemlerin ,soyut düşüncelerin insanın en önemli anlarında hiçbir yardımı olmaz ,ona göre insan hayatının en önemli anları,bir özne olarak kendisinin bilincine vardığı kişisel anlardır .Her insanın, her kişinin biricik varoluşunu meydana getiren bu özelliştir ,tanınmaya ve açıklanmaya muhtaç olan aslında budur!**

Nesnellik ideali

19. yüzyılı,kitle ya da sürü toplamını eleştirirken, insanlar kişisel kimlik duygusundan yoksun anonim bir bilince yaslanıp tavır ve hatta duygularını bile gazetelerden ya da kitaplardan öğrendikleri klişeleşmiş deyimlerle veya yarı bilimsel terimlerle ifade ettiklerini söylerken Kierkegaard, insanı kendi varoluşuna, öznelliğine yabancılaştıran şeyin spekülatif felsefenin yanlış bir doğrultuya saparak kendisine gerekli müdahaleyi yapamadığı bilimin veya bilimsel bilginin isim değiştirdiği Nesnellik ideali olduğu inancındadır.Bu uzun cümleye baktığımızda;Kierkegaard'ın derdi,19.yy. insanının ağır bir enformasyon bombardımanı altında kıvrandığı ve bu bombardımandan yarı buçuk öğrendiği sözcükler veya cümlelerle hayatına ,hayatının akışına yön vermeye çalıştığıdır.

Örneğin tarih içinde doğru ve yanlış olanı birbirinden kesin olarak ayırt edilebildiği birtakım önermelerin genel kurallara uygun düşmedikleri gerekçesiyle reddedildiği bir disiplin olarak görüldüğü zaman nesneldir; aynı şekilde sosyoloji ve psikoloji de insan ve grup davranışlarını bilimsel kurallara göre açıklayıp doğru tahmin ettikleri için nesnel disiplinler olarak geçerler. Bu elbette ahlak için de geçerlidir ;ahlak babadan oğula ,öğretmenden öğrenciye aktarılan bir dizi kuraldan ibaret görüldüğü takdirde nesnel bir yapı kazanır; sadece insanların değil kültürlerin de tek yanlı olabileceğini söyleyen Kierkegaard'a göre kendisinden beklenen işlevi yerine getiremeyen entelektüel estetik, ahlaki ve dini alanların sağlıklı bir biçimde bir araya gelmesine engel olmak suretiyle, bilimin de aynı doğrultuda her alana el atarak yanlış bir felsefe oluşturmuşlardır. O, böyle bir yanlış felsefeye karşı alternatif bir felsefe tasarımı geliştirir ,böyle bir doğru ve hakiki felsefenin entelektüel, estetik ve ahlaki olanı var eden bireyin yaşayan bedeninde birbirine eklemlenmesi ve insana insani durumunun taleplerini tanımayı ve varoluşu öğretmesi gerektiğini söyleyen Kierkegaard'a göre bu tür bir felsefenin, bireyin diğerleri ile karıştırılmaması durumunda olan imanında farkına varmasını sağlamalıdır.Hakiki felsefenin karşısında olan yanlış felsefenin temsilcileri onun gözünde aydınlanma filozofları olarak

Hume,Kant ama özellikle de yüzyılın hakim felsefesi sahibi Hegel'dir. Zaten az evvel Hegel'i neden olumsuzladığını ifade etmiştik.

Bir kategori olarak gördüğü iman ,sürekli başvurduğu bir kavramdır; imanı ise İbrahim peygamber ve İsmail ilişkisi ile nesneleştirilmektedir .**İbrahim'in kendini tamamen tanrıya adanması O'nun için devasa bir başarıdır.**

Egzistans felsefesi

O, genel sistemlere, kavramsal şemalara ve nesnelliğe karşı egzistansı ve varoluşu öne çıkarır. ***O'na göre varolmak belirli bir türden bir birey çabalayan alternatifleri hesaba katan, seçimde bulunan karar veren bir ferd olmayı gerektirir; başka bir deyişle var olur.*** Var olan birey, Aristoteles'in ünlü öğretisinde kavramlar alanının dışında kendinden kaim olan bireye tekabül eder, bundan dolayı egzistans; tanımlanamaz, düşünceye konu edilemez Bununla birlikte rezistansın birtakım özelliklerini saymak mümkündür. Bu bağlamda öncelikle egzistansın nesnel olarak bilinemeyeceğini ,kavramlar içine sıkıştırılamayacağını söylemek gerekir. Bir süre sonra Jaspers'in da söyleyeceği gibi sadece geçmiş varoluştan yani nesneleştirilmiş egzistanstan söz edilebilir; fakat gerçek egzistans var olan bireyi ne nesnel eleştirebilir ne de dile dökülebilir. Egzistansı sadece var olan bir bireyin kendisi bilebilir.Kierkegaard'ın ,**Sokrates'i ilk var olan birey olarak görmesinin nedeni budur: O'nun “kendini bil” sözüdür.** Bununla beraber burada bilinmesi gereken benlik,Descartes'in beni gibi kendini rasyonel mülahazalarla gösteren ya da Hegel in zihni gibi nesnel düşünce ve incelemeleri veren bir ben değildir. Burada bilinen ben dışarıdan değildir; içeriden bilen bilinen egzistans, öznel filozoftur.

Dolayısıyla Kierkegaard, insanın ,başkalarından bağımsız olarak kendi başına sadece kendi ruhunun yükseldiğinde veya özelliğinde gerçekleştirilemeyecek bir hedef ya da görevdir. Bu görev ancak bireyin kendi kendisini başka insanlarla ; ama son çözümlemede özellikle tanrıyla doğru dürüst bir ilişki içine sokmasıyla başarılabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere filozof,bireyi toplumsal bir varlık olarak görür ve bu varlığın gelişimini de yine aynı toplumun içinde yetkinleşmesine bağlar.

Öznel olarak hakikat

Kierkegaard, hakikatin öznellik olduğunu söyler .Bu ise çabalayan, karar veren seçimlerde bulunan insan ya da kişiler için orada duran, *önceden oluşturulmuş hazır hakikatler olamayacağı anlamına gelir.*Zihnin geliştirilmesinin bilgi ile depolanmasının hayattaki en önemli şey olmadığını çok daha önemli olan durumun bireyin ruhunun gelişimi ve olgunlaşması olduğunu belirterek; varoluşsal durumu açıklarken insanların mevcut durumlarıyla yani şimdi ne olduklarıyla ne olmaları gerektiği yani özsel olarak ne oldukları arasında bir ayrım yapar. O'na göre, insanın hayatında özel durumunda varoluşsal durumuna yani özünden varoluşuna doğru bir hareket vardır. **Kierkegaard bireyin kendini gerçekleştirme durumuna Öz üstünim adı vermektedir**

Bu hareketin teoloji kısmının geleneksel açıklaması; ilk günah ve cennetten kovulma öğretisi yoluyla gerçekleşir.

İşte bu öğretiyi ele alan Kierkegaard, onu derin bir psikolojik analize dönüştürür. Bu analizde insanın sorumluluğundan kaynaklanan kaideyi özsel varlığından uzaklaşmasını ve özne yabancılaşmasının sonucu olarak ortaya koyar. Dikkat edersek **yabancılaşma kavramı** (Kierkegaard da olduğu kadar daha sonra göreceğimiz üzere Karl Marx'ın felsefesinde de önemli yer tutmaktadır.) Konumuza tekrar dönersek içinde bulundukları güvensiz durumun farkına varıp sorumluluklarını duyumsayan insanlar sözkonusu sorumluluk duygusundan kurtulabilmek için bir şeyler yapmaya çalışırlar ; ona göre onların bu amaç doğrultusunda yaptıkları şey her ne olursa olsun, kaygılarına “**umutsuzluk ve suçluluk**” eklemek suretiyle problemlerini ağırlaştırmak tam başka bir işe yaramaz.

Kalabalık içinde olmak ona göre bireyin doğasını, bilincini sulandırarak bozar. Hristiyan inancı açısından bakıldığında kalabalıklar içinde kaybolmak bireyin varoluşunu, anlam katma önünde bir çabayı temsil etse bile ki Kierkegaard, artık bunun boş bir teşebbüs olduğunu ileri sürer; çünkü Tanrı ile ilişki içine girmesi ,ona bağlanması, çok daha farklı ve yüksek bir şeydir. Bu yüzden Kierkegaard, her insanın özel benliğini, tanrıda gerçekleştirir. Bu basamağa kadar kaygı içinde yaşamaya mahkum olduğunu söyler; kaygı, **kişinin varoluşsal benliğinin, özsel benliğine yabancılaşmasının bilincine varmasından kaynaklanan bir sonuç** olduğu için söz konusu yabancılaşma kişinin özel benliğini ele geçirme düzleminde dinamik bir hareketle sonuçlanabilir. *Demek ki kişinin Tanrı'ya bağlanma nihayetinde olacak bir süreç içinde gerçekleşen bir kavram, o insan yaşamındaki bu dinamik hareketi ,birtakım evrelerle veya bireysel varoluş küreleri ile açıklamaya çalışır. Şimdi bu bireysel varoluş kürelerini inceleyelim:*

Estetik varoluş küresi

Estetik insan duyguları ve güdülerince yönetilir. Estetik insan sonsuzluk için çabalar; ama bu sonsuzluk, kendi beğenilerinden meydana gelir ve böylece aslında buna kötü bir sonsuzluk da diyebilirim. Kendine sınırlayacak her şeyden nefret eder bu insan, yaşamına biçim vermez .yaşam biçimi biçimsizdir adeta. Kendisi ,kendince ördüğü yapısının bodrumunda yaşar. Bodrum, umutsuzluğun mekanıdır durduğu yerde ,esenlik yoktur. Önünde İki seçenek ve bir sıçrama tahtası vardır ya Bodrum ya da bir üst devre olan :törellik

Ahlaki varoluş küresi

Don Juan örneği ile karakterize edilen estetik evreden tören ahlaki evreye geçilir. Burada **evrensel ahlak yasaları** vardır. **Sokrates** ile karakterize edilen bu evrede gerçek için kendinden vazgeçme ve trajik kahramanlık durumu vardır. insan sonlu ile sonsuzun karışımıdır: Bu iki özellik Tanrıya yabancılaşma ve yakınlaşmayı barındırmaktadır .

Böylece etik süreç, kişinin bilincinde işlemeye başlar buradaki insanlar ahlak yasasının yetersiz bilgisinden veya iradenin olmayan gücünden daha derin olan bir şey ile karşı karşıya olduklarını fark etmeye başlarlar. Onlar kısacası hata yapmaktan çok daha ciddi olan bir şeyi yapmakta olduklarını görürler **bu insanlar ahlak yasasını hayata geçirmeye tamamen muktedir olmadıklarına bu yasaı bilerek ve isteyerek ihlal ettiklerini görürler Dolayısıyla suçların bilincine varırlar** suç artık yeni bir diyalektik unsur ya da antitez olarak ortaya çıkmıştır; onlar ye tekdüzelik alıp ahlak yasasını hayata geçirme mücadelesi vereceklerdir ya da Tanrıya yabancılaşmış varlıklarının **bilincine vararak dini evreye geçeceklerdir.**

Dini Varoluş Küresi

Burada İbrahim peygamber örneği verilir. **Bu aşamada tamamen iman- inanç vardır .Sokrates'teki gibi evrensel ahlak yasası düşünülmez, iman onun yerine geçmiştir**, inanç bir güven meselesidir; risk olmaksızın hiçbir İnanç yoktur ve iman-akıl korelasyonu yüksek değerde değildir Kierkegaard'a göre ;eğer tersi olsaydı zaten herkes imana boğulurdu.

Var oluş

Var oluş, bir serüven, bir tekilliktir, kendini sürüye feda etmeme halidir. Varololuşta parola, her zaman ileridir. Anadolu topraklarından örnek verirsek Mevlana'nın “yeni şeyler söylemek lazım”sözü aklımıza getirilebilir. Varoluş, Tanrı'ya doğru sürekli bir çaba halinde bulunma durumudur; Kierkegaard burada at arabası ve sürücü anolojisi ile bizlere bu varoluşsal yaşamı anlatmaya çalışır: Burada ,sürücünün İşinin ehli bir sürücü mü olduğu ve adları yönlendirdiği yoksa atların mı sürücüyü ve arabayı yönlendirdiği meselesi ele alınır. Aklımızı kullanan ve iman sahibi kişiler olursak hayatımızı öz bilincimiz doğrultusunda yönlendiririz; yoksa karşılaştığımız durumlar olgular bizi peşlerinden sürüklerler.

Kierkegaard'ı da burada bırakıp şimdi çok daha farklı bir düşünsel yapıda olan, hem felsefi hem siyasi hem de ekonomik tarihe damgasını vurmuş bir filozofa, Karl Marks'a geçiyoruz.

KARL MARKS (1818-1883)

“Siyasal iktidar denen şey, bir sınıfın başka bir sınıfı ezmekte kullandığı örgütlü güçten başka birşey değildir!”

Kantçı ussalcılık ve politik liberalizm geleneğinde yetişti ve hukuk eğitimini bırakıp felsefeye başladı; ona göre filozoflar **“dünyayı anlamakla yetiniyorlardı oysa aslolan dünyayı değiştirmek”** ti.(ki Marks'ın bu sözü,”Kim 500 bin ister?adlı yarışmada sorulan 250 bin Tl.lik soruydu. ^)

Marks,zamanla kendi **praksis** felsefesini oluşturdu ;teori ve pratiğin birlikteliğine dayanan bir felsefe inşa etmeye çalıştı. Bu ,diyalektik materyalizm/ diyalektik tarihsel maddecilik /emeğin yabancılaşması gibi kuramları, felsefe ve ekonomi politiğin tarihine damgasını vurdu. **Öncelikle Hegel'in mutlak tinin tezahürü olarak gördüğü devleti, özne konumuna alıp toplum ve aileyi arka plan atmasını Engels ile eleştirmiş ve merkeze aileyi toplumu almıştır.**/Engels,Karl Marx'ın ölümüne kadar gerek fikir dünyasında gerekse özel hayatında arkadaşlık edeceği önemli bir düşünürdü.)Zaten Kierkegaard da Hegel'i ,bu bireyi ihmal etme yönünden eleştirmişti; yine daha evvel de hatırlayacağı üzere Marx, Hegel'in diyalektiğini ödünç almış; tezi maddeden başlatmıştarak tarihsel sürece iade etmiştir.. **“Tüm**

tarihsel süreç, diyalektik olarak proleter devrime ve komünizmin gelişine doğru ilerlemektedir; saltık tinin kendinin bilgisine ya da böyle başka bir felsefi anımsamaya değil" diyerek Hegel'e de bir gönderme yapmıştır.

Hemen her büyük felsefe sistemi uygarlığın veya toplumun içinde bulunduğu sorunları aşmak amacıyla, işe yeni değerler geliştirerek başlar. Bu idealizm için olduğu kadar Karl Marks tarafından da geliştirilmiş olan materyalizm için de geçerlidir. Materyalizm, benzer bir yol izleyerek modern Avrupa uygarlığında kapitalizmin endüstrileşme sonrasında yarattığı problemleri açmak için ,yeni bir takım tezler üretme çabası içinde olmuştur.

Gerçekten de materyalizm ,19. Yüzyılda kapitalist toplumlarda yaşanan yoğun rekabetin hem bireyi hem de toplumu acımasızca sömürmesine karşı koymak amacıyla yeni bir ekonomik ve politik sistem paketi önerisi ile ortaya çıkan Marx'ın felsefi sistemine denk gelir. Karl Marks'ın felsefesi görünüşteki tüm yeniliğini hatta radikalizmine rağmen aslında büsbütün yeni bir felsefe değildi ;gerçekten de Marks'ın felsefesi esas itibarıyla modern Avrupa uygarlığının temel değerlerinden türetilir. Onun bu çalışmasının ,kıtta uygarlığının asli özellikleri bünyesinde pekiştirerek devam ettiği söylenebilir.

Marx ve Engel'se göre evrendeki biricik olgusallık doğadır. Doğanın özü ise maddedir. Tinsellik ise maddi temeller ile varlık kazanmıştır; doğa, diyalektik yasalara göre işler ve sürekli bir oluş halinde giden evrimleşme sürecindedir. Evrimin tözü de maddedir. Şimdi burada diyalektik maddecilik kuramını tarihsel materyalizmin i görelim

❖ **Diyalektik maddecilik**

Hegel'e göre tin, kendini doğa marifetiyle sergiliyordu ve bu süreci ,”***mutlak düşüncenin- ideanın, öz gelişim süreci***” olarak kabul etmiştir. Burada diyalektiğin doğadaki deviniminin, ideanın deviniminin yansıması olarak kabul edilirken ;Marks &Engels, bunun tersini düşündüler: **Düşünce, maddenin diyalektik deviniminin yansımasıdır**. Böylece kendi diyalektiklerini oluşturdular. *İnsan olmak ise, insanın kendini doğadan ayırt etmesi ile oldu*. İnsan ,gereksinimlerini elde etmek için çalışmaya başladı; çalışmanın tanımında bilinç vardır; bilinç, insanı insan yapar.İnsan, ekonomik bir varlıktır ve üretkendir; dolayısıyla ilk tarihsel olgu, insanın gereksinimlerini gidermek için gerekli araçlar üretmesi oldu, bu araçlara da **üretim araçları** adı verildi .Materyalizm,O'na göre sosyalleşme, toplumsal değişme ile yakından ilişkilidir. Nitekim materyalizmin Karl Marks'ın en fazla önemseddiği yönü,onun duyu deneyimini önemsememe ya da gözardı etme yönündeki teşebbüsleri reddetmesidir. Marks,duyu deneyiminin bağımsız dış dünyanın varoluşunu ortaya koyamayacağını savunan felsefelerde samimiyetsizlik bulunduğunu düşünmüştür. Gerek felsefi gerekse ahlaki temelleri üzerinde realist olan bilgi görüşünde Feuerbach'tan önemli ölçüde etkilenen Marks, spekülatif felsefe ya da metafiziği dünya ve toplumla ilgili hakikatlerin sadece ampirik bilimsel yöntemlerle kesilebilecek gerekçesiyle reddetmiştir; ***Karl Marks'ın oldukça genel bir çerçeveye oturan söz konusu materyalizminin biraz daha özgün bir tarzda ele alındığında daha önceki materyalistlerin ve doğalcıların teorilerinden gerek yönelim***

gerekse öğreti olarak çok keskin bir biçimde farklılık gösterdiği görülebilir. Buna göre Karl Marks'ın esas ilgisinin, insan ve toplum olduğu yerde Demokritos ve Epikuros gibi ilk materyalist filozofların ilgileri, fiziki dünyanın doğası ya da yapısına dairdir. Söz konusu materyalistler, değişmeyi sadece hareket ya da yer değiştirme ile özdeşleştirilmiş, Karl Marks'ın özellikle tarihsel gelişme teorisi için büyük bir önem taşıyan niteliksel değişimleri hiç dikkate almamış aynı filozofların ona göre mekanik bakış açıları ve tarihsel olan hakkında en küçük bir ipucu vermeyen değişme anlayışları nedeniyle tarihin toplumsal organizasyonunun maddi temelleri açısından belli kritik eşiklere, önceden bir benzerine rastlanmamış radikal dönüşümlere uğrayan tekrarı olmayan bir süreç olduğunu anlayabilme imkanları bulunmuyordu. Yani bahsi geçen filozoflar, maddeciliği sadece doğayı anlamada kullanmışlar; ancak bunun toplumsal değişmelere neden olduğunu göz ardı etmişlerdir.

Marx- daha evvel de bahsettiğimiz üzere- Hegel'in diyalektiğinin ayakları üzerine oturtulduğu zaman tarihsel materyalizmi için gerekli bütün veri ya da ipuçlarını sağlayacak genel çerçeveyi buldu. Karl Marks, Engels ile beraber doğa yasalarına da bu diyalektik formülü uyguladı ;şimdi doğadaki diyalektik sürece Engels'in gözünden bakalım :Engels'e göre doğada üç etmen vardır:

1. **Çoğalma/ ayrışma yolu ile bitki ve hayvanların gelişimini sağlayan hücrelerin bulunması**
2. **Enerjinin dönüşümü.**
3. **Evrim**

Engels,Doğa'nın Diyalektiği'nde Diyalektik yasaları şöyle maddeler:

1. **Nicelik değişimi nitelik değişimine yol açması yasası:** Örneğin suyun kaynaması derece arttırma gibi...
2. **Karşıtların birliği ya da savaşı yasası:** Hegel'in tez-antitez-sentez basamaklarının olduğu yasadır. Birinin ivme kazandırılmış harekete, diğerinin bir eylemsizliğe karşılık gelen güçlerin savaşından onların senteziymişçesine ani hareket doğar.
3. **Olumsuzlamanın olumsuzlanması yasası:** tırtılın kelebeğe dönüşümü kelebek için de ölmesi veya arpa tohumunun çimlenen bir bitki olması ;daha sonra bu çimlenen bitkinin de arpaya dönüşüp tekrar tohumlaşması gibi...

Tekrar Karl Marks'a dönersek bir toplumsal sistem içinde o belli öğeleri, birbirinden ayırır ;

1. İnsanların kendileri ile hayat için gerekli araçları sağladıkları aletlerden, beceri ve tekniklerden meydana gelen üretim güçleri.

2. *üretenlerin üretim sürecinde birbirlerine bağlanma biçimlerinden oluşan toplumun ekonomik yapısını oluşturan **üretim ilişkileri*** ki daha sonra göreceğiz; ekonomi toplumun alt yapısıdır Marks'ın yazılarına ve bu yazılar üzerine bina edilen yorumlara göre bu ikisinden sadece birincisi, diğer bazı yazılarına ve alternatif yorumlara göre ikisi birlikte, yani üretim güçlerine ek olarak üretim ilişkileri; teknoloji- iktisat ,temel sosyal belirleyiciler olmak durumundadır.
3. **Toplumun hukuki ve politik kurumları**
4. Toplumun üyelerinin kendilerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini kendileri aracılığıyla düşündükleri ifade eder:Alışkanlıklar ve idealler... Marx bu sonuncuların yani düşüncelerin, toplumsal gerçekliğin tarif edilmiş resimleri olduğunu düşünür ve onları ideolojiler olarak tanımlar.

❖ Tarihsel dönem

Tarihin başlangıcı: ilkel komünal evre idi ; klanlar-kabileler vardı, orda mülkiyet eşitlik vardı; **doğa durumuna** benzer bir durumdu, ardından özel mülkiyetli sınıf ayrılıkları ortaya çıktı. **sömürenler ve sömürenlere** dayalı köleci toplumlar Grek ve Roma toplumları gibi... Toplumlar yapılaşmaya başladı daha sonra feodal sınıf - kapitalistler sınıfı bunun akabinde b bağlamda yer alacak proleterya ve burjuva savaşını ardından bir üst seviye olan kapitalizmin tekelleşmesi yer aldı.

Bu monopoli durumu yani kapitalizmin tekelleşmesi mevzusu günümüzün neo-kapitalizmine işaret eder.Aşağıdaki bölümlerde bu kısmı yani tarihsel süreci daha geniş analiz edeceğiz.

❖ Toplumun Analizi

*Üretim güçleri ile üretim ilişkilerine **hayatın maddi koşulları** adını verir. Bunlar toplumsal alt yapıyı meydana getirirler;"ekonomi politığın eleştirisi "nin önsözünde onların "hukuki ve politik ve üst yapının üzerinde yükseldiği ve kendisine belirli bir toplumsal bilinç şekillerinin tekabül ettiği gerçek temel olduğu"nu yazar. İlk ve en temel etkinlik hem işin kendisinde hem de ürünün dağıtılmasında her zaman başka insanlarla olan ilişkileri ihtiva eden **üretimdir**.*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi üretim insanın ilk faaliyetidir. Politik ve hukuki üst yapı ile ideolojik üst yapı , bu ilişkiler üzerine kurulur. Bir toplumun, dinini, ahlakını, sanatını felsefesini, politikasını hukuk sistemini anlamak için o toplumun üretim güçleri ile iktisadi yapısının doğasını bilmek ,anlamak gerekir . Eğer güncel bir parantez açarsak bu pandemi sürecinde de kısa vadede sağlığın; uzun vadede ekonominin önemli olduğunu gördük.Neden uzaun vadede sağlık değil sorusunun yanıtını aramak için dünyada süregelen sistemlere bakabiliriz. Karl Marks, toplumun yapısının, bireylerin kendilerini beklerken buldukları ve değiştirebilme gücüne sahip bulunmadıkları bir şey olduğu olgusuna büyük bir önem atfeder.

insanların hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan araçların üretiminin ve üretilen nesnelerin değişimini bütün toplumsal yapının temel olduğu tarihsel süreç içinde ortaya çıkan her toplumada zenginliğin paylaşımıyla, toplumun sınıflara bölünme tarzının neyin ve nasıl

üretildiğine bağlı olarak bağlı olduğu önermesinden yola çıkar. *İnsanların yaşamak adına yiyecek giyecek barınağa muhtaç bulunmaları ve bütün bu maddi şeyleri üretmek zorunda olmalarını insanı hayatı en temel olgusu olduğunu söyleyen Karl Marks, insanların kendi geçim araçlarının üretmeye başlar başlamaz, kendilerini hayvanlardan ayırma noktasına geldiklerini söyler.*

❖ Üretim ilişkileri

Üretimin her zaman toplumsal bir eylem ya da faaliyet olarak ortaya çıktığına vurgu yapan Marks'a göre insanlar tabiata karşı yaşama mücadelesi verir ve doğadan faydalanmaya çalışırken bireyler olarak değil gruplar, toplumlar olarak eylemde bulunurlar. Bu yüzden onun üretim güçlerini yani üretime katılan faktörlere ilişkin statik analizde verdiği önem ile kıyaslandığında; üreten bir toplumda insanların birbirleri ile olan dinamik ilişkilerinin analizine verdiği önem çok daha yüksek olmak durumundadır; gerçekten Karl Marks, *üretim güçleri* ya da faktörlerinin üretim ilişkileri üzerinde bir etkide bulunduğunu ifade eder; fakat yine de maddi düzenle ilgili analizini *üretim ilişkileri* üzerinde yoğunlaştırır.

✓ Mülkiyet biçimleri

Tarihsel diyalektiğin itici gücü, üretim ilişkileridir. O'na göre üretim ilişkilerinin anahtarı mülkiyettir; yani üretim sürecinde insanların birbiriyle olan ilişkilerini belirleyen şey onların mülkiyet ile olan ilişkileridir.(hatırlarsak,Rousseau da uygarlığın fitilini ateşleyen insan için “özel mülkiyete ilk adım atan insan”diyordu.)

Mülkiyete özel bir önem atfeden hatta bütün bir insanlık tarihini mülkiyet biçimlerine bağlı olarak ele alan Karl Marks, beş ayrı mülkiyet tipini birbirinden ayırır :

1.Aşiret mülkiyeti olup burada iş bölümü ,olabilecek en alt düzeydedir, avcılık ve balıkçılıkla hayvan yetiştirme ile veya tarımla beslenen, dolayısıyla üretimi ,gelişmesinin ilk evresine uygun düşen bu topluma Karl Marks, **ilkel toplum** veya kabile toplumu adını verir.

2.Bu mülkiyet türü: **köleci mülkiyettir**. *Antik çağda görülen bu tip bir mülkiyet bir çok aşiretin sözleşme ya da fetih yolu ile bir kent halinde birleşmesinden doğan , köleliğin varlığını sürdürdüğü komünal mülkiyet ile devlet mülkiyetinden oluşur.*

Bu tür bir mülkiyet Marx'a göre eski despotizmizmlerde görülen ve yollara, kamu binalarına, tahıl ambarlarına sahip olma ile belirlenen devlet mülkiyetini tanımlar.İşbölümünün gelişmiş olduğu köleci mülkiyet düzeninde toplumun aktif yurttaşlarının komüne ait olan köleler üzerinde daha fazla hak iddia ettiklerini söyleyen Marks, onun esas itibarıyla şehirden çıktığını fakat daha sonra kent ile kırsal kesim arasında bir karşılığın zuhur ettiğini ifade eder.

3. Bu mülkiyet biçimi ;*serflerin ihtiyaçlarını karşılayan toprak sahiplerince kontrol edilen toprak ve hizmetlerden oluşan ,Ortaçağ'da gördüğümüz feodal mülkiyettir.*

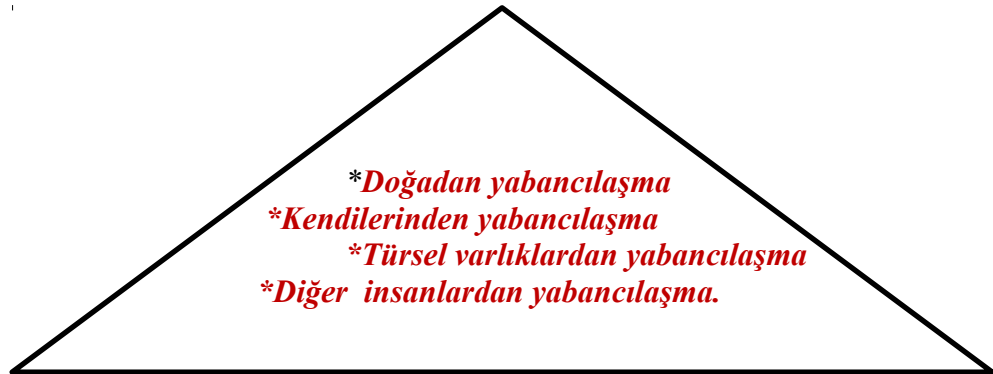
O, şehirden ve şehre ait küçük toprak alanından hareket eder; antik çağın tersine Ortaçağ'ın ,kırdan hareket ettiğini ,fetihlerde elde edilen geniş alanların küçük bir zümre tarafından mülk olarak alındığını dolayısıyla feodal gelişiminin tarım temelli bir yapı olduğunu söyler. Roma'nın gerilemeye başlaması sürecinde Barbar saldırıları, bir yandan nüfusun azalmasına diğer yandan da tarımda, endüstride, ticarete büyük gerilemeleri yaşamaya başlamasına neden olurken feodal mülkiyetin, esas itibariyle Germenler'in askeri örgütlenişi altında geliştiğini söyler. Toprak mülkiyeti yapısının ve askeri itaatin,soyluların köylüler veya serfler üzerinde hakimiyet kurma olanağı verdiğini açıklar.

4. Mülkiyet tipinde üretim ve ticaretin birbirinden ayrılmasına dayanan ve giderek daha büyük pazarlarda satılan metaların ücret karşılığında üretecek insanların kullanılması ile sonuçlanan kapitalin *karşılığında üretecek insanların kullanılması ile sonuçlanan kapitalin belirlediği üretim araçlarına burjuvalar tarafından sahip olunan kapitalist mülkiyet ile mülkiyetin herkese ortak olduğu sosyalist ve komünist mülkiyettir.*O'nun analizinde bundan sonraki adımı bir toplumda temel güç etki veya iktidarın o toplumdaki temel mülkiyetini kontrolü altında bulundurduğu iddiası meydana getirir.Yani total mülkiyeti elinde bulunduracak olan güç –ki bu mülkiyet,devlettir- proleterya olacaktır,tarih bu yönde evrilir der.

✓ Emek-değer

Bir ürünün değeri ,ona harcanan emek ile ölçülür.**Ürün, emeğin değerinden pahalıya satılıyor ise ona artı-değer adı verilir** ve artı değer, burjuvanın cebine iner.Yine burada işçi,alacağı paydan mahrum kalır ki bundan kurtuluşun yolu bilinçli bir işçi sınıfıdır. Yoksa bu üretim araçları belirli bir azınlıkta kaldığı sürece fakirler daha da yoksullaşacaktır,böylece **yabancılaşma** ortaya çıkacaktır.

Karl Marks,bu betimlemeyi ekonomik- **felsefi el yazmalarında** yapmıştır; yabancılaşmanın dört şekli ise şöyledir:

Böylece emeğin yabancılaşmasını tarif etmiş olur. Marks'a göre çağdaş ekonomik etkinlikte emeğin ürünü olan nesneler, şimdi işçiye yabancı bir varlık olarak dururlar.İnsan emeği ,fiziksel bir nesneye dönüşür:ürün adını alır. Bu ürün, emeğin bir nesneleşmesidir.Emeğin nesneleşmesi,onjeye köleliliği yarattığı gibi işçinin kaybını da temsil eder. Kısaca bu imal ettiği şeyden içinin yabancılaşmasıdır.

Bu üretim sürecinde bir kişinin emeği fiziksel maddi şeyler gibi alınıp satılan bir nesne haline gelir; işçi daha çok nesne üretir, daha az kişi bu üretilenleresahip olur;ancak yine daha büyüğü işçinin kaybıdır. Örneğin büyük bir araba firmasında çalışan işçinin ürettiği lüks son model otomobile sahip olamaması gibi(işçi,kendi ürettiği,hayat verdiği,emeğinin sonucu olarak ortada duran bir varlığa ulaşamaz ve bu sistemde buna olanağı da asla olmayacaktır...) Yabancılaşmış emeğin somut ürünü özel mülkiyettir, hem de onun aracılığıyla emek yabancılaşır.

Sosyal yabancılaşmanın daha ileri bir boyutu ise Marks'a göre her türden fetişizmdir. O, modern kapitalist toplumun yalnızca teknolojiyi değer vermekle kalmayıp teknoloji tarafından üretilen nesnelere taptığını da söyler. Bu düzende insanlara gösterilen saygı, verilmesi gereken değer, teknolojiye ve teknoloji tarafından üretilen nesnelere verilir. Böyle gerçek birfetişizm içinde yani teknolojiye veya maddi ya da tapınma içerisinde insanlar birbirlerini, değeri olmayan makine ya da araçlar olarak görürler.

- ✓ Bu görüşü daha iyi analiz edebilmek için **Baudrillard'ın –Simulakrlar ve Simülasyon/ Nesneler Sistemi/Tüketim Toplumu** adlı kitaplarına başvurulabilir.

Bu yeni düzeni- kapitalist toplum düzeni -makinelere tanrılaştırmak, insanları birbirinden tümünden uzaklaştıran ahlaksız bir düzendir.

Şimdi burada yine günümüzden güncel örnekler endüstri 5.0 ve 6.0... Buradaki insanların pozisyonlarına bakalım: co-bot adı verilen yapay zekaların insanların yerine geçeceği veya insanların daha da değersiz hali getirileceği teorileri havada uçmaktadır ki Almanya bir süre önce endüstri 5.0'a geçtiğini açıklamıştı keza Japonya da yakın zamanda 6.0'a geçtiklerini yalnız bu geçişin tüm topluma entegre bir geçiş olduğunu belirtmişti. Bu da yine aynı şekilde Karl Marks'a haklılık vermektedir. **Karl Marks, insanın ahlaklı olabilmesi, varoluşunun özü ile ahenkli hale gelmesi için yabancılaşmanın aşılması gerektiğini söyler.** Yabancılaşmamış insan,bu sistemin öğelerince,prangalarınca tutulamamış;kendi kendini belirleyen öznelerdir.Mesela bir işçi 10 saat 11 saat civarında iş yerinde çalışıyor Tabii bu 8 saatin dışında işe gitme sürecini veya işten dönme sürecini de katmıyoruz. Bu kişi, eve yorgun argın geliyor ve yapacak herhangi bir kültürel faaliyet bulamıyor/varolan kültürel faaliyetlere yetecek fiziki gücü bulamıyor/ yatağına yatıyor uyuyor veya gündelik,kısa süreli işlerini,ihtiyaçlarını karşılıyor ve kişi böylece sosyal toplumdan yalıtılmış oluyor. Aynı zamanda yine yabancılaşmaya başlıyor ;diğer sosyo-kültürel etkinliklere ayıracak ne zamanı ,imkanı da olmadığı için yine topluma karşı bir yabancılaşma yaşıyor.

Özgürlük ve ahlaklılıkla, mutluluk ilişkisine gelince Karl Marks, özgürlük olmadan mutluluğun ahlaken kabul edilebilir bir durum olmadığını savunur. Özgür olmayan bir insanın seçme eyleminde de bulunamayacağını hesaba katarsak ,özgürlük ve ahlak dolayısıyla mutluluk aynı düzlemde ilerliyor diyebiliriz.Mutluluk insanın özünü gerçekleştirmeye hiçbir şekilde yetmeyebilir; örneğin **Kutsal Aile**'de "kapitalistlerin de pazar ekonomisinde herkes gibi yabancılaştıklarını; fakat yine de mutlu olduklarını" söyler. Dolayısıyla özgürlük olmadan mutluluk ahlaken kabul edilebilir bir şey değildir.

Ahlaklılık, daha büyük bir mutluluk meydana getirmek ile özdeşleştirilemez. Karl Marks, bunu söylerken mutluluğun en az iki şekilde anlaşılabileceğini ima eder: Bunlardan birincisi mutluluk hazla ilişkilendirilir ya da doğal arzu ve ihtiyaçların olabilecek en iyi şekilde karşılanmasını tanımlar. İkinci mutluluk tanımında ise mutluluk olabildiğince iyi icra edilen bir faaliyetin ayrılmaz parçası meydana getiren, en iyi şekilde gerçekleştirilen bir etkinliğe eşlik eden duyumu ifade eder. Buna inan örnek verirsek bir ustanın veya bir sanatçının veya kendinizden behsedelim; bir öğretmenin yaptığı işte doyuma ulaşması bundan olabildiğince zevk alması mutluluk olarak ifade edilebilir.

Marks, kapitalizmi eleştirisinde üç sonuca ya da teze ulaşır :

- 📌 Kapitalist toplum düzeninde yaşayan insanların çok büyük çoğunluğu yabancılaşmıştır.
- 📌 Bu yabancılaşmanın temel nedenleri kapitalist üretim tarzı hakim olduğu ve varlığını devam ettirdiği sürece ortadan kaldırılamaz Dolayısıyla yabancılaşmış insanların bu düzende özgürleşebilmeleri ya da kendilerini gerçekleştirebilmeleri mümkün değildir.
- 📌 Yabancılaşma ancak post-kapitalist(buradaki post-kapitalizm: kapitalizm sonrası manasındadır.) bir düzende ve üretim tarzında yani komünizmde ortadan kalkabilir. İnsan yalnızca burada özgürleşebilir ve dolayısıyla da buna bağlı olarak mutlu olabilir. Karl Marks, buna benzer fikirlerinde anarşistlerden de destek beklemiş ancak umduğu desteği alamamıştır. Bu dönemde Proudhon'un yazdığı "Sefaletin Felsefesi" adlı esere cevap olarak "Felsefenin sefaleti" kaleme alınmıştır Marks tarafından. Ayrıca eleştirel bakış açısı ile Engels ve Marks tarafından yazılmış "**Anarşizm Üzerine**" adlı eser de fikir verebilir bu konuda.

Nihai olarak Karl Marks'ın Kurtuluş reçetesi, özel mülkiyetten kurtuluş, işçilerin özgürleşmesini ve bir bütün olarak toplumun özgürleşmesini sağlayacaktır. Bu da yine proleter devrimin eliyle olacaktır.

Sanırım "**yabancılaşma**" kavramını en vurucu şekilde, **1844 EL YAZMALARI – Ekonomi Politik ve Felsefe** adlı kitabında şöyle açıklıyor:

"İşçi, kendisi için yaratıcı güçlerini geliştirecek yerde, onu fizik ve entellektüel bakımdan tüketen zorla dayatılmış bir emek durumuna gelen emeğini satmak zorunda olduğundan bu emekten tiksinti duyar ve kendini kurtarır kurtarmaz ondan veba gibi kaçır.

Bunun sonucu o, ancak çalışmadığı zaman yemek, içmek, üremek gibi işlevlerini yerine getirdiği zaman kendini özgür duyar ve tersine kendi insan niteliği ile kendini olumlayacağı emekte kendini hayvan düzeyine düşmüş görür. Öyle ki onda hayvanal olan insanal durumuna gelirken insanal olan da hayvanal durumuna gelir."

❖ Marx' ta İdeler

Marks'a göre her tarihsel dönem kendi başat değerlerine sahiptir. İnsanlar ideleri: din ahlak ve yasa alanlarında oluştururlar .Marks,her dönemin idealarının, o dönemin maddi olgusal koşullarının bir yansıması olarak ortaya çıktıklarını ifade eder. Yani ideler dönemsel dir.

Bundan dolayı düşünme, insanların zihni ile maddi düzenin arkasından gelir. insanların bilinçleri onların varlığını belirlemez tersine onların toplumsal bir varlık olmaları,bilinçlerini belirler. “İnsan yaşadığı toplumun ürünüdür.” Düşüncelerin kaynağı maddi düzende yer alır.

Marks'a göre iyilik,adalet hatta dinsel kurtuluş gibi ideler var olan düzeni devam ettirmenin, rasyonalize etmenin yollarından başka bir şey değildir. Örneğin adalet, ekonomik açıdan yansımasını istendiği üretim ilişkilerini her ne yönde istiyorsa o şekilde dondurma isteğini temsil eder. Bir toplumda belirli bir zamanda fikir çatışması, ekonomik düzenin dinamik doğasına bağlıdır. Marks'a göre ideler, düşünceler maddi düzenin başlıca bir yansımasıdır .

Doğan Göçmen’in “**Modern Felsefe**” adlı kitabından alıntılarsak *"Ne diyor Marks ve Engels düşüncenin veya bilincin kökenine dair: " İnsan, hayvandan farklı olarak kendisini dış doğal koşullara uyarlamak yerine doğa ile arasındaki madde değişimi örgütlemek için üretime yönelmekle doğada kendi özgün tarihini yazmaya başlıyor. Bunun sonucu olarak üretim ilişkileri geçtikçe insan üretim ilişkilerine , iş bölümüne uygun olarak belli bir bilinç düzeyi ve kategoriler sistemi de geliştirmektedir.İnsanın üretime de yöneldiği ilk çağlarda henüz görecel özerklik elde edemediği için ,üretimin dolaysız akışı olarak görünüyor; ama üretim ilişkileri geliştikçe bilinç dünyası görecel bir özerklik elde eder. Ve böylelikle düşünce kendi dolayımıyla kendi konusu durumuna gelir işte bu bugün metafizik olarak adlandırdığımız düşünce ve kavramlar dünyamızın veya daha belli bir anlamda felsefenin kaynağı , sürekli karmaşılaşan ve zenginleşen maddi üretim ilişkilerinde ve iş bölümünde yapmaktadır....."*

Bundan dolayı felsefeyi ve bilimi ciddiye almak demek ,işçi sınıfını ve böylece onun insanlığın, doğanın kurtuluşu için verilen mücadeleyi ciddiye almak demektir.Ama diğer taraftan işçi sınıfının kendi kurtuluşunu ve giderek insanın özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi ve doğayı metalaşmış durumundan kurtulabilmesi için ona Bütün bu karmaşık İlişkiler bütünlüğünü,bir bütün olarak görmesini sağlayan felsefe yönelmesi gerekmektedir ;çünkü felsefe onun kurtuluşunun beynidir."sf:224

BENTHAM(1748-1832)

" Doğa, insanı iki üstün efendinin hizmeti altına yerleştirdi: acı ve haz"

Hume ile 19. yüzyıl İngiliz empirizmi , bir sürekliliği sağlamıştır, o da Marks gibi bir şekilde dünyayı salt anlama değil değiştirme yanlısıydı.O’nun felsefesi ahlak felsefesidir ve bu felsefenin kökeninin **hazcılık**, gövdesinde **yararcılık** /utilitarizm oluşturmaktadır.

Bentham’a göre, başarının sırrı bilimsellikten geçer. Etik ve politika da bilimsel olmalıdır. Bu bağlamda insan doğası çözümlenebilir. Hume’dan faydalananarak **indirgemeci çözümlemeye** gider bu çözümlemeden tüm eylemlerimizin hazzı ulaşma isteği ve acı çekme korkusu olduğunu görür. Tüm davranış ve niyetlerimizi de ki bu iki kavram temel noktalardır.

Hazzı tanımlamak için ilk çağ Antik Yunan felsefesine gerek yoktur(Bacon’u çağrıştırmaktadır bu açıdan) diye düşünür acı, mutsuzluk/ Haz, mutluluktur...bitti [^]
Buradan “**genel yarar ilkesi**”ne varır. *Genel yarar ilkesi,” seçilen eylemlerin sonuçları en çok sayıda İnsanın en büyük mutluluğunu ortaya koyabilmelidir ahlaksal İyi bundan başka bir şey değildir”der.*

Doğru- yanlışın nesnel ölçüsü, bunu gerçekleştirmek için haz hesaplama yöntemi kullanılır. Haz hesaplama yönteminde bir eylemin hazzı, yoğunluk -süreklilik -akrabalık- kesinlik -verimlilik- **uzam yani o eylemden etkilenen kişi sayısı** etkenleri ile analiz edilebilecektir baskın etken ise burada uzamdır.

▪ Yasa/Yararcılık

Kötüyü üreten eylemler konusunda insanların cesareti kırılmalıdır. Birincil ve İkincil kötülükler bu şekilde ifade edilebilir:

Birincil kötülükler karşı tarafa verilen zararları kapsar.Bunlar diğerine oranla daha basit suçlardır.

İkincil kötülükler, tekniklerde profesyonelleşmiş kötülüklerdir.Kişi yaptığı meşru olmayan işin zihniyetini kavrar.Bu daha tehlikelidir,spesifik bir takım niyetlere sahip olmak gerekir bu kötü eylemleri gerçekleştirmek için; özel mülkiyete saygıyı minimize edebilecek bu tür davranışlardır.

Yasa koyucular açısından ikincil kötülükler,daha çok dikkat edilmesi gereken durumlardır. Yasalarla,toplumsal mutluluğu arasında doğru bir orantı olmalıdır.Kötü sonuçlara yol açabilecek eylemlerin önünü kesebilecek mahiyette olmalılarıdır.

Cezaya gelirse: *Her çeşit ceza kötüdür; ceza ile verilecek acı daha büyük acıları önlenmelidir.*

▪ Yönetim

” Neden toplumsal bozukluklar ve yasal sistemdeki bozukluklar en çok sayıda insan için en büyük mutluluğu üretebilecek yeni davranış yolları üretildikten sonra da halen sürüp gidiyor?Cevap:Gücü elinde bulunduranlar,en çok sayıda insanın en büyük mutluluğunu istemiyorlar.Yöneticiler, kendi çıkarlarına çok daha fazla ilgi gösteriyorlar”der.

Yararcılığın ilk büyük filozofu ,akımın veya İngiliz radikalizminin kurucusu olan Jeremy Bentham'dır.Benthamcılığın İngiltere'de bir bireysel filozofun adı ile anılan pek az felsefi ya da politik inançtan biri olması olgusundan da belli olduğu üzere Bentham adı avrupa'sının entellektüel ve siyasi tarihinde oldukça önemli yer tutar.

Etik alanında görüşleri olduğu kadar hukuk siyaset alanındaki teorik çalışmaları ve reform teşebbüsleri ile de ün kazanmış olan hukukun doğrudan doğruya etikten üretilmesi gerektiğini savunan filozof, *etik ve politikayı da niteliksel ölçüm ve değerlendirme standartlarının geçerli olduğu bilimler veya bilimsel olarak doğrulanabilir disiplinler haline getirmek için çok çalışmıştır, ahlak eylemlerimizi eylemlerin genel çıkarı ile ilgili sonuçlarına göre mütala etmeyi , mutluluğumuza dönüp iyiliği başkalarının iyiliği ile ya da mutluluğunu gözeten bir iyilik ile tamamlamayı zorunlu ve doğru birisi olarak görmüştür.*

Hukukun ,politikanın da böylelikle bilimsel değer kazanacağını düşünmüştür. O'nun gözünde sosyal bilimlerin ilerlemesi teorik problemleri pratik problemleri ilke meselelerini olgun meseleleri haline indirgeme yeteneğine bağlı olup tutumlarla kurumların pratik sonuçları hesaba katılarak incelenmesi gerekir akıl yürütmenin deneysel yöntemini, Doğa bilimleri alanında, ahlaki bilimleri doğru testler etmek ile övünen Bentham hukuku ve politikanın somut meselelerine ısrarla deneysel ve eleştirel yöntemi uygulamıştır. İktisat felsefesinde de bütün bireyciliğine rağmen hiçbir zaman dogmatik olmamıştır. Bentham tarafından kurgulanmış “panoptikon”adlı tasarıma ya da modele bir göz atmanızı öneririz.

Dini yaklaşımı da aynı somut pratik ve yararlı tavrı yansıtır. O'nun din karşısındaki tavrı, zaman zaman kuşkucu, zaman zaman da olumsuz durumundadır. Çünkü deneyimi,empirik bilgiyi entellektüel görgünün yegane güvenilir temeli olarak gören Bentham için dini inancı, deneyimden bağımsız olarak ele alıp desteklemek ,entellektüel ilerlemeyi engellemektedir, başka bir deyişle dinin metafiziksel ve duygusal değerleriyle hiç ilgilenmeyen yalnızca yararlarına bakan Bentham onu yararsız bulmakla kalmaz zararlı olduğunu,topluma sıkıntı verdiğini düşünür.

Zira din, ona göre inanmayanlara karşı düşmanlık oluşturur ve rahiplere yani ayrı bir zümreye güç kazandırırız. Bentham, modern dönemin pek çok liberal veya pozitivist düşünürü gibi ahlak konusunu bilimsel bir yaklaşımla ele alma çabasıdadır; ahlakla ilişkin bilimsel bir açıklama ya da betimleme bununla birlikte belli bir insan doğası etkisi öngörür. Her insan varlığında kendini gözetten bilginin, toplumsal çıkara baskın olduğunu söyler. Bentham'a göre doğal haklar hükümetlerin yapmaları gereken şeylerin bir ifadesi olarak görmeye çalıştığımız zaman da onun bir kez daha savunulamaz bir öğreti olduğu ortaya çıkar yurttaşların hayatlarını özgürlüklerini mülkiyetlerine korumaktan sakınan veya vazgeçen hiçbir hükümet böyle bir durumda vergi ve ceza imkansız hale gelmesi için insanları yönetmeye devam edemez.

Bu sadece hükümet için değil yasa için de geçerlidir ve sınırlamanın bize ait kendisi kötü olmakla beraber yasa, bireye yani başka bireylere getirecek sınırlamalara verilecek zarar engel olabilmek adına sınırlama getirir Öyleyse her şey bir yana politika felsefesinin temel sorusu şu olmalıdır:

” Yurttaş devlete ne için itaat etmelidir?” Bu soruya yanıt: Yurttaş ,devlete tamı tamına genelin mutluluğuna ,başka hiçbirşey ile kıyaslanamayacak kadar çok büyük bir katkı yaptığı için itaat etmelidir” aynı temel soru birey- devlet ilişkisi ile ilgili soru olmaktan çıkartılıp devletin doğası ve ontolojik statüsü ile ilgili bir soruya dönüştürüldüğü zaman da o bir kez daha net bir yanıt verir: Buna göre **“Devlet,kendi özel amaçları olan, üstün bir varlık, kendine ait bir iradeye, mutlak gerçekliğe sahip süper bir kendilik değildir; o, insanlara pek çok çeşitli istek ve arzularına hayata geçirme potansiyellerini gerçekleştirme imkanı veren, insani bir icat olmanın ötesinde hiçbir şeydir. Devlet birey bireyin mutlu yurttaşlarının refahı için vardır.”**Görüldüğü üzere Bentham,siyaset felsefesinde de devletin Hegelci mutlak tin olarak görünen şeklini sıradanlaştırıyor.Bahsi burada kapatıp,diğer bir yararçı filozofa ,Mill’e geçebiliriz.

STUART MILL (1806-1873)

“Doygunluğa ulaşmış bir domuz olmaktansa, doygunluğa ulaşmamış bir insan olmak daha iyidir.”

Bentham’ın açtığı yolda ilerlemiş ve “*yarar ilkesinden*” hareket etmiştir; ancak **Mill’in haz anlayışı, nicel değil nitel bağlamda ele alınır.**

Onun için *liberalizmin azizi* de denilmektedir. Bilimci- doğalcı pozitivist bir filozof olarak aydınlanma çizgisinde yer alır. Yüzyıl sosyal hayatının *en temel probleminin, bireylerin manevi entellektüel ve sosyal özgürlüğü problemi olduğuna inanan Mill*, problemin çözümünün önündeki en büyük engelin dogmatizm,rasyonalizm ve mutlakçılık **olduğu inancıyla bilime bağlanmış ve bilimsel bilginin dolayısıyla da bireysel özgürlük ile insani mutluluğun ilerlemesine pozitif katkı sağlayacak bir felsefe geliştirme gayreti içinde olmuştur.**

Etik ve politik problemin, bir aydınlanma problemi olduğunu düşünür .İnsanların kendilerine dair sağlam bir kavrayışa sahip olup insanın durumu ile ilgili hatalı önyargıların kölesi olmaması durumunda hakiki bir ahlaki ilerleme ve sosyal mutluluk önünde ciddi hiçbir engel kalmayacağını savunan *Mill, sorunu, bir aydınlanma sorunu ve din benzeri kurumları insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirecek özgürlük problemi olması durumunu ifade eder.*

Bu bakımdan pozitif felsefenin İngiltere'deki en iyi ve en seçkin öğrencisi olan Mill, Comte'un tarih felsefesini kabul ederek *sosyal değişimin, toplumun erozyona uğramış eski hayat tarzlarını tamamen tahrip ederek çözüme doğru gittiği kritik dönemlerden, sosyal uyumun yeni ortaya çıkan hayat tarzlarıyla yeni baştan tesis edildiği,organik dönemlere doğru bir geçitten meydana geldiğini savunur.* Kurumlara yasaları politik yapıya yönelik negatif değerlendirmeler ile belirlenen eleştirel yaklaşım yeterli olamaz şimdi. Artık eskimiş ve ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiş olanı faydası ile değerlendirme zamanı gelmiştir .Bununla birlikte eski ve modası geçmiş olanı savunanları Comte’un veya Bentham’ın

yaptığı gibi topyekün olarak bir kenara atmak doğru değildir; çünkü bugün için modası geçmiş ,mevcut ihtiyaçlara Cevap veremez olan ,tarihsel gelişmenin belli bir evresinde değerli bir amaca hizmet etmiş ilgili zaman ihtiyaçlarını söyle ya da böyle cevap vermiş bir şey olmak durumundaydı yoksa onun yaşayabilmesi hiçbir şekilde mümkün olamazdı .Onu savunanların onda şu ya da bu şekilde iyi olan bir şeyler bulmuş olmaları gerektiğine göre Mill,değişme muhaliflerin görüşlerindeki doğru olma olasılıkları yüksek unsurları aramanın görüş ve taktiklerini, yaşadığı dönemin yapısına uygun olması gerektiğini dolayısıyla da kritik bir dönemde topyekün değişmeyi amaçlayan sistem ve yöntemlerin peşinde olmanın hiçbir anlamı olmadığını savunur

✓ Yöntemi

Mil, Bacon gibi tümevarımcıdır. Kıyas yöntemini yeni bir şey ortaya koymadığını kendi sürekli tekrar eden önermeler toplu olduğunu ifade ederek eleştirir. Tekil verilerden nasıl Evrensel genelleme ulaşılabileceği sorusuna cevabı ise **doğanın biçimdeşliği ilkesidir**.Buna göre doğanın tüm elemanları bu yasa dahilinde yer alır. Tikel biçimdeşlikler,telik biçimdeşliklerden oluşur. **Tekil biçimdeşliklere, Doğa yasaları denir**. Doğanın biçimdeşliği, geçmişin gelecekte tekrarlanması değildir. Tümevarımcı mantığı göre bilgilerin kurulmasını sağlayan uygulamalar yöneten İlke yasaları belirlemektedir.

✓ Niteliksel Utilitarizm

Bentham, hazların miktar olarak ayrılabilirliklerin ifade ediyordu. Haz hesaplama yöntemini açıklamıştı ve geliştirmişti. Mill ise buna itiraz eder; O'na göre haz ve acıları ölçümlemenin yolu yoktur, Mill, hazları niteliksel yönünden ikiye ayırır:

Birincisi daha yüksek entellektüel edimler; İkincisi de daha aşağı bedensel hazlardır.Mill, mutluluğu sadece bedensel düzeyde ele almanın insanı eksik değerlendirmek olacağını ifade eder. insanın gelişimine açık bir varlık olduğunu tam ve tutarlı bir bütünü ilerlediğini ifade eder ;bireyselliğe önem verir, kendini gerçekleştirmiş bir birey ve toplumun yararınadır da ,burada da görüldüğü gibi bireye verdiği önem liberalizmin önemli bir karakteri olduğunu gösterir.

✓ Yurttaş özgürlüğü

Bireysel kişinin özgür olması ve gelişimi insan mutluluğunu başat ögesidir.Bu bireysel ve toplumun özgürlüğüne dönüşüm ona göre yaratıcılığın temelidir. Aynı türden varlıklarla birlik içinde olma isteğidir. **Başkasına zarar vermemek koşuluyla özgürlüğünün peşinde koşmalıdır her birey.**

❖ Siyaset

Mil, hayatı boyunca demokrasinin savunuculuğunu yapmıştır. Demokratik yönetim tarzına adeta iman eden Mill ,bununla birlikte demokrasinin, demokratik bir yönetim altında yaşayan insanların karşıt görüşlere tolerans göstermedikleri ve doğrudan çıkarlarının zaman

zaman toplumun genel iyiliği adına feda etmeye gönüllü olmadıkları zaman yürümeyeceğini inanıyordu.

O, özellikle de demokrasinin bireyselliği önemsememe ve azınlıkları bastırma eylemi karşısındaki görüşlere katılıyordu ,demokrasinin yönetimi elinde bulunduranların halkın çıkarları için çalışmayı zorlanmaması bile onu o kadar rahatsız etmedi; bu yüzden tüm eserleri boyunca kişisel özgürlüğün güçlü bir karakter gelişimine imkan vermenin önemine değinirken özgürlükleri ve karakter gelişimi güçlendirecek yol ve çareleri üzerinde durdu.

✓ İstenç Özgürlüğü

Mil, bu konuya ayrı bir önem verir, istenç özgürlüğünün nedensizce ortaya çıktığını savunanların aksine tüm isteklerin nedeni olduğunu kabul ederek felsefi **zorunluluk öğretisi** kuramını geliştirmiştir. **İstenç için geçerli nedenler, güdüler ve karakterdir.** Bir nevi karakter determinizmini savunur ;ancak Mill, felsefi zorunluluk konusunda konuşmasına karşın zorunluluk ya da belirlenimcilik gibi terimlerin kullanılmasından da yana değildir; çünkü insan eylemleri bakımından tahmin edilebilirliğinin istenç özgürlüğüne ket vurabilecek bir görüşe zemin hazırlayabileceğini öne sürer ,bir ifadesinde “ Eğer özgürlük yolları karşıma çıktığında, karakter, isteklerve güdüler de içermek üzere bütün etmenlerin aynı olacağı kabul edildiğinde bile edimsel olarak yaptığımdan ayrı bir seçim yapabileceğim anlamında alınırsa;İnsanın özgür olduğu kabul edilemez; Çünkü bu anlamda Özgür ilkede tahmin edilebilirlik ile bağdaşmaz olacaktır. Bundan insan eylemlerinin nedensiz ve rastgele olaylar oldukları sonucu çıkar; fakat insan özgürdür derken yalnızca eğer karakter ve güdüler olduklarından başka türlü olsalardı gerçekten davranmış olduğundan başka türlü davranabilir di ve karakterini şekillendirmede kendisine bir pay düşerdi demek istiyorsak o zaman İnsanın özgür olduğunu söylememiz tümüyle usa uygundur" der. Deneyci/empirist görüşleriyle ,İngiliz liberalizminin ve yararcılığının(niteliksel) baş aktörü olsan Mill'e burada veda ediyoruz.

Giriş bölümünde, bahsettiğimiz bu zaman diliminde yer alan başlıca! filozofları ve görüşlerini açıklamaya çalıştık.Burada adı geçmeyen ve bizce de anılması/yazılması gereken pek çok düşünür var;ancak bu durumun çok daha uzun soluklu bir yazı dizisine evrilmesine yol açacağından bu şekilde karar kıldık. Faydalı olması umudu ile...

A.Uğur Sayılır

KAYNAKÇA

MODERN FELSEFE-Tarihsel Anlamı,Güncel Mirası-Adam Smith,Hegel ve Marx /Doğan GÖÇMEN

1844 EL YAZMALARI/Karl MARX

FELSEFE TARİHİ/Ahmet CEVİZCİ

PRATİK USUN ELEŞTİRİSİ/İ.KANT

ECCE HOMO-GÜÇ İSTENCİ/NIETZSCHE

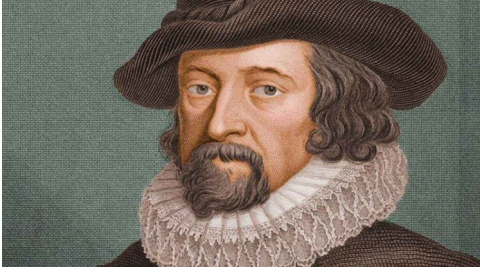
MODERN FELSEFE II DERS KİTABI/AÖF DERS KİTABI

FELSEFE İLKELERİ/DESCARTES

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE BİR İNCELEME/HUME

NİHİLİZM/BÜLENT DİKEN

ÖLÜMCÜL HASTALIK:UMUTSUZLUK7KIERKEGAARD

BACON

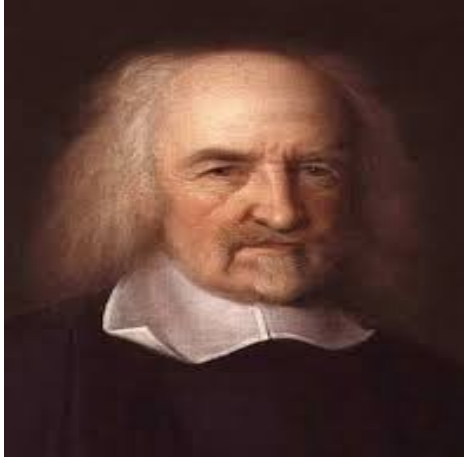
DESCARTES

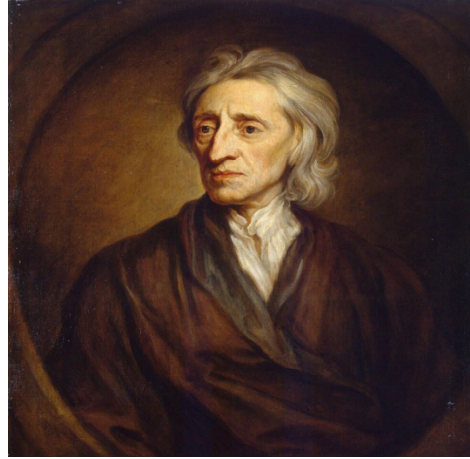
SPİNOZA

LEIBNIZ

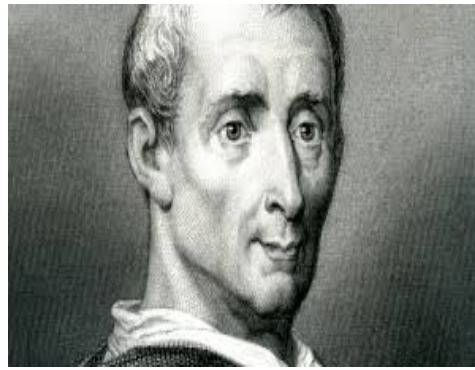
HOBBS

LOCKE

HUME

MONTESQUIEU

ROUSSEAU

KANT

FICHTE

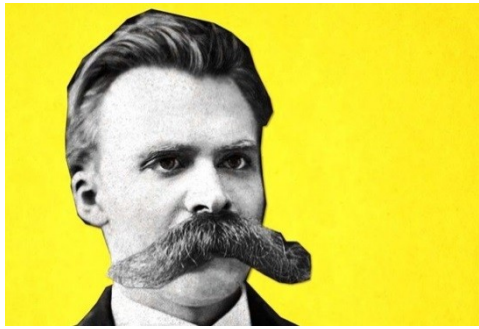
SHELLING

HEGEL

SCHOPENHAUER

NIETZSCHE

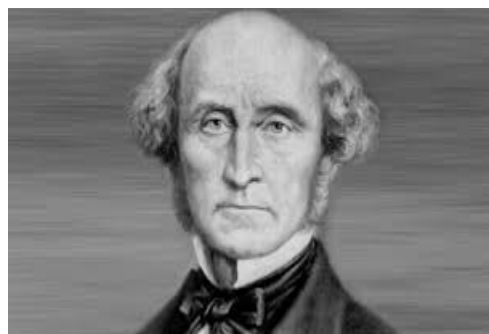
KIERKEGAARD

MARX

BENTHAM

MILL

“BÜTÜN İNSANLAR,DOĞALARI GEREĞİ BİLMEK İSTERLER.”

METAFİZİK/ARİSTOTELES

